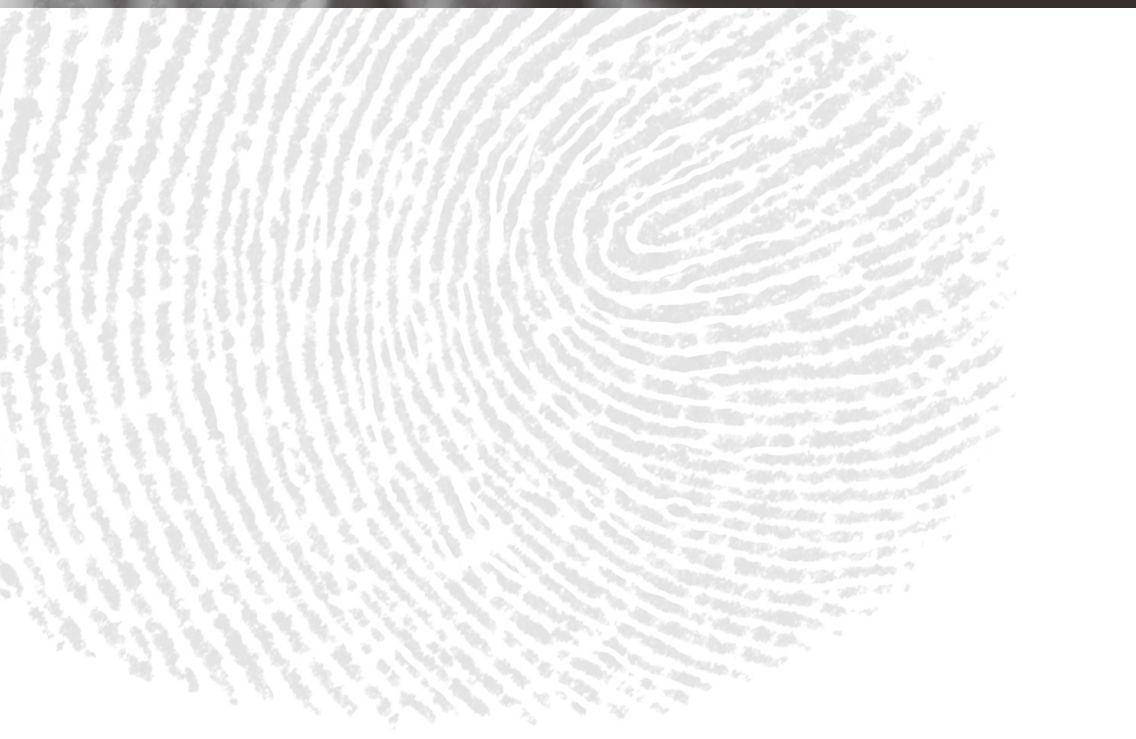

Redigeret af Ole Ingemann Hansen, Karen Klitgaard Povlsen og Gorm Toftegaard Nielsen

Aarhus Universitetsforlag

Viden om drab

Viden om drab

Redigeret af

Ole Ingemann Hansen

Karen Klitgaard Povlsen

Gorm Toftegaard Nielsen

Viden om drab

© Forfatterne og Aarhus Universitetsforlag 2013

Tilrettelægning og sats: Narayana Press

Omslag: Jørgen Sparre

Forsideillustration: Poul Ib Henriksen

Bogen er sat med Indigo og Syntax

Ebogsproduktion: Narayana Press

ISBN 978 87 7124 321 5

Aarhus Universitetsforlag

www.unipress.dk

Bogen er udgivet med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond

*Professor i kemi Søren Rud Keiding,
Kemisk Institut, Aarhus Universitet*

Findes der mon noget bedre end faktisk viden? Skal man tabe sig, er det et godt udgangspunkt at vide, at en cheeseburger indeholder 40 gange flere kalorier end en gulerod. Skal man sende en kommunikationssatellit i omløb om Jorden, er det godt at kende til tyngdekraften. Skal man behandles for cancer, er det godt, at lægen har viden om kemoterapi og strålebehandling. Og skal man forstå Golfstrømmens samspil med klimaforandringerne, er det godt med *Viden om vand*.

Men, hvad så når vi ser på de mange elementer af vores tilværelse, der har en mere følelsesbetonet karakter? Er det godt med viden om feromoner og kønshormoner, når man oplever forelskelsen? Er det godt med viden om neurotransmittere, når man er deprimeret, og er det godt med viden om frekvenser og interferens, når man oplever et smukt stykke musik?

Ja, faktisk viden er altid godt! Ikke nødvendigvis som målet for vores stræben, men som det grundlag vi kan bruge, når vi træffer rationelle eller følelsesladede beslutninger. Vores erfaring består af samspillet mellem vores indsamlede viden og vores oplevelser, og desto mere viden vi har, og desto flere oplevelser vi har haft, desto bedre er grundlaget for fremtidige handlinger og beslutninger. Selv vores intuition baserer sig på viden og erfaring.

Derfor er det spændende, når Aarhus Universitetsforlag vælger igen at udgive en *Viden om*-bog, hvor en række eksperter deler ud af deres faktuelle viden og giver et indblik i deres arbejdsmetoder. Især fordi emnet denne gang er drab. For de fleste er selve livet det mest dyrebare, der findes, og de færreste forstår omfanget af den følelsesmæssige ulykke og desperation, der kan få et menneske til, med mere overlæg eller i affekt, at tage et andet menneskes liv. Men nogle må forholde sig helt konkret

og nøgternt til drab og kortlægge de forskellige omstændigheder: Hvor-
når fandt det sted? Hvordan skete det? Hvem gjorde det? *Viden om drab*
giver et fascinerende indblik i en verden, de færreste har kendskab til, og
beskriver i detaljer en række af de videnskabelige metoder, der tages i
anvendelse, når et drab skal opklares.

Viden om drab er redigeret af Ole Ingemann Hansen, Karen Klitgaard
Povlsen og Gorm Toftegaard Nielsen fra Aarhus Universitet og indeholder
bidrag fra politifolk, læger, tandlæger og forskere, som i detaljer rede-
gør for deres specialer. Hvordan analyseres drabsstedet? Hvad kan man
konkludere ud fra offerets læsioner? Hvilke kemiske analyser kan man
foretage? Hvad betyder medierne? Hvordan fortæller litteratur, film og tv
om drab og efterforskningen heraf? Hvordan finder politiet drabsmanden,
og hvordan behandles retssagen?

Bogen henvender sig til gymnasieskolen, og redaktørerne har i sam-
arbejde med en række gymnasielærere bestræbt sig på, at bogens læselig-
hed og niveau passer godt til gymnasieelever. Redaktørerne og Aarhus
Universitetsforlag ønsker således at takke lektor i dansk og psykologi ved
Marselisborg Gymnasium Trine Henriksen, lektor i biologi ved Mar-
selisborg Gymnasium Torben Hviid, lektor i kemi og matematik ved
Horsens HF & VUC Laila Knudsen, lektor i samfundsfag og dansk ved
Silkeborg Gymnasium Christian Mathiassen, lektor i biologi og kemi ved
Silkeborg Gymnasium Line Have Musaeus og lektor i fysik og matematik
ved Marselisborg Gymnasium Stig Poulsen. På Aarhus Universitetsforlags
hjemmeside (www.unipress.dk) er der også en hjemmeside, der supplerer
bogens indhold.

Man kan læse de enkelte kapitler hver for sig, og man kan i under-
visningen sammensætte forløb, hvor de forskellige naturvidenskabelige,
medicinske, samfundsvidenskabelige og kulturelle temaer bruges tvær-
fagligt. Men lidt som med en god kriminalroman kan det være svært at
lægge bogen fra sig, og i stedet læser man den fra start til slut.

RETSMEDICINSKE UNDERSØGELSER

Kapitel

1	11	Indledning <i>Asser Hedegård Thomsen</i>
2	15	Dødstidsbestemmelse og findestedsundersøgelse <i>Iana Lesnikova</i>
3	25	Kriminaltekniske undersøgelser på findestedet <i>Carsten Husted</i>
4	35	Obduktion og CT-skanning <i>Lars Uhrenholt & Asser Hedegård Thomsen</i>
5	47	Retskemiske undersøgelser <i>Ingrid Rosendal</i>
6	61	Retsgenetiske undersøgelser <i>Niels Morling</i>
7	71	Retsodontologiske undersøgelser <i>Dorthe Arenholt Bindslev</i>
8	81	Retsantropologiske undersøgelser <i>Niels Lynnerup</i>
9	93	Dødsvold <i>Ole Ingemann Hansen</i>
10	101	Skuddrab <i>Peter Thiis Knudsen</i>
11	115	Mordbrand <i>Peter Mygind Leth</i>

MEDIEMORD

12	127	Indledning
<i>Karen Klitgaard Povlsen</i>
13	129	Krimi, krimi, krimi
<i>Karen Klitgaard Povlsen</i>
14	141	Den journalistiske mordfortælling
<i>Ulrik Lehrmann</i>
15	159	Krimiens (å)steder
<i>Anne Marit Waade</i>
16	171	Forbrydelsens ondskab
<i>Kim Toft Hansen</i>

STRAFFESAGEN

17	185	Indledning
<i>Gorm Toftegaard Nielsen</i>
18	187	Ofret eller de efterladtes rolle under sagen
<i>Gorm Toftegaard Nielsen</i>
19	195	Retssagen
<i>Gorm Toftegaard Nielsen</i>
20	203	Drab i retssociologisk belysning
<i>Britta Kyvsgaard</i>

DRABSEFTERFORSKNING I DEN VIRKELIGE VERDEN

21	217	Politiarbejdet i drabssager
<i>Kurt Kragh</i> |
|----|---------------------|--|

RETSMEDICINSKE UNDERSØGELSER

Indledning

*Læge Asser Hedegård Thomsen,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet*

Mens du læser dette, er der med stor sandsynlighed en person et eller andet sted i verden, der bliver dræbt. Måske er det en kniv, der gennemskærer en legemspulsåre, et projektil, der gennembryder en kranieknogle, eller en hånd, der strammes om en hals? Måske foregår det på den anden side af Jorden, et sted i Europa, eller i Danmark, tæt på dig? Måske står drabsmanden lige bag dig? Det er uhyggeligt at tænke på, men det er ikke noget nyt. Sådan har det været siden tidernes morgen. At et menneske dræber et andet menneske. Den værst tænkelige forbrydelse.

Drab

Denne bog handler om drab, men hvad vil det egentlig sige? Inden for lægevidenskaben har man et begreb, der hedder døds måde. Dette kan enten være naturlig død eller ikke-naturlig død, dvs. ulykke, selvmord eller drab. De fleste dør en naturlig død, dvs. af en sygdom, eksempelvis kræft eller en blodprop i hjertet. Ved ikke-naturlig død er der tale om, at døden er forårsaget af noget udefrakommende, dvs. noget, der ikke er sygdom. Det kan for eksempel være, at man bliver kørt over af et tog, får skåret en pulsåre over eller indtager for meget medicin. Hvis man eksempelvis snubler ned på togskinnerne, skærer sig i armen, fordi man er for ivrig med at snitte en træmand, eller tager for mange piller ved en fejl, så er der tale om ulykke. Hvis man med vilje lægger sig på togskinnerne, skærer sig i håndleddene eller tømmer et pilleglas, er der tale om selvmord. Og endelig vil der være tale om drab, hvis man bliver

skubbet ud foran toget, bliver stukket med kniv af en jaloux ægtemand, eller nogen har gemt rottegift i ens havregryn.

I det danske retssystem skelner man – kort fortalt – mellem manddrab, vold med døden til følge og uagtsomt manddrab. Hvis man eksempelvis med vilje stikker en anden person med en kniv i brystet, så denne dør af det, er der tale om manddrab. Man har enten haft til hensigt at slå den anden person ihjel eller burde have indset, at vedkommende ville kunne dø af det. Vold med døden til følge kunne eksempelvis være, at en person blev gennembanket i forbindelse med indkrævning af gæld og så endte med at dø af det, selv om dette ikke var hensigten. Ved uagtsomt manddrab mener man, at personen har forårsaget en anden persons død ved manglende omtanke og uden at ville gøre den anden ondt. Det kunne for eksempel være ved at fægte for sjov med en kniv, hvorved man kom til at stikke en forbipasserende.

Denne bog omhandler manddrab og vold med døden til følge, der er de to kategorier, der hører ind under den lægevidenskabelige definition af drab. Når der fremover refereres til “drab”, er det dette der menes, medmindre andet er angivet.

Metode og motiv

Selv om ethvert drab er unikt, kan man inddele drab i ganske få grupper ud fra metode og motiv, hvilket kan give efterforskerne en idé om, hvor de skal finde en gerningsmand. Man kan dele metoderne op i voldelige og ikke-voldelige, hvor de voldelige metoder er langt de hyppigste. Voldelige metoder består blandt andet af stump vold (slag med knytnæve, baseballbat, spark, tramp m.m.), traumatisk kvælning (kværkning, omsnøring, hængning, drukning m.m.), skarp vold (kniv, glasskår, sværd m.m.), skud (pistol, haglgevær, flitsbue m.m.) og eksplosioner. De ikke-voldelige metoder udgøres hovedsageligt af forgiftninger. Motiver omfatter profit, jalousi, begær, hævn, bandekriminalitet, psykisk sygdom, medlidenhed, fanatisme og spænding. I nogle tilfælde foreligger der flere metoder og motiver i det samme drab, hvilket komplicerer efterforskningsarbejdet.

FN's Office on Drugs and Crime anslår, at der i 2010 blev begået 468.000 drab i verden, heraf blot ca. 5 % i Europa. Ifølge Sundhedssty-

relsens Dødsårsagsregister blev der dette år til sammenligning begået 42 drab i Danmark. Antallet af drab i Danmark har varieret en anelse gennem de seneste årtier med et gennemsnit på 50-60 pr. år. Heraf er langt de fleste blevet opklaret, ikke mindst takket være det store arbejde, der bliver udført i forbindelse med en drabsefterforskning.

Når en person findes dræbt, eller findeomstændighederne gør, at dødsfaldet umiddelbart vækker mistanke om, at en kriminel handling kan have fundet sted, vil politiet opstarte en grundig efterforskning. Her vil blandt andet politiets kriminalteknikere og en retsmedicinsk læge komme til stedet. De vil så i fællesskab give deres umiddelbare vurdering af forholdene, der ligger bag dødsfaldet, og senere følge op med sikring

Figur 1

Politiets teknikere på gerningsstedet på Gadelandet i Husum en sen torsdag aften i 2011. En passager fra en bil affyrede over 20 skud mod fire personer. En 19-årig ung mand døde på stedet. Copyright Kenneth Meyer/POLFOTO.

af spor på findestedet, på den afdøde, og med yderligere undersøgelser forsøge at klarlægge døds måden og dødsårsagen. De følgende kapitler vil forsøge at give et indblik i dette spændende arbejde.

Retsmedicin

Retsmedicin er et lægeligt speciale, der beskæftiger sig med lægevidenskabens anvendelse i retsvæsenet. Specialet omfatter retspatologi, klinisk retsmedicin, retsodontologi, retskemi, retsgenetik og retspsykiatri. Retspatologien vedrører undersøgelse af afdøde, herunder retslægelig obduktion og mikroskopisk undersøgelse af afdødes organer. Den kliniske retsmedicin er undersøgelse af levende personer såsom voldsofre, voldtægtsofre, torturofre, børn udsat for overgreb og sigtede personer. Retsodontologi er den del af retsmedicinen, der har med tænder at gøre, og består blandt andet af identifikation af afdøde og analyse af bidmærker. I retskemien analyseres beslaglagte euforiserende stoffer, ligesom blod- og urinprøver m.m. undersøges for alkohol, medicin og euforiserende stoffer. I retsgenetikken undersøges diverse prøver for indhold af menneskeligt DNA med henblik på opnåelse af en genetisk profil, der eksempelvis kan knytte en gerningsmand til et offer. Retspsykiatrien omfatter undersøgelse af kriminelle, dels med henblik på at vurdere, om de er egnede til straf, dels for at kunne behandle eventuelle psykiatriske lidelser. I den engelsksprogede verden anvendes ordet “forensic” ofte om retsmedicin i en bredere forstand, idet denne betegnelse også inkluderer kriminaltekniske undersøgelser m.m.

Dødstidsbestemmelse og findestedsundersøgelse

*Læge Iana Lesnikova,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet*

Det er lægens opgave at iagttage dødstegn og fastslå dødens indtræden og dødstidspunktet. Det er dog muligt for andre faggrupper som for eksempel en sygeplejerske, plejehjems personale eller ambulancepersonale at konstatere, at den pågældende person er død. Det kan kun ske i tilfælde, hvor dødens indtræden er åbenbar, som for eksempel ved udtalt forrådnelse eller utvivlsomt dødelige kvæstelser. I sådanne tilfælde er der, selv hos en ikke sagkyndig, ingen tvivl om, at den pågældende person er død, og at genoplivning derfor ikke er mulig. I en situation, hvor en person er død af kendt dødelig sygdom i eget hjem eller på plejehjem, må en sygeplejerske vurdere døden for indtrådt.

Inden for lægevidenskaben er kriterierne for konstatering af døden blevet mere og mere komplicerede, efterhånden som videnskaben udvikler sig. En persons død kan ifølge sundhedsloven konstateres ved uopretteligt ophør af åndedræt og hjertefunktion (hjertedøds kriteriet) eller ved uopretteligt ophør af al hjernefunktion (hjernedøds kriteriet). I loven er fastsat bestemmelser for de undersøgelser og procedurer, der skal foretages for at konstatere dødens indtræden som følge af hjernedød. Eksempelvis skal konstatering af en persons død ved uopretteligt ophør af al hjernefunktion foretages under medvirken af to læger. Den ene skal være den læge, som har behandlet patienten i den sidste fase af sygdommen, og den anden skal være speciallæge i neurokirurgi, neuro medicin eller klinisk neurofysiologi. I tilfælde af hjernedød defineres dødstidspunktet som det tidspunkt, hvor hjernedødens indtræden med sikkerhed konstateres for første gang.

Traditionelt inddeler man dødstegn i sikre og usikre. Som usikre dødstegn betegner man undersøgelsesfund, som normalt anses for tegn på, at et menneske er død, nemlig bortfald af puls, hjerteraktivitet, vejrtrækning og manglende reflekser. Døden kan først med sikkerhed fastslås, når lægen konstaterer sikre dødstegn, som er ligpletter, dødsstivhed og forrådnelse. Efter konstatering af sikre dødstegn, udfærdiger lægen en dødsattest, som er et officielt juridisk dokument, der bekræfter, at en person er død. Dødsattesten indeholder oplysninger om afdødes navn, adresse, døds- eller findetidspunktet, oplysninger om døds- eller findestedet samt konstatering af de fundne sikre dødstegn. Begravelsen eller ligbrænding kan kun udføres, når dødsattesten foreligger.

Skindød

Skindød er en tilstand, hvor livstegn er så svage, at de ikke kan erkendes med de sædvanlige undersøgelsesmetoder, der kan føre til, at et menneske erklæres død. Man kender få særlige tilstande, hvor risiko for skindød foreligger. Det er for eksempel forgiftningstilstande, kuldepåvirkning, elektricitetsulykker, kvælningstilstande og hjertestop. Oftest set skindødstilstande er ved kombination af kuldepåvirkning og medicin- eller alkoholforgiftning. Ved sådanne tilstande nedsættes hjernens stofskifte, hvilket gør, at hjernecellerne kan overleve cirkulations- og vejrtrækningsstop i længere tid end normalt, og at der derfor er mulighed for genoplivning.

Det er lægens pligt at være opmærksom på skindødsproblematikken. Ved skindødstilstande skal der foretages almindelige genoplivningsforsøg i form af kunstigt åndedræt, hjertemassage og evt. genopvarmning, indtil der enten indtræder spontan respiration og hjerteraktion, eller de sikre dødstegn optræder. Hos skindøde vil de sikre dødstegn naturligvis ikke forekomme. Derfor anses frykten for at begrave de skindøde at være ganske ubegrundet, da konstatering af de sikre dødstegn ifølge sundhedsloven kræves, før dødsattesten udstedes.

Ligpletter

Ligpletter er de blåviolettede misfarvninger af huden, som indtræder kort tid efter døden. De fremkommer efter blodcirkulationens ophør ved, at de røde blodlegemer sænker sig i blodkarrene som følge af tyngdekraften, der trækker blodet hen til de nedadvendte dele af kroppen. Efter yderligere nogle timer brister de røde blodlegemer, og blodets røde farvestof, hæmoglobinet, trænger ud i fedtvævet og forbliver der. Ligpletterne dannes på ryggsiden, hvis afdøde ligger på ryggen, og på forsiden, hvis afdøde ligger på maven. Når afdøde findes i stående stilling, som for eksempel ved hængning, udvikles ligpletterne i benene. Der dannes ingen eller svage ligpletter, hvis liget befinder sig i vand i flere timer efter døden. Hudpartier, som ligger mod en hård overflade, eller hvor tøj strammer, forbliver blege.

Ligpletters udviklingsgrad og farve varierer. Ved blodmangel og forblødning er ligpletterne svage eller mangler helt. De lyserøde ligpletter ses ved kulilteforgiftning, dog stilles den endelige diagnose af kulilteforgiftning ved hjælp af retskemisk undersøgelse af blodet for kulmonoxid. Udvikling af ligpletter afhænger af flere faktorer, og tidsvariationen kan være meget stor. I mange tilfælde begynder ligpletterne at udvikle sig ca. en halv time efter døden, og de er fuldt udviklede efter tre til seks timer. I de første timer er ligpletterne flytbare, dvs. at ligpletter kan flytte til en ny placering, hvis liget flyttes eller vendes. Først når hæmoglobinet trænger ud fra de bristede røde blodlegemer i det omkringliggende fedtvæv, bliver ligpletterne fikserede.

Man undersøger ligpletter ved at trykke på dem med en finger. I de første timer efter døden blegner ligpletterne, når man trykker på dem. Ligpletterne bør undersøges så tidligt som muligt og helst allerede på findetidspunktet, før man flytter på liget. Den undersøgende læge skal registrere ligpletternes farve og sikre sig, at ligpletterne befinder sig på de nedadvendte områder af kroppen. Hvis det ikke er tilfældet, betyder det, at liget er blevet flyttet eller vendt nogle timer efter døden (se figur 2.1).

Figur 2.1

De røde ligpletter ses på ligets rygside undtagen i de udsparede områder, som har trykket mod underlaget.

Dødsstivhed

Umiddelbart efter døden slapper alle muskler af. I løbet af få timer udvikles gradvis stivhed i musklerne som følge af komplicerede biokemiske processer i muskelvævet, der sættes i gang efter blodcirkulationens ophør. Ved muskelkontraktion i live sker en opsplitning af adenosintrifosfat (ATP) til adenosindifosfat (ADP), samtidig med at glykogen omdannes til mælkesyre. I live gendannes ATP og glykogen, men efter dødens indtræden ophører denne proces. Deraf følger, at ADP og mælkesyre ophobes i muskelvævet, hvilket resulterer i fiksering af musklen, der bliver stiv. Den stive muskulatur fikserer lemmerne i den stilling, som de befandt sig i på dødstidspunktet. Da dødsstivheden er betinget af en biokemisk proces, afhænger dennes udvikling af temperaturen. Således hæmmes udviklingen af dødsstivheden af lav temperatur, og høj temperatur fremskynder udviklingen af dødsstivheden. Hvis den pågældende person var i voldsom

fysisk aktivitet umiddelbart før døden, indtræder dødsstivheden meget hurtigt. Hos børn indtræder dødsstivhed hurtigere end hos voksne.

Under almindelige omstændigheder begynder dødsstivheden at udvikle sig fra to til fem timer efter døden, men der er betydelig variation. Dødsstivheden opstår først i de små muskelgrupper i ansigtet, kæbe- og halsmuskler. Efterfølgende breder den sig ned over kroppen, arme og ben. Oftest er dødsstivheden fuldt udviklet i løbet af otte til tolv timer. Dødsstivheden består i et til tre døgn, afhængig af omgivelsernes temperatur, og efterfølgende løsner den sig i samme rækkefølge, som den indtrådte. Før dødsstivheden er fuldt udviklet, kan den gendannes, hvis man bryder den ved magt. Når den er fuldt udviklet, kan den ikke gendannes. Ligesom ligpletterne bør dødsstivheden undersøges ved at bøje og strække i leddene allerede på det tidspunkt, hvor liget opdages.

Forrådnelse

Forrådnelse er en nedbrydningsproces, som legemet undergår efter dødens indtræden. Den er betinget dels af bakteriel vækst og dels af enzymatisk nedbrydning. Forrådnelsesprocesser starter umiddelbart efter døden. Den hastighed, hvormed forrådnelsen indtræder, er i meget høj grad afhængig af forskellige indre såvel som ydre faktorer. Høj ydertemperatur, høj legemstemperatur i dødsøjeblikket, bakteriel blodforgiftning og overvægt fremmer forrådnelsens udvikling. Omvendt vil lav temperatur forsinke forrådnelsesprocessen. Det tidligste tegn på forrådnelse plejer at være en ubehagelig lugt, der oftest kan erkendes allerede få timer efter dødens indtræden. De tidlige synlige forrådnelsesforandringer er grøn misfarvning af bugen og flankerne, hvilket skyldes bakterielle stofskifteprodukter samt forrådnelsesdannede stoffer (for eksempel aminer som kadaverin, putrescin og skatol, og mercaptaner) fra tarmene. Grønfarvning breder sig efterhånden til de øvrige dele af kroppen. Ofte dannes der en mørk netagtig tegning i huden, svarende til blodårernes forløb. Der dannes forrådnelsesluft i bløddelsvævet og i organerne, således at de fremtræder som "skumorganer". På grund af luftdannelse i bløddelsvævet under huden udspændes bløddelene i ansigtet og ved ydre kønsorganer. På grund af dannelse af forrådnelsesvæske opstår buler i huden, og huden kan af-

løses i store flager. I legemshulerne dannes der betydelige mængder af den rødlige forrådnelsesvæske, som kan presses igennem de naturlige legemsåbninger, specielt igennem munden og næsen, hvilket undertiden kan mistolkes som blødning.

De indre organer rådner med forskellig hastighed, for eksempel bliver hjerne, tarm, lunge, bugspytkirtel og milt hurtigt henflydende, mens hjerte, livmoder og blærehalskirtel længe bevarer sit normale udseende. Efterhånden som forrådnelsen skrider frem, sker et diffust henfald af alle bløddelene med dannelse af en grøn-sort, stærkt ildelugtende masse. Bløddelene rådner bort som regel efter et til tre år. Knoglerne derimod er meget modstandsdygtige mod forrådnelse.

I tilfælde af, at liget henligger i et varmt, tørt og velventileret rum, kan mumificering (udtørring) af liget opstå. Liget skrumper og bliver brunt, hårdt og tørt som en mumie. Når mumifikationen er indtrådt, bliver liget konserveret for ubegrænset tid. Undertiden ses såkaldt partiel mumifikation, når ligets perifere dele, som næse, læber, hænder og fødder er stærkt udtørrede, mens den øvrige krop præges af forrådnelse.

Ligvoksdannelse er et fænomen, som undertiden kan opstå, når liget ligger i vand eller i fugtige omgivelser i længere tid. Her sker en kemisk reaktion i fedtvævet med dannelse af vand-uopløselige calcium- og magnesiumsæber. Disse forandringer viser sig som grålige misfarvninger af fedtvævet. Den såkaldte mosegravning er en sjælden, konserverende ligforandring. I Danmark kendes den fra mosefund som Tollundmanden og Grauballemanden.

Dødstidsbestemmelse

Lægens angivelse af dødsdato på dødsattesten er det officielt registrerede dødstidspunkt. Det har som regel en stor betydning for pårørende, hvilken dato man skal skrive i dødsannoncen eller på gravstenen. Endvidere har det i nogle tilfælde en økonomisk betydning, når det drejer sig om arv, forsikring eller erstatningssager. Naturligvis indebærer det intet problem at fastsætte dødsdato, når døden overværes, men når en person findes død, må lægen ud fra findeomstændigheder og undersøgelsesresultater afgøre det sandsynlige dødstidspunkt. Den så præcise fastsættelse af dødstidspunk-

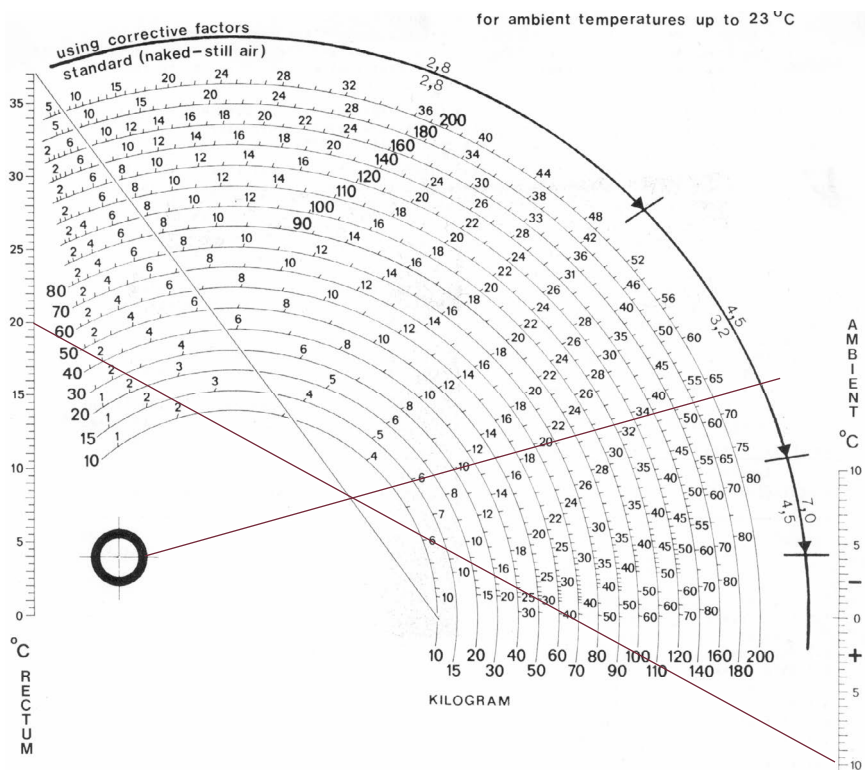
tet som muligt er speciel vigtig, når døden kan være følge af en forbrydelse, hvor dødstidspunktet er af afgørende betydning for efterforskningen. Ved mistanke om forbrydelser udføres undersøgelse af liget på findestedet.

Findeomstændigheder spiller en meget vigtig rolle i dødstidsbestemmelsen. Oplysninger om, hvornår den afdøde sidst er set i live, datoer på breve, aviser, mælkekartoner, kvitteringer, telefonsvareroptagelser, opkald til alarmcentralen, opkald modtaget eller foretaget omkring det formodede dødstidspunkt samt de sidste betalingskorttransaktioner, har afgørende betydning for fastsættelse af dødstidspunktet.

Til forskel fra i kriminalromaner er det i virkeligheden kun undtagelsesvist muligt at angive dødstidspunktet på minuttet. I praksis kan hverken dødstidspunktet eller tidsinterval efter døden bestemmes med 100 % nøjagtighed, især ikke når et lig findes i svært forrådnethed/forbrændt tilstand, eller hvis liget blev fundet i vand eller i is. Derfor er tidspunktet for døden almindeligvis angivet som et skøn, og usikkerheden kan variere fra timer til dage, eller fra måneder til år, afhængigt af det enkelte tilfælde. Bedømmelsen baserer sig på en vurdering af de efter døden opståede forandringer og på forekomsten af dødstegn.

Efter døden falder legemstemperaturen. Temperaturfaldet er i høj grad afhængigt af den ydre temperatur, fugtighed, påklædning og afdødes vægt. Temperaturforhøjelse (feber) på dødstidspunktet kan forøge usikkerheden ved udregningen af dødstidspunktet. I de første timer efter dødens indtræden falder legemstemperaturen hurtigere end mod slutningen, før den når omgivelsernes temperatur ca. efter et døgn.

En metode til at bestemme dødstidspunktet er at anvende et diagram og kurver (Henss'ges nomogram – figur 2.2) over vægt- og temperaturgrafer. Der har også været forsøgt andre metoder, som baserer sig på målingen af nedbrydningshastigheden for diverse stoffer i øjen- og rygmarvsvæske samt forskellige computerprogrammer, inklusive en iPhone-app. Alle disse metoder er mindst lige så usikre som de traditionelle metoder, som baserer sig på de empirisk fundne beregninger ud fra hastigheden af temperaturfald sammenholdt med udviklingsgraden af de sikre dødstegn. De grundlæggende problemer, som man ikke kan komme uden om, er ligets temperatur på dødstidspunktet og betydning af påklædning, vægt og omgivelser.

Figur 2.2

Henssge's Nomogram, en metode til at bestemme dødstidspunktet, hvor man afsætter punkter for afdødes og omgivelsernes temperatur og sætter det i forhold til afdødes vægt. Hvor de afsatte linjer krydser, aflæses tiden, der er gået, siden døden indtrådte.

Findestedsundersøgelse

Findestedsundersøgelsen er særdeles vigtig for politiets efterforskning, da der er mulighed for at finde de afgørende spor efter gerningsmanden. Den lægelige undersøgelse af liget kan først udføres, når kriminalteknisk undersøgelse af gerningsstedet er afsluttet. Man beskriver altid stedet, hvor liget blev fundet (indendørs, udendørs, begravet, brændt, i vand osv.), omgivelsestemperatur samt tilstedeværelse af insekter eller dyr, da kendskabet til ligets omgivelser har en afgørende betydning for fastsæt-

telse af dødstidspunktet. Den lægelige undersøgelse af liget er en slags modificeret ligsyn, som gennemføres i det omfang, omstændigheder tillader det. Oftest undlader man at afklæde liget, idet afklædningen udskydes til den efterfølgende obduktion. Dødstegnene registreres omhyggeligt, idet de giver basis for dødstidsbestemmelsen. Der foretages en foreløbig undersøgelse for eventuelle læsioner eller sygdomstegn, ligesom andet af lægelig interesse noteres og affotograferes fra forskellige vinkler. Det kan for eksempel dreje sig om tilstedeværende medicinemballage, sprøjter, kondomer, narkotika, blod eller sædpletter. Efter afsluttet findestedsundersøgelse udfærdiger lægen en såkaldt findestedserklæring, som sammen med rapport fra politiets kriminaltekniske sektion og senere obduktionserklæringen indgår i politiets efterforskningsmateriale.

Kriminaltekniske undersøgelser på findestedet

*Kriminalassistent Carsten Husted,
Kriminalteknisk Center, Aarhus*

Et findested er det sted, hvor et menneske findes dødt, enten af naturlige årsager eller som følge af en ulykke eller et drab. Findestedet er ikke nødvendigvis samme sted som gerningsstedet, for i forbindelse med drab ses det af og til, at den dræbte person er blevet anbragt på findestedet og altså er blevet dræbt et andet sted.

I Danmark vil et dødsfald oftest blive anmeldt til alarmcentralen 112, navnlig

1. når den afdøde betegnes som dødfunden (dvs. hvor andre ikke har været til stede ved dødsfaldet),
2. når dødsfaldet er uventet (for eksempel ved hidtil ukendt eller pludselig opstået sygdom), eller
3. når dødsfaldet forekommer mistænkeligt. En anmeldelse vil medføre, at der bliver sendt ambulancepersonale og politi til stedet.

I tilfælde, hvor dødsfaldet vurderes at være (a) en følge af et kriminelt forhold (for eksempel en voldelig handling), (b) en følge af et misbrug (for eksempel et narkodødsfald) eller (c) en ulykke (for eksempel en arbejdsulykke eller en ulykke i hjemmet), vil det almindeligvis medføre en findestedsundersøgelse.

Hvad sker der på findestedet?

Når en tilskadekommen person ikke er død, vil ambulancepersonalet indlede en behandling for at redde den tilskadekomnes liv og i videst muligt omfang forsøge at begrænse følger af tilskadekomsten. Dette vil også være tilfældet, når man fra starten ser, at tilskadekomsten er forsøg på drab – også selv om det betyder, at vigtige spor kan gå tabt i forbindelse med behandlingen på stedet og senere på hospitalet. Livreddende førstehjælp og behandling vil nemlig altid gå forud for politiefterforskning.

Når døden konstateres indtrådt, vil ambulancepersonalet almindeligvis trække sig tilbage og overlade stedet (gernings- eller findestedet) til politiet. Den politipatrulje, der er tilkaldt vil herefter vurdere, om dødsfaldet er mistænkeligt; det sker ved en samlet vurdering af

1. omstændigheder og forhold ved eller på afdøde,
2. findestedet og
3. de informationer, der er tilgængelige fra pårørende til afdøde, anmelderen, vidner og andre, der kan bidrage med information.

I de tilfælde, hvor dødsfaldet forekommer mistænkeligt, vil der blive tilkaldt yderligere politipersonale (efterforskere) til den indledende findestedsundersøgelse, som regel politiets kriminalteknikere og desuden retsmedicinere.

Politipatruljens opgave er, foruden afspærring og bevogtning af stedet, at oprette en såkaldt gerningsstedslog, dvs. en optegnelse over, hvem der har været på stedet i forbindelse med fundet af den døde person, og hvornår; alle, der har været på stedet efterfølgende, bliver også registreret, herunder ambulancepersonale, læger, politipersonale, retsmedicinere og andre. Formålet med loggen er at kunne dokumentere, hvilke personer der har været på stedet, og hvad de har foretaget sig der. Logføreren, dvs. den betjent, der skriver loggen, skal desuden sørge for, at alle personer, der færdes på stedet, er iført den særlige beklædning, der anvendes til gerningsstedsundersøgelser i drabssager, og som består af overtræksdragt, mundbind, gummihandsker, skoovertræk m.v. (se figur 3.1). Beklædningen er nødvendig for, at politi og retsmedicinere ikke utilsigtet kan forurene

Figur 3.1
Politiets kriminalteknikere gør sig klar til undersøgelse.

stedet med deres eget DNA, og at de ikke risikerer eventuel smitte fra den afdødes blod og lignende.

I forbindelse med gernings- og findestedsundersøgelser vil de fysiske omgivelser blive undersøgt nærmere, og der vil blive tolket ud fra de fund, der gøres på den afdøde person. Det er især af afgørende betydning, at bygningsforhold, for eksempel trapper, altaner m.v. og indretning og møblering af rum indgår (se figur 3.2). Skader på afdøde kan nemlig være opstået på grund af bygningsforhold og indretninger, og de vil derfor være afgørende for undersøgelsens konklusion (for eksempel fald ned ad en trappe); desuden kan spor på afdøde, der umiddelbart kunne forekomme mistænkelige eller uforklarlige, ved en nærmere undersøgelse vise sig at have en naturlig årsag.

I forbindelse med undersøgelsen på gernings- og findestedet vil stedets tilstand kunne give et fingerpeg om særlige forhold, som skal indgå i den videre undersøgelse; det sker for eksempel i misbrugsmiljøer, hvor narkotika eller alkohol kan have betydning for undersøgelsens resultat.

Figur 3.2

Den afdøde havde kvæstelser i hovedet. På findestedet fandtes blodtilsmudsning på møblet og på gulvet.

Det vil også være relevant at finde spor efter særlig adfærd, som gerningsmanden kan have udvist, for eksempel om der er fjernet ting eller effekter fra stedet, om der er blevet slået ting i stykker, eller om gerningsmanden utilsigtet eller med vilje har efterladt noget på stedet.

Afdøde

Formålet med findestedsundersøgelsen er blandt andet at dokumentere et hændelsesforløb og så vidt muligt at fastlægge en dødsårsag og et tidspunkt for dødens indtræden. Det er informationer, der er vigtige for politiets videre efterforskning. Hvis ikke afdødes identitet er kendt, vil man prøve at finde personoplysninger om ham eller hende ved findestedsundersøgelsen og den efterfølgende obduktion.

Kriminaltekniske findestedsundersøgelser i forbindelse med drab vil altid finde sted i samarbejde med retsmedicinere. Undersøgelsen og de metoder, der anvendes, vil i alle tilfælde være tilpasset de forhold, der er på findestedet; her er det for eksempel vigtigt, om liget er fundet indendørs eller udendørs. Der er også andre ting, der er afgørende for undersøgelsen, for eksempel ligets tilstand, altså om det er forrådnethar eller mumificeret, om det er fundet i vand, har været udsat for brand, har været dækket af jord eller andet.

Ved døde, som har været udsat for vold (for eksempel slag, knivstik, skud), vil der i findestedsundersøgelsen indgå en vurdering af voldens karakter og den måde, volden er udøvet på. Det vil ofte være muligt at finde spor på stedet, der kan bidrage yderligere til at bestemme en gerningsmands adfærd og ofrets/afdødes adfærd; man kan blandt andet se, fra hvilken side afdøde er ramt, om der for eksempel findes afværgelæsioner eller tegn på, at afdøde har forsøgt at flygte. Endvidere er det muligt, ud fra blandt andet dødspletter, at konstatere, om afdøde har været flyttet efter drabet, f.eks. hvis dødspletter vender opad, eller blod har løbet den forkerte vej i forhold til findestillingen. Blodspor kan dog være afsat inden dødens indtræden. Dette kan medvirke til at afgøre, om lokaliteten, hvor afdøde findes, er et gerningssted eller et findested. Er afdøde blevet transporteret til stedet, vil transportmåde og -form naturligvis være interessant og indgå i politiets efterforskning.

Dødsårsagen er af afgørende betydning for sagen og den senere efterforskning. Almindeligvis vil det kun være muligt at give en formodet dødsårsag i forbindelse med findestedsundersøgelsen. Den endelige dødsårsag vil oftest blive klarlagt efter en obduktion af afdøde.

Det er vigtigt, at findestedsundersøgelsen bliver foretaget sammen med læger, der er uddannet i retsmedicin. Den kommunikation og interaktion, der finder sted i samarbejdet mellem retsmedicinere, kriminalteknikere fra politiet og politiets efterforskere, er ofte afgørende for kvaliteten af undersøgelsens konklusioner og delkonklusioner.

I forbindelse med findestedsundersøgelsen vil der blive søgt efter og sikret biologiske spor (for eksempel blod, sæd og spyt) og kriminaltekniske spor (for eksempel mærker på eller ved liget; iturevet tøj; snore, hvis afdøde er bundet; emballage, altså tæpper, kasser, poser eller andet,

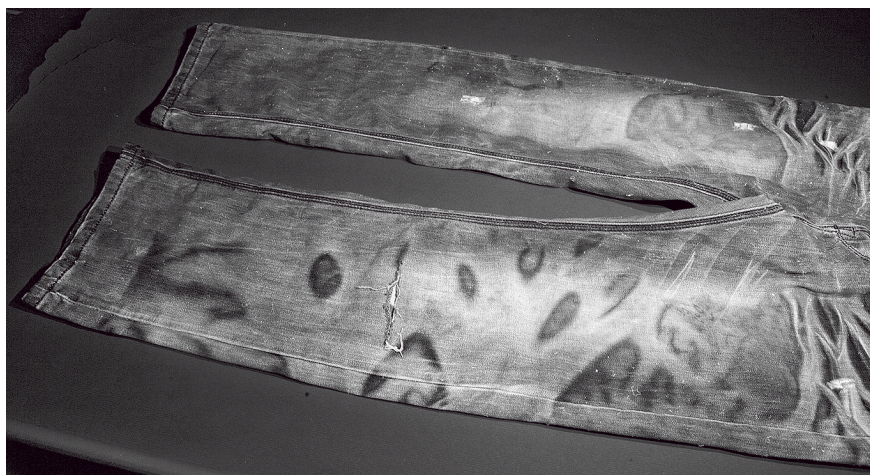

Figur 3.3

Jakke med rift og blod på skulderpartiet. Afdøde havde været oppe at slås. Undersøges skal det også, hvem blodet stammer fra, afdøde selv eller den formodede gerningsmand?

som afdøde er pakket ind i og måske transporteret i). Sporsikring kan finde sted på afdøde i forbindelse med findestedsundersøgelsen eller den efterfølgende obduktion.

Der kan være meget stor variation i arten og karakteren af de spor, der findes på afdøde, og den beklædning, som afdøde måtte være iført. Sporene kan være synlige spor, for eksempel mærker efter et gerningsvåben, omsnøring, greb eller tryk. Afdødes tøj kan også give oplysning om hændelsen (se figur 3.3); her er det for eksempel vigtigt, om afdøde er klædt helt eller delvist af, om tøjet er revet i stykker eller har andre beskadigelser. Endvidere skal det undersøges, om der er tilført blod, sæd, fibre eller andre materialer på tøjet.

Figur 3.4
 Jeans optaget med almindeligt lys og to forskellige speciallys, hvor blodtil-
 smudsningen ses meget tydeligere.

De videre undersøgelser

I drabssager fortsætter den kriminaltekniske undersøgelse, efter at afdøde er fjernet fra stedet. Gerningsstedsundersøgelsen er meget grundig, og ofte er der tale om meget langvarige undersøgelser, hvor sporfund, oplysninger fra den retsmedicinske findestedsundersøgelse, oplysninger fra obduktionen og informationer, som politiets efterforskere har kunnet indsamle fra vidner og andre, vil indgå i en samlet vurdering og efterfølgende tolkning af gerningsstedet og den hændelse, der undersøges.

De spor, der søges, er umiddelbart synlige spor, for eksempel efter gerningsvåben (slag-, stik- eller skydevåben), fingeraftryk, sålaftryk, blodspor, spor efter mekanisk påvirkning, for eksempel opbrydningsspor og lignende. Er der afgivet skud i forbindelse med drabet, ledes der efter patrondele og anslagsmærker fra projektiler eller hagl, for det vil kunne fortælle en del om skudretning m.v.

Figur 3.5

Gipsafstøbning af skosålaftryk foran et vindue til et hus, hvori der var begået et drab.

Politiets kriminalteknikere råder over særligt udstyr, der kan anvendes i forbindelse med gerningsstedsundersøgelsen, for eksempel speciallys, der kan vise spor, som ikke er synlige i almindeligt hvidt lys (blandt andet biologiske afsmitninger og fibre) (se figur 3.4), forskellige kemiske væsker til screening og påvisning af biologiske spor af blod og sædvæske, elektrostatisk folie, hinder af gelatine eller afstøbninger med gips til sikring af sålaftryk m.v (se figur 5). Til sikring af tryk- eller slagmærker kan der anvendes afstøbningsmasse, eller sporet kan udtages ved brug af for eksempel et stemmejern. I skudsager anvendes specielle væsker, der kan påvise anslagsmærker efter projektiler eller hagl osv.

Resultater af findesteds- og gerningsstedsundersøgelsen vil, sammenholdt med oplysninger, der er tilvejebragt ved den taktiske efterforskning (for eksempel oplysninger givet af anmeldere, vidner, ofre og andre), ofte kunne give et fingerpeg om drabets motiv og en profil af gerningsmanden og hans adfærd og i sidste ende føre til pågribelse af gerningsmanden.

Obduktion og CT-skanning

*Lektor Lars Uhrenholt,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet, &
Læge Asser Hedegård Thomsen,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet*

Når et menneske i Danmark dør, skal en læge erklære personen for død. I første omgang gøres dette ved at konstatere ophør af åndedræts-, hjerte- og/eller hjernefunktion. På dette tidspunkt skal lægen tage stilling til, hvad der kan have forårsaget døden. Er der mistanke om en unaturlig døds måde, dvs. ulykke, selvmord og drab, eller foreligger der andre specielle forhold, skal lægen kontakte politiet med henblik på afholdelse af et retslægeligt ligsyn. Ved et retslægeligt ligsyn vil en særlig repræsentant fra politiet og en embedslæge eller retsmedicinere mødes og drøfte dødsfaldet ud fra de foreliggende politimæssige og lægelige oplysninger, hvorefter de undersøger liget. Hvis der er tegn på, at der kan ligge en forbrydelse bag dødsfaldet – eller man af andre årsager ønsker dødsfaldet undersøgt yderligere – kan politiet begære en retslægelig obduktion ved et af landets tre retsmedicinske institutter (København, Odense og Aarhus).

I tilfælde, hvor der ikke afholdes et retslægeligt ligsyn, vil en læge afholde et almindeligt ligsyn og kan på den baggrund anmode om en lægevidenskabelig obduktion, der vil blive udført på en patologisk afdeling på et sygehus. Som nævnt i foregående kapitel kan forholdene vedrørende et dødsfald være så mistænkelige, at politiet har iværksat en findestedsundersøgelse, hvilket også vil give anledning til en efterfølgende retslægelig obduktion.

Den retslægelige obduktion i forbindelse med drabssager

Ved drab eller mistanke om drab vil obduktionen blive udført i et samarbejde mellem retsmedicinere og politiets kriminalteknikere. Inden den retslægelige obduktion foretages, vil der blive foretaget en såkaldt CT-skanning (se side 38). Liget bliver derpå ført til obduktionsstuen, som er et særligt rum, der minder meget om en operationsstue. Obduktionsstuen er særligt rengjort for at undgå forurening med fremmede spor, der kan ødelægge efterforskningen. Herefter bliver liget fotograferet fra alle tænkelige vinkler af kriminalteknikeren, imens retsmedicineren beskriver ligets umiddelbare udseende, herunder særlige forhold vedrørende afsmitninger (blod, snavs m.m.) og påklædning (iturivning, huller fra knivstik i tøjet m.m.). Så tidligt som muligt aftørres retsmedicineren og den retsmedicinske tekniker liget med sterile vatpinde og fingerneglene renses for at opsamle DNA fra en eventuel gerningsmand. Liget gennemgås også for fremmede hår og fibre, der kan knytte en gerningsmand til drabet. Beklædningen sikres i særlige papirposer, så den senere kan blive undersøgt nærmere af en kriminaltekniker. Når alle spor og beklædning er sikret, afvaskes liget og fotograferes igen.

Retsmedicineren foretager en nøje og systematisk beskrivelse af liget fra top til tå. Undervejs nummereres, fotograferes og beskrives de forskellige læsioner (hudafskrabninger, blå mærker, stiksår m.m.), og der tegnes særlige skitser, der giver et overblik over læsionernes indbyrdes placering. Der er stor forskel på, hvor mange læsioner der påvises i en given sag; nogle gange under ti, andre gange flere end hundrede. Alle læsionerne skal beskrives med en lokalisation, orientering, udseende, længde, bredde og særlige forhold, der kan sige noget om våbentype og om, hvordan våbenet har været anvendt. Er der slået med en svensknøgle, kan særlige mønstre i huden vise, hvordan og hvor mange gange der er slået. Man kan i visse tilfælde se, hvilken vej bladet på en kniv har vendt, da der blev stukket, og om der er tale om en kniv med eller uden takker. I skudsager kan man afgøre, om der er skudt med haglgevær eller pistol, og om skuddet blev afgivet tæt på eller på afstand.

Efter den udvendige undersøgelse foretages en systematisk indvendig

undersøgelse af den afdødes indre organer. Her registreres indre blødninger, læsioner af organer og knogler samt sygdomsforandringer. Disse fund sammenholdes med fundene ved den udvendige undersøgelse. Således kan man ved flere knivstik i brystet se, hvilke knivstik der rammer hvilke organer, og i hvilken retning de enkelte stik forløber. Dette kan have betydning, hvis det senere viser sig, at der er flere gerningsmænd, der har stukket med kniv, eller hvis eventuelle vidner har forskellige forklaringer på, hvordan der er stukket.

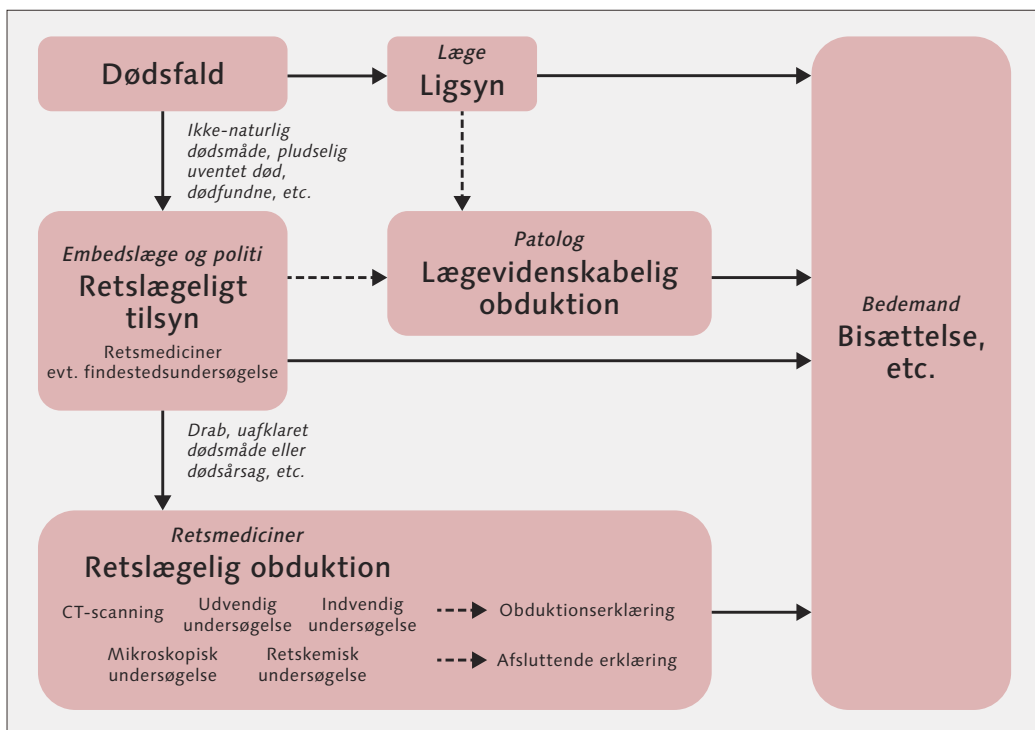
Der udtages vævsprøver til senere undersøgelse i mikroskop, og der sikres blandt andet blod og urin til retskemisk undersøgelse, hvor der senere bliver undersøgt for alkohol, medicin og euforiserende stoffer. Til sidst udarbejdes en obduktionserklæring, der indeholder et kort sagsresumé, beskrivelse af den udvendige og den indvendige undersøgelse samt en foreløbig konklusion med angivelse af formodet dødsårsag.

Nogle uger senere undersøges de udtagne vævsprøver i et mikroskop. Her kan man se sygdomsforandringer, der ikke kunne erkendes ved obduktionen. Det er også muligt at se, om den dræbte har levet i tiden efter en læsion er påført, eksempelvis ved påvisning af blødning ud i det omkringliggende væv eller begyndende betændelsesforandringer. Disse fund beskrives i en særskilt erklæring, hvor også fundene fra den retskemiske undersøgelse angives sammen med en sammenfattende konklusion vedrørende dødsårsagen. Alle ovennævnte erklæringer, sporundersøgelser og fotografier danner sammen med helbredsoplysninger og politirapporter grundlag for den videre efterforskning og eventuelle retssag (se figur 4.1).

Billeddiagnostiske metoder

Når retsmedicinen foretager en grundig udvendig såvel som indvendig undersøgelse af liget, er det muligt at se og mærke tydelige skader og læsioner, for eksempel svære benbrud og stiklæsioner i brystet. Indimellem er der imidlertid læsioner, som ikke er synlige for øjet, og en lang række læsioner kan skjule sig. Derfor har man igennem omtrent et århundrede benyttet sig af supplerende undersøgelsesmetoder, der involverer billeddannende teknikker.

I 1895 opdagede Wilhelm Conrad Röntgen næsten ved et tilfælde

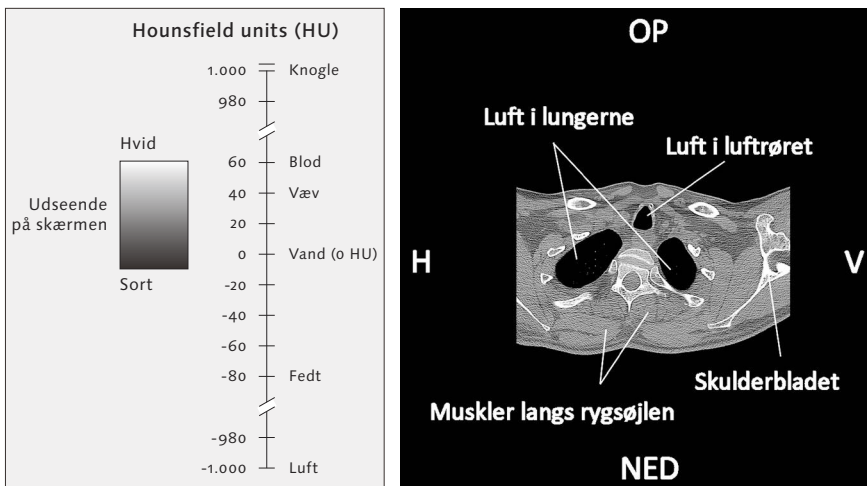

Figur 4.1
Undersøgelser i forbindelse med dødsfald.

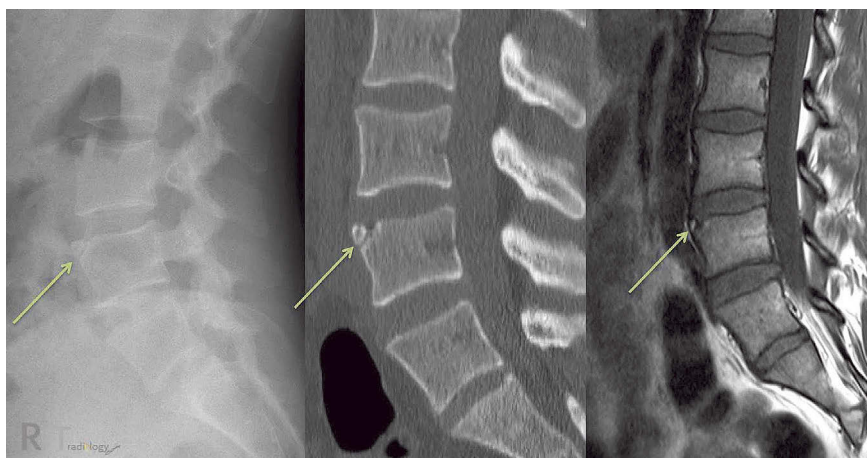
ioniserende stråler, der sidenhen blev navngivet røntgenstråler. Ved hjælp af disse blev det muligt at foretage en undersøgelse af en person, hvorved skelettet kunne vises på et billede. Allerede i 1896 blev et røntgenbillede brugt som bevis i en retssag i Montréal, hvor en person var blevet skudt, og var dermed introduktionen af de billeddannende fund til det retslægelige og juridiske felt. I 1970'erne blev CT-skanning (Computer tomografi-skanning) introduceret, hvilket er en avanceret billeddiagnostisk metode baseret på røntgenstråler til fremstilling af multiple radiologiske snitbilleder af udvalgte kropsområder.

Det væv, som røntgenstrålerne passerer igennem, har forskellige sammensætninger, hvorved strålerne bremses forskelligt på vejen igennem kroppen. Ved hjælp af Hounsfield-skalaen kan man i et givent betragtningsfelt inden for en afgrænset del af skalaen visualisere forskellige strukturer, for eksempel blod, væv og vand, idet de vil have forskellig

I 1970'erne blev MR-skanning (Magnetisk Resonans-skanning) ligeledes udviklet, som er baseret på radiobølger og magnetisme. Ved hjælp af MR-skanning kan kroppen visualiseres på en anden måde end ved CT-skanning. MR-skanningen er især velegnet til fremstilling af for eksempel hjernen, væskefyldte områder og muskelvæv, hvor CT-skanningen især er velegnet til visualisering af de mere "hårde" strukturer, for eksempel knoglerne (se figur 4.3).

Hounsfield-skalaen benyttes til at differentiere imellem forskellige vævstyper, idet disse vil afbildes forskelligt afhængig af tætheden af vævet. Per definition er vand tildelt værdien 0 og luft -1.000 Hounsfield Units (HU).

Figur 4.3

Røntgen (t.v.), CT-skanning (midtfor) og MR-skanning (t.h) viser kroppen på forskellig vis, da der benyttes forskellige teknikker til fremstilling af billederne. Der er fordele ved hver enkelt teknik, hvilket er med til at bestemme, hvilken undersøgelse der skal benyttes i en given situation.

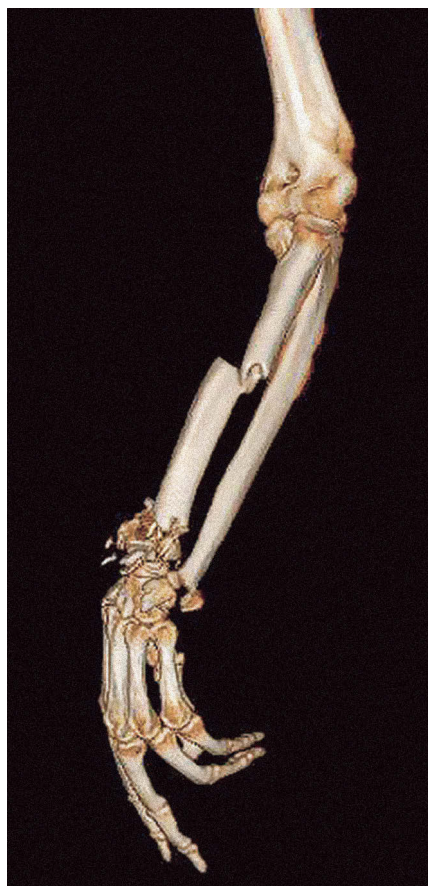
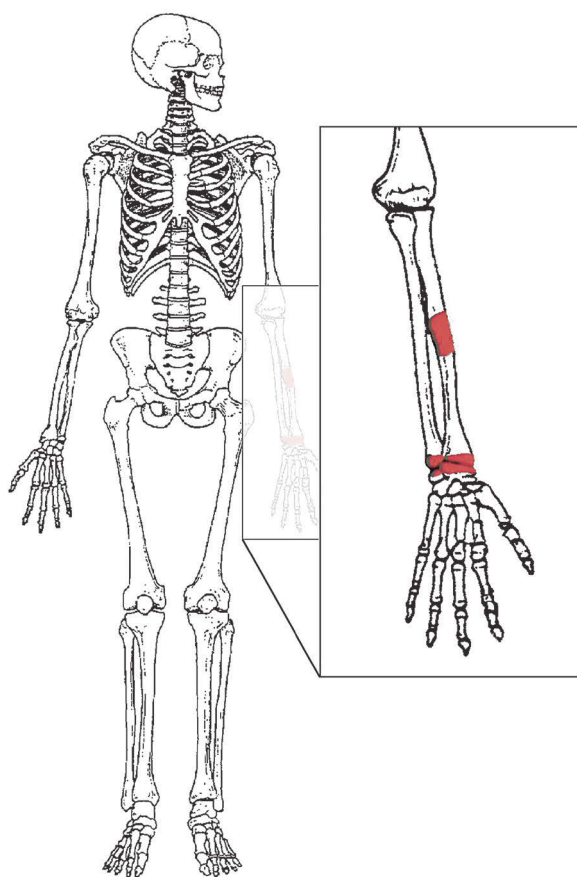
CT-skanning muliggør visualisering af en stor del af kroppens anatomi, dog med varierende grad af opløselighed (kvalitet), afhængig af det undersøgte vævs karakteristika. I forbindelse med den teknologiske udvikling og den øgede anvendelse af CT-skannere i sundhedsvæsenet igennem de senere årtier har der været særligt fokus på skanningstiden, stråledosis og billedkvaliteten (alle tæt forbundne parametre). Hvor skanningstiden i 1970'erne var på flere minutter, er den i dag under et sekund for sammenlignelige undersøgelser. Tilsvarende var opløseligheden i de første skannere ganske begrænset med en snittykkelse på over 1 cm, i modsætning til 0,5-1,0 mm i dag, hvilket betyder, at billedkvaliteten nu er betragteligt forbedret i forhold til tidligere. Stråledosis for patienten er ligeledes væsentligt reduceret, hvilket dog ikke har betydning for den CT-skanning, der foretages på afdøde.

Hvordan bidrager CT-skanningen til opklaring af drab?

CT-skannerne er særligt interessante for det retsmedicinske fagområde, og inden for de senere år har alle tre danske retsmedicinske institutter anskaffet sig en CT-skanner. Der foretages nu stort set rutinemæssige skanninger af samtlige dødsfald, der bliver undersøgt på institutterne, således at samtlige drab og drabssuspekterte sager indebærer en post-mortem CT-skanning (skanning efter dødens indtræden). Der findes efterhånden en del videnskabelig litteratur omkring emnet, og der er gradvist blevet opbygget erfaring i at tolke skanningerne af afdøde, som i mange henseender er forskellige fra skanninger af levende patienter. Især når der er tale om drabssager, er det utrolig vigtigt, at undersøgelsen foretages af erfarne personer, således at alle eventuelle læsioner identificeres, dokumenteres og sikres til den efterfølgende retslige proces.

Når en CT-skanning er foretaget, er det muligt at lave 3D-rekonstruktioner, hvorved læsioner kan vises på en meget tydelig og mindre dramatisk måde i forhold til rigtige billeder fra en obduktionsstue. I retsmedicinsk arbejde har man desuden altid benyttet skitsetegninger, og disse anvendes fortsat som et vigtigt redskab til dokumentation af læsioner i kombination med de fotografiske og billeddiagnostiske registreringer (se figur 4.4). Til den samlede retsmedicinske vurdering indgår således også oplysninger fra CT-skanningsbillederne, skitserne og fotografierne. Politiets teknikere tager egne billeder til deres efterforskning, og anklagemyndigheden kan vælge at anvende udvalgte illustrationer og/eller CT-skanningsbilleder til at forelægge for retten.

Når der foretages en CT-skanning af levende mennesker, skal man tage strålehygiejniske hensyn, således at patienten udsættes for mindst mulig røntgenstråling efter princippet ALARA (*“as low as reasonably achievable”*). Dette kan i klinisk praksis betyde et kompromis i forhold til billedkvaliteten. Ligeledes kan der ske forringelse af optagelserne, hvis patienten bevæger sig. I retsmedicinsk regi er der imidlertid ingen bevægelse af afdøde, og da der heller ikke skal tages hensyn til mængden af bestråling, betyder dette, at kvaliteten af optagelserne kan være overordentlig god. Til gengæld foretages der helkropsskanninger (af hele liget), hvilket betyder,

Figur 4.4

Ovenstående eksempel viser forskellen på fremvisning af brud (fraktur) af den venstre underarm; skitsetegning (t.v.) – bruddene er markeret med rød farve på spolebenet og håndleddet – og et billede af en 3D-rekonstruktion fra en CT-skanning (t.h.) af bruddene på venstre underarm. Fordelen ved CT-skanningen er blandt andet, at man frit kan vælge, hvilken vinkel der bedst viser den struktur, man ønsker visualiseret.

at CT-skanneren belastes kraftigt i relativt lang tid og dermed slider på apparaturet. Ligeledes indsamles der meget store datamængder (mange gigabyte) for hver CT-skanning, hvilket sætter IT-afdelingen på en prøve. Med den løbende udvikling af kraftigere og hurtigere computere er dette efterhånden dog et mindre problem.

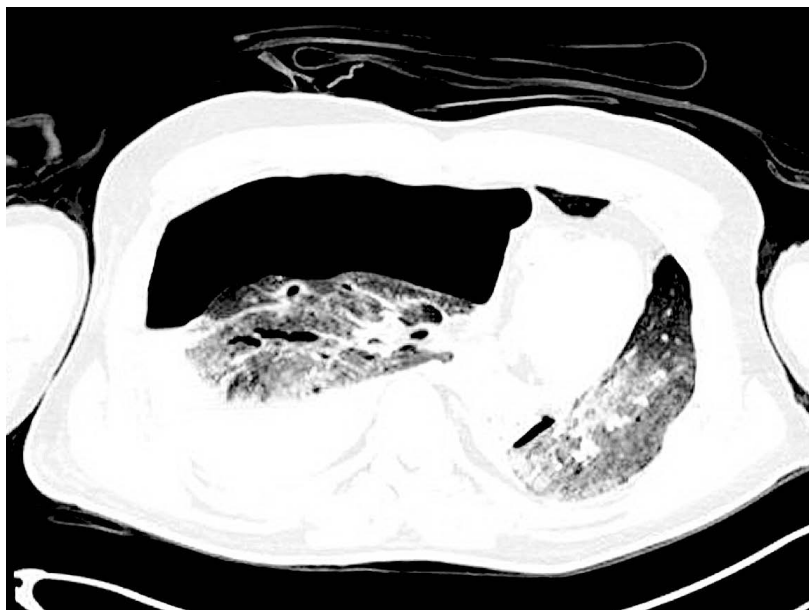
CT-skanningerne foretages systematisk i alle drabssager som et bidrag til den retslægelige undersøgelse, hvor hjørnестenen fortsat er den retslægelige obduktion. Resultaterne fra skanningerne bidrager med en lang række vigtige oplysninger, hvilket gør det muligt for retsmedicineren at afgive en mere præcis erklæring (se tabel 4.1). Store brud på knoglerne, for eksempel efter aktiv stump vold eller fald fra højde, ses som regel tydeligt med det blotte øje. Derimod kan mindre brud eller brud, der er lokaliseret i områder af kroppen, der umiddelbart er svært tilgængelige, være ganske nemme at se på skanningen. I sådanne tilfælde er CT-skanneren meget anvendelig, da den vil gøre det muligt, allerede inden den retslægelige obduktion gennemføres, at påvise hele læsioner eller dele heraf. Men også ved større komplicerede brud, som for eksempel af kraniet, kan evaluering af CT-billederne gøre det muligt at betragte brudflader og linier *in situ* (dvs. i deres naturlige beliggenhed), før åbningen af kraniet bevirker, at alle knoglefragmenterne falder fra hinanden og derefter kan være svære at få placeret rigtigt i forhold til hinanden. Tilsvarende vil der ved greb mod halsen ofte ske skade på halsskelettets organer, med brud og blødning til følge. Greb mod halsen kan have dødelig udgang for ofret, men også i tilfælde, hvor ofret overlever, kan vedkommende have været i livsfare. I sådanne sager er påvisning af brud og blødning vigtig for at vurdere farligheden af overgrebet og eventuelt årsagen til dødsfaldet.

TABEL 4.1. EKSEMPLER PÅ BIDRAG TIL DEN RETS-MEDICINSKE UNDERSØGELSE FRA CT-SKANNINGEN

- Beskrivelse af frakturer, for eksempel øvre halshvirvelsøjle, tungen, kraniebrud etc.
- Lokalisering af fremmedlegemer, for eksempel projektil eller hagl fra skud
- Identifikation af luft de forkerte steder, for eksempel ved en punkteret lunge (figur 4.5)
- Beskrivelse af stiklæsioner, for eksempel skader på knogler efter knivstik

Case 1

En 39-årig mand bliver opsøgt på sin bopæl af sin kærestes eksmand, som i jalousi slår ham med en stor kølle. Han bliver fundet livløs på sin bopæl kort tid efter, og genoplivningsforsøg er forgæves. Ved obduktionen fandtes et brud bagtil i højre side af kraniet, mindre blødning under den hårde hjernehinde og under de bløde hjernehinder, brud af de højresidige 3.-11. ribben og venstresidige 3.-10. ribben, 500 ml blod i højre lungehule, blod i de dybe luftveje. Ved CT-skanning blev endvidere påvist luft i højre lungehule med forskydning af hjertestammen (tryk-pneumothorax) (se figur 4.5).

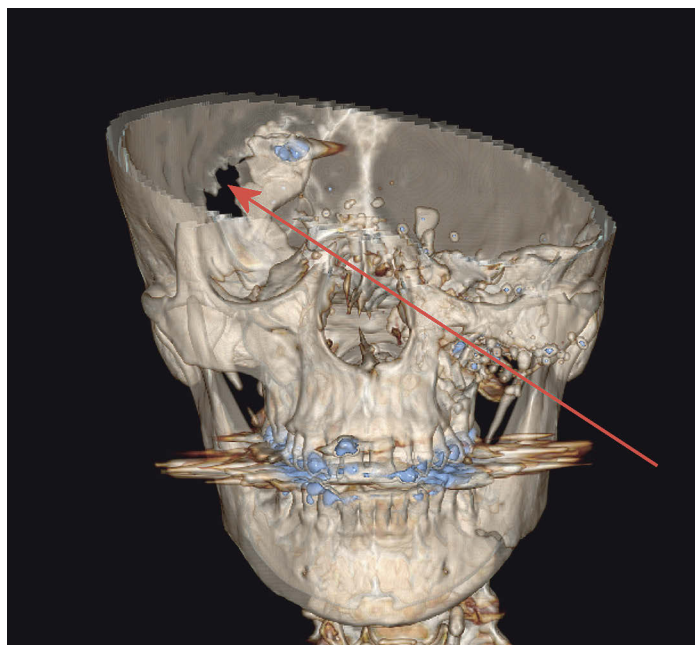

Figur 4.5

Billedet er fra CT-skanningen og viser et tværsnit af brystkassen, hvor den sorte farve repræsenterer luft. Der ses således store mængder luft i højre lungehule (til venstre på billedet). Højre lunge ligger klappet sammen nedadtil, mens hjertet (hvid på billedet) er trykket over mod den venstre lunge. Dødsårsagen er læsionerne i hovedet i kombination med læsioner i brystkassen.

Case 2

En 44-årig mand bliver fundet skudt i et skovområde. Han har tilknytning til rockermiljøet og har oparbejdet en stor gæld, som han ikke har kunnet indfri. Ved obduktionen fandtes en cirkulær indskudsåbning på venstre kind, stjerneformet udskudsåbning i højre side af baghovedet, knusningslæsioner af ansigtsskelet, kranium og kraniebund samt hjernekvæstelse i form af en skudkanal gående fra indskuddet gennem hjernebroen og den forlængede rygmarg med næsten total overrivning af disse og videre gennem højre lillehjernehalvdel og højre nakkelap. Ved CT-skanning er der i hjernen påvist fremmedlegemer med knoglefrag-

Figur 4.6

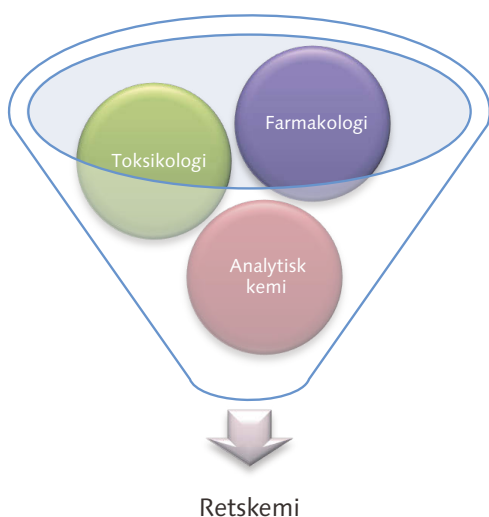
Fremstilling af skudretning på CT-skanning. På billedet ses en 3D-rekonstruktion baseret på CT-skanning af kraniet. Pilen illustrerer skudretningen. Dødsårsagen er skud gennem hovedet med sønderrivning af hjernevæv. "Stregerne" ved munden er tekniske forstyrrelser fra tænderne.

menter ved formodet udskud i højre nakkeregion. Der ses en skudkanal indeholdende knoglefragmenter fra venstre kind bagud mod højre. Svarende til kranieknoglerne ses der knusning af venstre overkæbe og af kraniebunden. Der er brud i venstre øjenhule og venstre underkæbe samt af pandebenet (se figur 4.6).

Retskemiske undersøgelser

*Farmaceut Ingrid Rosendal,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet*

Retskemi er et fagområde, som knytter analytisk kemi sammen med farmakologi og toksikologi (se figur 5.1). I retskemi beskæftiger man sig således med kemiske analyser, som udføres på forskelligt biologisk materiale, for eksempel blod og urin. Disse prøver undersøges for indhold af lægemidler og andre stoffer, som er fremmede for kroppen (analytisk kemi). Som konklusion laves der en fortolkning af de fundne stoffer og deres betydning for dødens indtræden i hver enkelt sag. Viden om, hvorledes stofferne omsættes i kroppen og deres virkning på kroppen (farmakologi) samt deres giftvirkning (toksikologi), er derfor vigtige fundamentet i arbejdet med retskemi.

*Figur 5.1
Grundelementerne i
retskemisk arbejde.*

Når et stof indtages, kan det have en virkning på kroppen, som kan være ønskelig og hensigtsmæssig (terapeutisk) eller være skadelig (toksisk) i form af bivirkninger eller forgiftning. Kroppen udøver samtidig en effekt på det indtagne stof ved at nedbryde det til andre stoffer, som lettere kan udskilles fra kroppen. Processen, hvor et lægemiddel omdannes eller nedbrydes til andre stoffer, kaldes metabolisering, og de dannede stoffer kaldes metabolitter.

Den schweiziske læge Paracelsus (1493-1541) er kendt for at sige: “Alt er giftigt, og intet er ugiftigt – kun dosis bestemmer, om en ting er giftig eller ugiftig.” For de fleste giftige stoffer, inklusive lægemidler, er der en klar sammenhæng mellem dosis og effekt. Nogle stoffer er ekstremt toksiske, og af disse skal der kun en meget lille dosis til for at opnå en giftvirkning, mens andre kan indtages i store mængder uden at forvolde alvorlig skade. At et stof er lovligt, eller at et lægemiddel kan købes i håndkøb, betyder dog langt fra, at det er ufarligt. Alt er giftigt, hvis det indtages i tilstrækkeligt store mængder – selv vand!

Retskemi anvendt i drabsundersøgelser

Retskemiske undersøgelser udføres altid i forbindelse med oplagte drabs-sager eller drabssuspekterede sager. Undersøgelserne kan i princippet omfatte kemiske analyser af alt fra forskellige tekniske beviser (effekter), som politiet har beslaglagt på gerningsstedet, til biologisk materiale udtaget ved obduktion af offer eller ved undersøgelse af mistænkt gerningsmand. Formålet med de retskemiske undersøgelser er at analysere for kemiske stoffer, som kan være af betydning for dødsårsagen og dermed opklaring af sagen. Retskemi på drabssager følger i store træk det samme mønster som ved andre obduktionssager, men der kan være behov for forskellige specialanalyser.

Det prøvemateriale, der modtages fra en obduktion, består typisk af prøver fra vævsvæsker eller dele fra forskellige organer. Det kan for eksempel være blod, urin, øjenvæske, lever, lunge, hjerne, muskel, maveindhold eller hår. Ved skeletter eller stærkt forrådnede lig tages, hvad der er muligt, for eksempel stykker af knogler eller såkaldt “ligvæske”. Det mest optimale prøvemateriale er dog blodprøver, idet der for de fleste

lægemidler og kendte illegale narkotika findes artikler og databaser med blodkoncentrationer målt ved behandling og i forgiftningstilfælde. På baggrund heraf er det muligt at foretage en vurdering af, hvilken betydning stoffet har haft for dødsfaldet.

Foruden materiale fra den dræbtes krop er det ikke usædvanligt i drabssager at få forskellige politimæssige effekter til retskemisk undersøgelse. Eksempler kunne være en vatpind, som er brugt til at aftørre en ganske lille rest af noget hvidt pulver omkring den dræbtes mund, eller en flaske med en rest af jordbærfarvet væske, som lå på gulvet ved siden af afdøde, eller en injektionssprøjte, som måske oven i købet sad i armen på afdøde. Disse effekter analyseres ved de samme teknikker, som det biologiske materiale.

Analyseteknikker

Langt de fleste analysemetoder, som anvendes i retskemi, er baseret på chromatografi koblet med forskellige former for detektorer. Chromatografi er en teknik, som er i stand til at separere mange kemiske forbindelser indeholdt i en prøve. Separationen foregår ved at udnytte stoffernes fysiske egenskaber, for eksempel deres fordeling mellem to faser af forskellig polaritet. Chromatografi foregår meget forenklet ved at sende en lille mængde prøvestof båret af en væske eller gas (den mobile fase) gennem et rør (kolonne), som er belagt eller pakket med et fastsiddende materiale (den stationære fase). Stofferne vil under hele gennemløbet i kolonnen til enhver tid fordele sig mellem den stationære og den mobile fase, og fordelingen vil være bestemt af det enkelte stofs fordelingskoefficient mellem de to faser. Stoffer, som foretrækker at være i den stationære fase, vil komme ud senere end dem, som foretrækker den mobile fase, og derved separeres de.

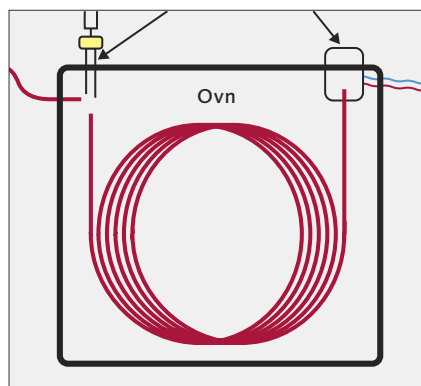
Der arbejdes både med gaschromatografi (GC) og væskechromatografi (LC (liquid chromatography)). Når stofferne er separeret, ledes de gennem en detektor, som registrerer retentionstid og mængde af stoffet. Forud for de fleste chromatografiske analyser skal der laves en oprensning eller prøveforberedelse, hvor de ønskede stoffer ekstraheres ud af prøven og opkoncentreres i en egnet væske.

Gaschromatografi

Ved GC er den mobile fase en gas, typisk helium, nitrogen eller hydrogen, som fra en trykbeholder ledes gennem kolonnen. Kolonnen (figur 5.2) er i dette tilfælde et meget langt og meget tyndt rør, for eksempel 30 m med en indre diameter på 0,25 mm. Prøven føres ind i kolonnen og igennem denne via det høje tryk på gassen. Detektorerne, som oftest benyttes sammen med GC inden for retskemi, er FID og MS.

FID står for Flame Ionization Detector. Dette er en celle, hvori der brænder en lille flamme, som er omgivet af en positiv og en negativ elektrode. Princippet er, at alt, hvad der kommer ud af kolonnen, blandes med hydrogen og bliver afbrændt. Derved dannes ladede partikler, som omsættes til et elektrisk signal. Mængden af dannede partikler er proportional med stofmængden, og dermed fås et mål for, hvor meget stof der er i prøven. Denne detektor er meget uspecifik og ikke egnet til identifikation af ukendte stoffer, men kan bruges til at måle koncentrationen af kendte stoffer i meget rene prøver.

MS betyder Mass Spectrometry. Når stofferne kommer ud fra kolonnen, bombarderes de med en strøm af elektroner. Herved slås molekylerne i stykker, og der dannes ladede ionfragmenter, som sorteres, måles og præsenteres i et såkaldt massespektrum. Et givet stof vil under standardiserede betingelser fragmentere efter samme mønster hver gang og derved danne et karakteristisk massespektrum. Der findes store kommercielle biblioteker med massespektre, som kan anvendes til søgning, hvilket gør MS meget velegnet til undersøgelse for ukendte stoffer.

Figur 5.2
Kolonne til gaschromatografi.

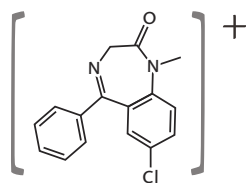
Væskechromatografi

Ved LC er den mobile fase en væske, som under tryk ledes gennem kolonnen via en pumpe. HPLC (High Performance Liquid Chromatography) har været anvendt i mange år til analyse af blandt andet lægemidler. Inden for de seneste år er det dog ved at blive erstattet af UPLC (Ultra Performance Liquid Chromatography), som er et HPLC-system med et meget højere tryk på den mobile fase. Derved kan kolonnerne gøres mindre og mere effektive, så analysen alt i alt går hurtigere og giver en langt bedre separation af stofferne.

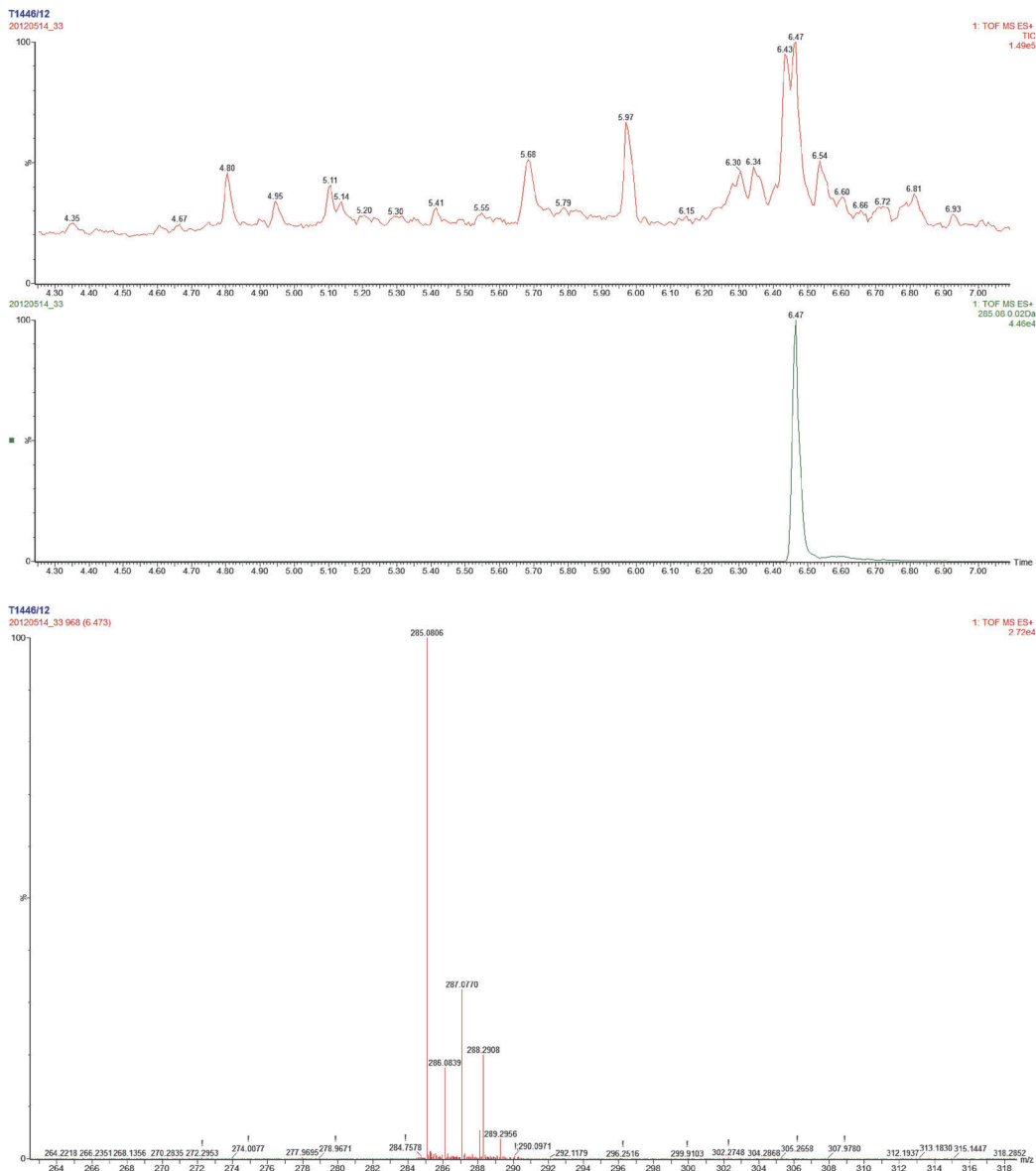
HPLC eller UPLC kan kobles med TOF-MS (Time Of Flight – Mass Spectrometry), som meget forenklet er et system, hvor der måles på den tid, et ioniseret molekyle er om at tilbagelægge en bestemt strækning. Flyvetiden bestemmes af forholdet mellem masse og ladning, hvorved massen kan bestemmes meget nøjagtigt og bruges til identifikation. Det er muligt at arbejde med positiv eller negativ ionisering. Normalt arbejdes der med positiv ionisering, hvis de stoffer, man vil analysere, er basiske, og negativ ionisering, hvis der er tale om sure stoffer. Massen af stofferne bliver så henholdsvis molvægten plus en proton eller molvægten minus en proton. Eksempelvis vil et stof, hvor massen måles til 285,0795 Da (diazepam) kunne svare til molekylformlen $C_{16}H_{13}ClN_2O$, der kan være diazepam (se figur 5.3).

Når den mulige molekylformel sammenholdes med stoffets chromatografiske retentionstid, så er det en meget sikker identifikation. Ved TOF-MS opnås desuden et nøjagtigt isotopmønster. Det betyder, at hvis både den eksakte masse og isotopmønsteret medtages ved identifikationen af stoffet, fås et endnu mere sikkert resultat (se figur 5.4).

MS-MS eller tandem massespektrometri kombinerer to massespek-

Figur 5.3
Skitse af diazepam – $C_{16}H_{13}ClN_2O$.

Figur 5.4

Øverste chromatogram er et TIC (Total Ion Chromatogram) af en blodprøve med alle målte masser i samme billede. Mellemste chromatogram viser de ekstraherede data for massen 285,08 Da (diazepam), hvorved alle andre data sorteres fra. Nederst ses massespektret for diazepam, som indeholder chlor. Chlor har isotoperne ^{35}Cl og ^{37}Cl i forholdet 100:32, og der vil således optræde to toppe med forholdet 100:32 i spektret for diazepam adskilt med 2 Da. (Den målte masse for diazepam afviger lidt fra den teoretiske masse, hvilket skyldes måleusikkerhed/massefejl ved instrumentet).

trometre, og det er nok den mest anvendte detektor til HPLC og UPLC. Når stofferne kommer ud af LC-kolonnen, ioniseres og fragmenteres de ved forskellig teknik. I det første massespektrometer vælges ét karakteristisk ionfragment, som herefter fragmenteres yderligere. I det næste massespektrometer sorteres fragmenterne endnu en gang, og der vælges én fragmentmasse, som der måles på.

Retskemisk undersøgelsesforløb

Alle retskemiske undersøgelser på obduktionssager følger et 5-trinsforløb:

1. Modtaget prøvemateriale og oplysninger i sagen vurderes. Der tages for eksempel stilling til, om der er tilstrækkeligt meget blod til alle analyser, eller om der skal spares på det og prioriteres, hvilke analyser der er vigtigst. Hvis for eksempel drabet er foregået på en måde, så ofret har mistet meget blod, kan det være vanskeligt at udtage tilstrækkeligt blod ved obduktionen, eller hvis der er tale om et lille barn, er det generelt vanskeligt at udtage ret meget. På dette trin gennemgås desuden oplysninger fra obducenten og politiet med hensyn til bestemte stoffer, så der kan lægges fokus på at få dem analyseret. Det er indlysende, at det i alle drabs-suspekterede sager er meget vigtigt med fyldestgørende information fra politiet og obducenter, idet de kan være med til at pege på mulige stoffer. Der findes desværre ingen screeningsmetode, som kan medtage alle tænkelige stoffer, så det kan være nødvendigt at lave specialanalyser i den enkelte sag ud fra mistanke om et helt specifikt stof. Retskemikeren læser informationerne fra obducenter og politi med en særlig opmærksomhed på detaljer, som kan føre tankerne i retning af, hvilke typer af stoffer der skal ledes efter. For eksempel kan den dræbte have haft tilknytning til et specielt socialt miljø, en branche, sportsgren eller andet, hvor der findes adgang til forskellige former for potentielle giftstoffer.
2. Alle analysemetoder er som beskrevet baseret på en separation af de ønskede stoffer fra prøvematerialet (matrixen). Ved screenings-

metoder forstås analysemetoder, som i én analysegang detekterer et udpluk af mange forskellige lægemidler og misbrugsstoffer. Screeningsmetoder kan være designet som *target*-metoder, hvor der kun kan detekteres de stoffer, som metoden er udviklet til at omfatte. Her skal laboratoriet være i besiddelse af alle stofferne som referencestoffer og have tilsat dem til forskellige prøvetyper og vist, at de kan analyseres med den pågældende metode. Andre screeningsmetoder kan være bredt omfattende, hvor der i princippet søges efter al muligt ukendt, et begreb som inden for retskemien benævnes "*general unknown*". Disse screeninger foretages ved, at laboratorieteknikeren og kemikeren gennemgår data fra analyseinstrumentet manuelt og søger i forskellige biblioteker, som er koblet til den enkelte analyseteknik. Ved identifikation af ukendte stoffer er det desuden en stor hjælp, hvis der samtidig kan påvises metabolitter af stoffet. Ved screeningsmetoder fås generelt ingen nøjagtig koncentrationsbestemmelse af de enkelte stoffer, resultatet er enten *Påvist* eller *Ikke påvist*.

3. Når der er identificeret forskellige lægemidler eller andre stoffer i prøvematerialet ved screeningerne, skal stofferne verificeres og kvantificeres ved mere specifikke og nøjagtige metoder. Det er analysemetoder, som er specielt udviklet og optimeret til de enkelte stoffer, og hvor koncentrationen i blod kan bestemmes. Hermed opfyldes et gammelt retskemisk princip om, at det samme stof skal detekteres ved to uafhængige analysegange og ved to forskellige metoder.
4. Her laves en såkaldt toksikologisk vurdering, hvor koncentrationerne af de fundne stoffer vurderes i forhold til de oplysninger, der foreligger i sagen. Der benyttes internationale referencelister og opslagsværker over blodkoncentrationer til at vurdere, om de påviste stoffer ligger i niveauer, som er behandlingsmæssige, forgiftningsmæssige eller dødelige. Der anvendes desuden i vid udstrækning videnskabelige artikler, som for eksempel beskriver cases med de aktuelle stoffer. Ved den toksikologiske vurdering må der altid medtages overvejelser som:

- a. Additiv effekt ved samtidig tilstedeværelse af flere stoffer, som kan påvirke den samme legemsfunktion eller modvirke hinandens effekt. For eksempel vil samtidig indtagelse af to opioider (morphin og methadon) forstærke den hæmmende effekt på vejrtrækningen.
 - b. Afdødes eventuelle tilvænning til stofferne. Både alkohol og mange misbrugsstoffer giver stor tilvænning ved regelmæssig indtagelse. Dvs. at en koncentration, som en utilvænnet person kan dø af, kan den tilvønnede person være velfungerende med.
 - c. Tid fra dødens indtræden til obduktion. Efter dødens indtræden starter nedbrydningsprocesserne hurtigt, og der kan ske omlejring af visse stoffer i liget, en proces som kaldes *postmortem redistribution*. Det betyder, at stoffer diffunderer fra et område med høj koncentration (for eksempel lever/mave) til et område med lavere koncentration (for eksempel hjertet). Således vil måling på stoffer i blod fra hjertet give et falsk billede af en for høj koncentration.
5. Sagen afsluttes med en retskemisk erklæring, hvori resultater af alle de udførte analyser opgives sammen med den toksikologiske vurdering (se figur 5.5). Der kan måske være påvist koncentrationer af et eller flere stoffer, der er vurderet som værende dødelige. Det er så op til politi og obducenter at forsøge at afklare, hvordan stofferne er indtaget. Altså om døds måden er selvmord, ulykke eller drab. Hvis en sag ender med, at en person tiltales for at have begået noget kriminelt, vil det føre til en retssag, hvor den retskemiske erklæring kan blive brugt som bevismateriale. Retskemikeren kan desuden indkaldes som vidne for at belyse og uddybe de undersøgelser og konklusioner, der er blevet foretaget.

Figur 5.5

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

RETSKEMISK ERKLÆRING

TEST Reg.nr. 461

Retskemisk afdeling

Deres j.nr.

Navn

Cpr.nr.

Retskemisk Afdeling har den [REDACTED] modtaget ovennævnte sag til undersøgelse. Materialet er udtaget ved obduktion den [REDACTED] på Retspatologisk Afdeling, Aarhus Universitet.

Modtaget materiale

Blod, urin, maveindhold og levervæv. Der er desuden modtaget en injektions-sprøjte, en pose med diverse piller og 2 flasker med rødligt saftlignende indhold.

Dato: [REDACTED]

Oplyst medicin/stoffer

Fantasy (GHB)

Dir.: [REDACTED]

Rekvirerede undersøgelser

E-mail: [REDACTED]

Screening for lægemidler og misbrugsstoffer. Undersøgelse for alkohol (ethanol). Effekterne undersøges for almindeligt forekommende euforiserende stoffer, anaboler og lægemidler.

Journal nr. : LOxxxx-12

Resultater

Reference: [REDACTED]

Stofnavn	Materiale	Resultat	Analysemetode
GHB	Blod	223 mg/ kg	T-034*
GHB	Urin	2842 mg/ kg	T-040*
GHB	Maveindhold	235 mg/ kg	T-034*/T-040*
GBL	Blod	13 mg/ kg	T-034*
GBL	Maveindhold	22 mg/ kg	T-034*
Ethanol	Blod	1,75 ‰	T-021
Ethanol	Urin	2,34 ‰	T-021
Cocain	Blod	0,038 mg/ kg	T-004
Benzoylcegonin	Blod	0,055 mg/ kg	T-004

Toksikologisk vurdering

GHB (gamma-hydroxybutyrat) er det aktive stof i "Fantasy". Det findes desuden naturligt i kroppen og kan dannes efter dødstidspunktet. Ved indtagelse af GBL (gamma-butyralacton) omdannes dette i kroppen til GHB. GBL anvendes bl.a. industrielt som opløsningsmiddel. GHB kan under sure forhold omdannes til GBL. Under basiske forhold omdannes GBL til GHB. Det er derfor vanskeligt at afgøre hvilken form der er indtaget.

Det påviste niveau af GHB er væsentlig over det naturlige forhold i kroppen og hvad der normalt ses dannet efter døden. Det er af en størrelsesorden, hvor der ses for lavt blodtryk, nedsat puls, hæmning af vejrtrækning og evt. koma. Virkningen af GHB forstærkes af andre bevidsthedssløvende midler såsom ethanol.

Den påviste koncentration af ethanol i blod er af en størrelsesorden, som ses ved moderat til kraftig hæmning af centralnervesystemet med nedsat bevægelses- og reaktionsevne. Symptomernes sværhedsgrad afhænger af personens tilvænning til ethanol.

De påviste koncentrationer af cocain og omdannelsesproduktet benzoylecgonin ligger på niveau med, hvad der ses ved anvendelse af stoffet som rusmiddel. Cocain virker stimulerende på centralnervesystemet, hvorved der bl.a. opleves eufori og øget fysisk udholdenhed.

Bemærkninger

De angivne resultater er alene gældende for det modtagne materiale.

Analysene er foretaget i perioden [redacted] – [redacted]

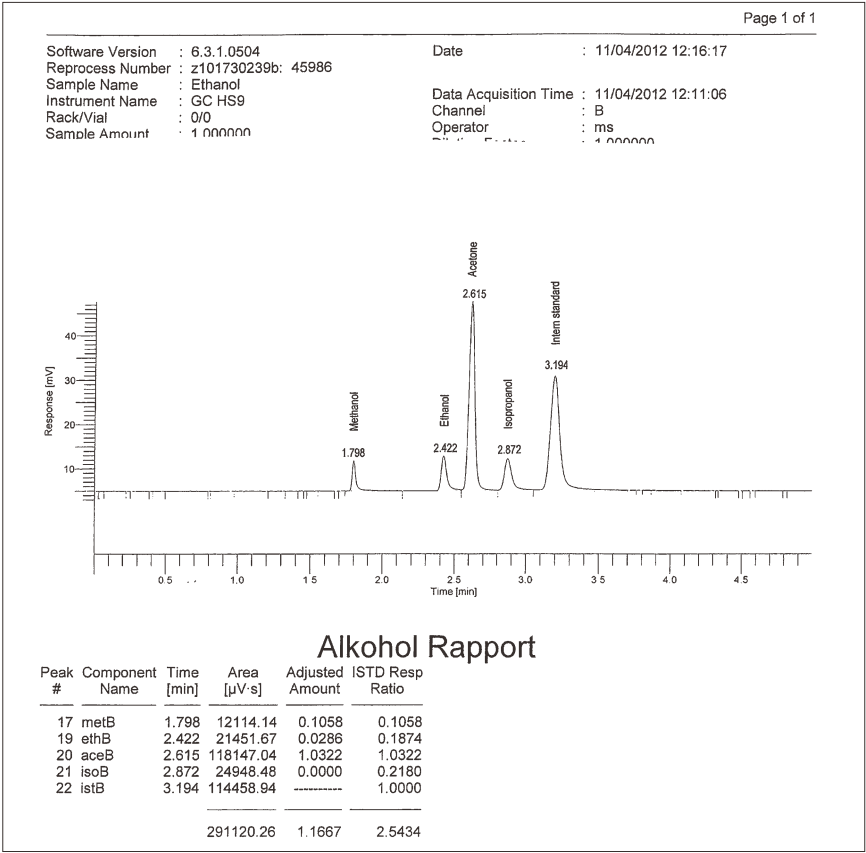
Oplysninger om analysemetoder (inkl. usikkerhed) kan fås ved henvendelse til Retskemisk Afdeling. Hvis analysemetode er markeret med *, er analysen ikke omfattet akkrediteringen. Det modtagne materiale destrueres tidligst 1 år fra dato. Erklæringen må ikke gengives i uddrag uden Retskemisk Afdelings tilladelse.

Figur 5.6

Eksempel på en retskemisk erklæring.

Alkohol

Ethanol (alkohol) er et meget alsidigt stof og nok det hyppigst påviste stof i retskemiske sager. Det betragtes normalt ikke som et giftstof, men derimod som et nydelsesmiddel. Det er dog i høj grad begge dele! Forgiftninger med alkohol alene forekommer, ligesom det kan anvendes til at opløse andre giftstoffer i og om muligt kamuflere en ubehagelig smag. Alkohol virker forstærkende på mange forgiftninger, fordi det i sig selv har en bevidsthedshæmmende effekt. Det kan derfor også anvendes til at sløve eller bedøve en person med, så ofret ikke kan gøre modstand mod

Figur 5.7
Chromatogram fra en alkoholanalyse foretaget ved headspace GC-FID, hvor der er forekomst af ethanol.

et overgreb. Der laves analyse for ethanol på stort set alle retskemiske sager. Stoffet er forholdsvis flygtigt, så analysemetoden er baseret på en let opvarmning af prøven i en lille lukket glasbeholder. Ethanolen fordamper herved, og der udtages en prøve fra luften i prøveglasset (headspace), som sendes ind i en gaschromatograf (headspace-GC-FID) (se figur 5.7).

Alkoholpromillen måles i både blod og urin, og ud fra forholdet kan man i nogle tilfælde få et indtryk af, hvorvidt indtaget er sket for nylig eller nogle timer forud for dødsfaldet. Mens der stadig optages ethanol fra mave-/tarmsystemet, vil koncentrationen i blod være højere end i urin. Men når al ethanol er optaget i blodbanen, vil koncentrationen i urin være lidt højere end i blod. Her skal man dog være opmærksom på, at ethanol er meget hydrofilt, og at fordelingen i kroppen er en funktion af vævenes vandindhold. Urin har for eksempel et højere vandindhold end blod, så et ethanolindhold i blod på 1,0 ‰ vil derfor svare til ca. 1,3 ‰ i urin. Der kan dog ses stor variation i forholdet blod/urin mellem forskellige personer, blandt andet fordi blodets sammensætning kan ændre sig efter dødens indtræden.

Case 1

Yngre mand findes død i eget hjem. Han ligger på en madras på gulvet, delvist under en dyne og delvist afklædt. På madrassen under afdøde findes en større blodpøl. Afdøde er blodig omkring næsen, og der ses opkast og blod i mundvigene. Der findes blodunderløbne mærker og hudafskrabbinger i ansigtet. Ved obduktionen påvises en stor blødning under den hårde hjernehinde med samtidig påvirkning af hjernevævet samt et frisk brud af næsebenet og af flere ribben. Der udtages blod fra blødningen under den hårde hjernehinde foruden de sædvanlige prøver. Dødsårsagen vurderes at være den traumatiske blødning under den hårde hjernehinde med følger deraf. Politiet mistænker to af afdødes bekendte for grov vold mod afdøde. De mistænkte hævder imidlertid, at de kom til afdødes hjem og fandt ham, netop som han var faldet ned ad trappen. Han var beruset, men ved bevidsthed, da de forlod ham, og han fortsatte med at drikke heftigt.

Ved den retskemiske undersøgelse påvises ethanol i blod fra låret på 1,72 ‰, i blod fra blødningen under den hårde hjernehinde på 2,00 ‰

og i urin på 3,22 ‰. Blødningen under den hårde hjernehinde antages at være isoleret fra det cirkulerende blod og vil på den baggrund repræsentere det blodbillede, som afdøde havde på det tidspunkt, han pådrog sig blødningen. Forløbet kan have set således ud: Afdøde har indtaget store mængder alkohol. Hans promille i urin er højere end en faktor 1,3 i forhold til det venøse blod, hvilket vil sige, at han er i udskillelsesfasen og altså har stoppet sit indtag af alkohol. Promillen i blodet fra blødningen i hjernen er også højere end i det venøse blod, og det kan betyde, at afdøde har været i live i kortere tid, af størrelsesorden op til få timer, efter blødningens opståen. Forklaringen om, at afdøde har fortsat sit indtag, efter de mistænkte forlod ham, er således ikke sandsynlig. Det skal understreges, at urin/blod-faktoren på 1,3 er en gennemsnitsværdi, og der kan som ved al anden biologi være store individuelle forskelle. En beregning, som i casen her, kan derfor aldrig være et afgørende bevis i en retssag, men måske en lille brik i et større puslespil.

Case 2

Yngre par findes døde i bryggers i rækkehus. Der står et lille bord og to stole, som ikke normalt findes i lokalet. Alle døre er lukkede, men ikke låste. En tom hvidvinsflaske og to tomme glas står på bordet. Der findes et afskedsbrev. En Weber-grill med udbrændte briketter står i rummet. På gulvet ligger hustru og mand svært forrådnede. På hustruen ses et kvæstningssår i baghovedet samt mindre hudafskrabninger på højre håndled. Læsionerne vurderes at kunne være opstået i forbindelse med fald/tumlen umiddelbart før dødsfaldet.

Ved den retskemiske undersøgelse påvises en kuliltemætning på 58 % hos hustruen og 61 % hos manden samt alkohol promiller på henholdsvis 0,78 ‰ og 1,31 ‰. Dødsårsagen vurderes for begge at være kulilteforgiftning. Er der her tale om et dobbelt selvmord, evt. ét drab og ét selvmord eller to drab?

Retsgenetiske undersøgelser

*Instituttleder, professor i retsgenetik Niels Morling,
Retsmedicinsk Institut, Københavns Universitet*

Retsgenetiske undersøgelser er genetiske undersøgelser anvendt i rets-
lig sammenhæng. Retsgenetiske undersøgelser anvendes sædvanligvis i
straffe-, faderskabs- og familiesammenføringssager (immigrationssager).
DNA-metoderne blev indført i retsgenetikken i midten af 1980'erne.
Siden midten af 1990'erne er der næsten udelukkende anvendt DNA-
undersøgelser i retsgenetikken. I dag undersøges oftest DNA-områder af
typen Short Tandem Repeat-regioner (STR), også kaldet microsattelitter.
Disse DNA-områder ligger mellem de kodende regioner i DNA'et (ge-
nerne) og koder ikke for kendte egenskaber. I mindre omfang undersøges
andre genetiske systemer med DNA-teknik, for eksempel mitokondrie-
DNA og Single Nucleotide Polymorphism (SNP). I Danmark foretages
retsgenetiske undersøgelser i straffesager på Retsgenetisk Afdeling i
København.

Retsgenetiske undersøgelser i straffesager

Retsgenetiske undersøgelser i straffesager, som populært kaldes kriminal-
sager, kan udføres i alle sager, hvor der er biologiske spor. Der er i praksis
tale om en lang række sagstyper, blandt andet drab, seksualforbrydelser,
voldssager, røveri, indbrud og tyveri. Med DNA-undersøgelser kan man
sammenkæde et biologisk spor med en person. Man undersøger oftest
blod, sæd, skedeseekret, spyt, hår og materiale fra negleskrab. Materialet,
som undersøges, hidrører typisk fra beklædningsgenstande, våben, ef-
fekter fra gerningssteder m.v. Sikring af materialet, som skal undersøges,
foretages dels i forbindelse med den retsmedicinske personundersøgelse

og retslægelige obduktion, dels af politiets kriminalteknikere. Det er muligt at undersøge et biologisk spor meget omhyggeligt med bestemmelse af sporets art, dvs. at man undersøger, om det er blod, sæd eller andet. Dernæst undersøges, om sporet er fra et menneske eller fra et dyr. Hvis det biologiske spor er fra et menneske, foretages DNA-typebestemmelse. I mange laboratorier undlader man imidlertid ofte de indledende undersøgelser og går direkte til STR-typebestemmelse.

DNA-metoder bygger på analyser af DNA, som er det arvebærende materiale, der findes i alle legemets kerneholdige celler. DNA er en forkortelse af stoffets kemiske betegnelse (deoxyribonucleinsyre, Deoxyribo Nucleic Acid). DNA er opbygget af baserne Adenosin (A), Thymidin (T), Cytosin (C) og Guanodin (G). DNA består af en kæde af baser. Den samlede information om DNA-egenskaberne hos en person kaldes en DNA-profil, som kan være mere eller mindre omfattende afhængigt af de anvendte metoder til undersøgelsen.

Retsgenetiske undersøgelser af biologiske spor

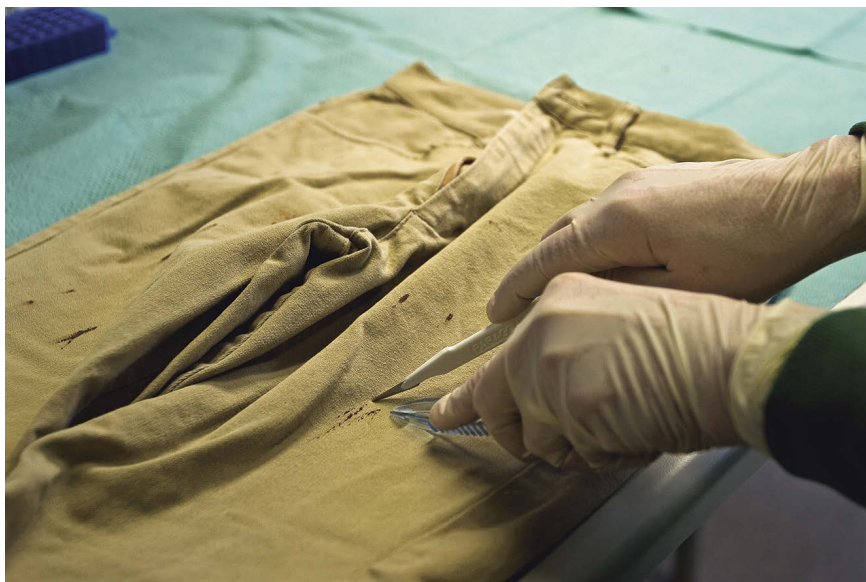
Retsgenetiske undersøgelser af biologiske spor er ofte vanskelige, fordi det biologiske materiale ofte har været påvirket af varme, fugt, bakterier m.v., som medfører forrådnelse og nedbrydning af DNA. En anden hyppigt forekommende problemstilling er, at der ikke er nok biologisk materiale til at gennemføre en fuld DNA-analyse. I mange spor er DNA'et delvist nedbrudt, således at korte DNA-fragmenter forekommer i rigelige mængder, mens længere DNA-fragmenter måske slet ikke findes i sporene. Dette får den praktiske betydning, at man kun får resultater fra korte DNA-systemer. En del spor er forurenet med substanser, som mere eller mindre hæmmer DNA-undersøgelserne. Det kan være vanskeligt eller umuligt at fjerne visse hæmmere, og derved kan det være umuligt at få en god DNA-type, selv om der er rigelige mængder DNA i sporet.

Blandinger af DNA fra to eller flere personer forekommer hyppigt. I simple situationer med rigelige mængder velbevaret DNA fra to personer er resultaterne sædvanligvis lette at vurdere. I situationer med blandings-DNA, som helt overvejende hidrører fra en enkelt kilde, er det sædvan-

ligvis let at bestemme DNA-profilen fra den overvejende kilde, mens det kan være vanskeligt at vurdere resultaterne af den svage komponent, fordi der ofte er meget lidt DNA i den svage komponent. Under alle omstændigheder bliver den bevismæssige vægt af DNA-undersøgelserne sædvanligvis mindre, når der er tale om blandinger af DNA. Hvis materialet for eksempel primært består af celler fra skeden med blanding af en mindre mængde sædceller, kan man udnytte, at sædcellers membran er langt mere modstandsdygtig over for visse kemiske påvirkninger end skedeceller, til at fjerne skedeceller og dermed berige sædceller. Herved kan man ofte opnå en DNA-profil, som stort set udelukkende hidrører fra sædcelledelen i spormaterialet og en anden DNA-profil, som overvejende hidrører fra skedecellerne.

Det retsgenetiske laboratorium er ikke herre over det biologiske materials karakter i straffesager. Brugere af de retsgenetiske undersøgelser må afgøre, om de ønsker undersøgelserne foretaget på det foreliggende grundlag, og brugere må ligeledes afgøre, om de ønsker at anvende de resultater, som er kommet ud af de retsgenetiske undersøgelser.

Den store udvikling inden for DNA-metoder har betydet, at fokus i retsgenetikken i nogen grad er fjernet fra andre retsgenetiske undersøgelser af biologiske spor som for eksempel påvisning af blod, sæd, spyt m.v. Sådanne undersøgelser kan i visse straffesager være af afgørende betydning. Der kan for eksempel være tale om en situation, hvor en stærkt belastende DNA-profil i et biologisk spor af den mistænkte forklares med, at DNA-profilen må hidrøre fra en harmløs smule spyt – men hvor der i virkeligheden er tale om den mistænkte sæd. I sådanne situationer er det afgørende, at de retsgenetiske undersøgelser kan afgøre, om der er tale om sæd, spyt eller andre biologiske materialer. Undersøgelse for biologiske spor indledes med visuel undersøgelse, og synlige spor dokumenteres med beskrivelser, optegninger eller foto (se figur 6.1). Derefter foretages indledende biokemiske undersøgelser eller mikroskopiske undersøgelser for at søge at fastslå, hvilke(t) biologisk(e) materiale(r) et spor består af, for eksempel blod, sæd, spyt, hår m.m.

Figur 6.1

Benklæder med blodstænk analyseres på Retsgenetisk Afdeling.

DNA-profilanalyse med pcr-teknik

Før en analyse af DNA kan foretages, skal DNA frigøres fra de celler, hvori det har befundet sig. Hertil anvendes en række biokemiske metoder, der afhænger af sporets art, mængde og beskaffenhed. Pcr-teknikken (polymerase kæde-reaktionen, Polymerase Chain Reaction) er en metode til opformering af korte fragmenter af DNA-molekylet. Med et specielt enzym (DNA-polymerase) opformeres udvalgte DNA-områder, hvorved der kan opnås tilstrækkelige mængder af netop disse DNA-områder, således at en analyse kan gennemføres. Til pcr-reaktionen anvendes DNA-ekstrakter fra spor eller referenceprøver.

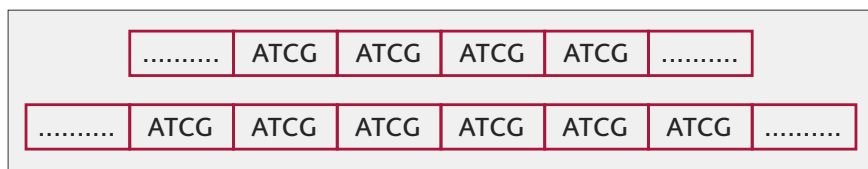
I straffesager er problemstillingen typisk, om DNA-profilen fra et biologisk spor fra et gerningssted passer med DNA-profilen fra en person. Derfor undersøges DNA-profiler for mistænkte og i visse situationer også ofre og andre personer. Undersøgelserne foretages næsten altid ved, at personen afgiver en referenceprøve i form af et mundskrab – det tager få

sekunder og har ingen bivirkninger. I praksis skraber man på indersiden af kindslimhinden med en skraber. I Danmark overføres cellematerialet til et velegnet filtrerpapir, som gør det muligt at opbevare DNA-prøven i mange år.

Efter opformering af DNA fra prøverne, typebestemmes DNA. Nogle DNA-områder har en særlig opbygning, idet grupper af basepar gentages et antal gange. Disse områder kaldes VNTR-områder (VNTR er en forkortelse for Variable Number of Tandem Repeats). Særligt korte VNTR-områder kaldes STR-områder (STR er en forkortelse for Short Tandem Repeats). Antallet af gentagelser i VNTR- og STR-områderne varierer fra person til person, og variationerne kan påvises ved at bestemme længderne af DNA-fragmenterne fra områderne (se figur 6.2). Antallet af gentagelser i disse områder er på samme måde som for eksempel blodtyper arvelige egenskaber.

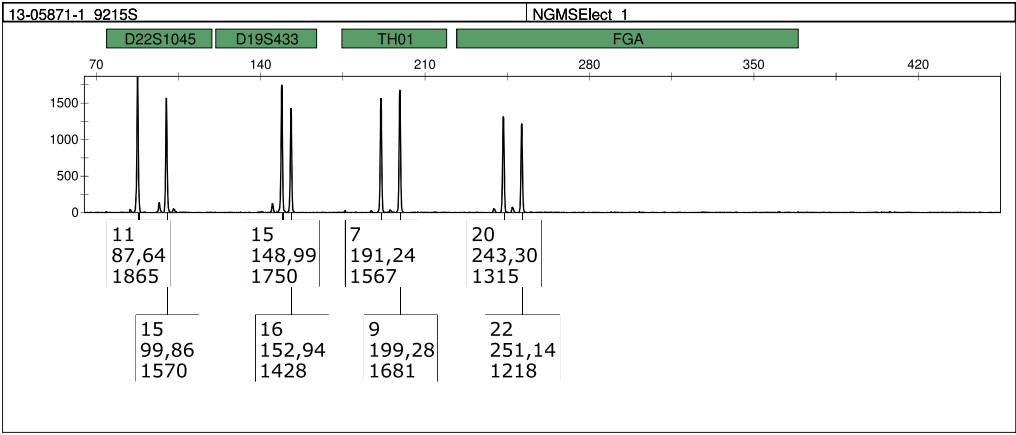
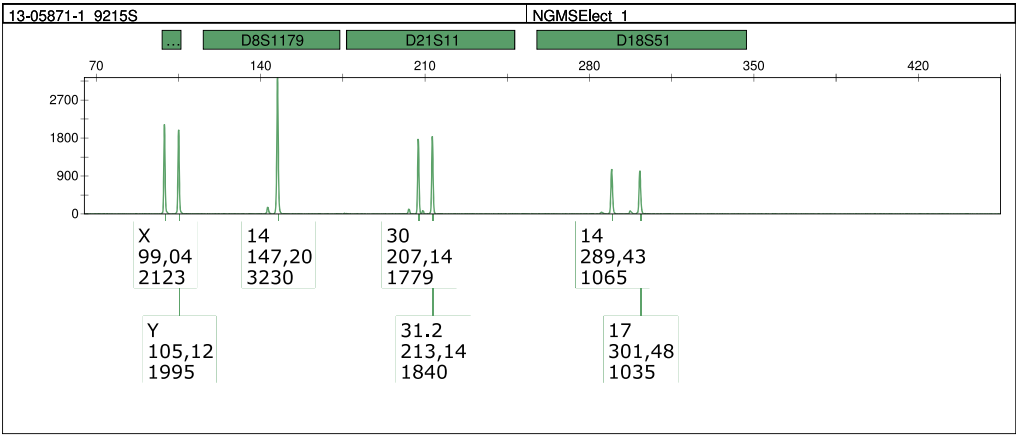
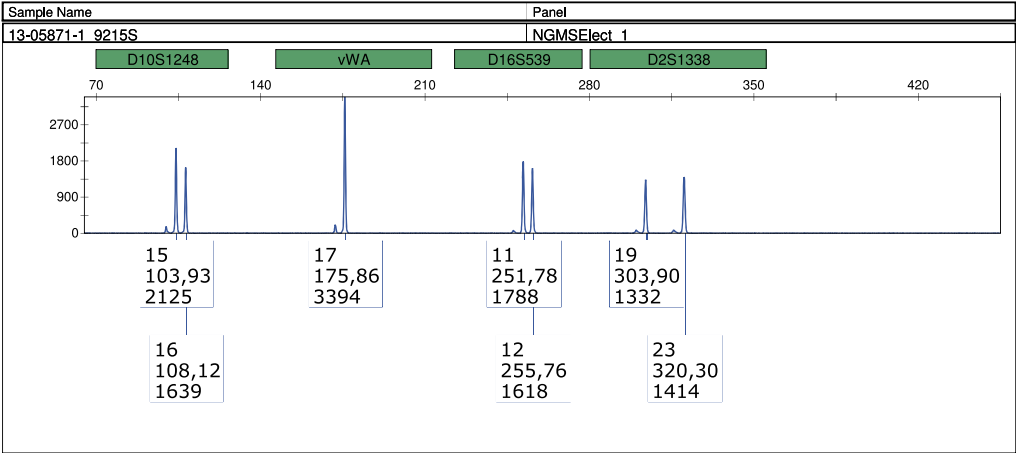
Undersøgelser af denne type DNA-områder anvendes af næsten alle retsgenetiske laboratorier i verden. I Danmark foretages i dag sædvanligvis undersøgelse af 16 STR-regioner på de somatiske kromosomer og DNA-regionens amelogenin. Hos mænd påvises egenskaberne amelogenin X og Y sædvanligvis, mens der hos kvinder sædvanligvis kun påvises egenskaben amelogenin X. I sjældne tilfælde findes afvigelser herfra.

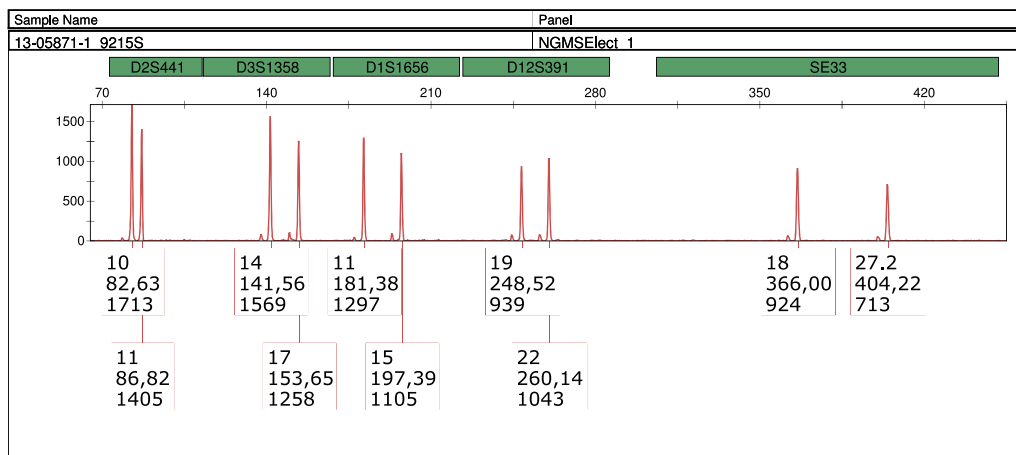
Ved STR-typebestemmelse synliggøres DNA-fragmenterne under elektroforesen automatisk af en laserskanner, idet DNA-fragmenterne under pcr-reaktionen er blevet mærket med fluorescerende farvestoffer. DNA-fragmenterne i STR-områderne er typisk 100-400 basepar lange. Undersøgelserne foretages sædvanligvis på en DNA-sekvensanalysator

Figur 6.2

Skematisk fremstilling af to DNA-fragmenter i en STR-region. A, T, C, G symboliserer de fire nukleotider, som danner en enhed. Det øverste DNA-fragment har fire repeterede enheder, mens det nederste DNA-fragment har seks repeterede enheder. STR-typen er således 4,6.

Figur 6.3

DNA-profil med 16 STR-systemer og amelogenin (X- og Y-kromosommarkør). Toppene angiver DNA-profilen, som stammer fra én person. Undersøgelsen blev foretaget med AmpFISTR NGM Select-systemet. STR-systemernes navne er angivet som for eksempel D10S1248. Tallene 110 til 400 angiver længdemål for DNA i basepar. I firkanterne står øverst: DNA-type; midten: længden af DNA-fragmentet, nederst: tophøjden, som afspejler mængden af DNA.

med software til DNA-fragmentanalyse. Resultaterne overføres til et computerprogram, der blandt andet beregner DNA-fragmentlængderne for de undersøgte prøver. Ud fra de målte længder af DNA-fragmenter angives DNA-typerne som antallet af gentagelser i STR-området, for eksempel THO1 6,7, hvor personen altså har to DNA-fragmenter med henholdsvis seks og syv gentagelser inden for STR-systemet THO1 (se figur 6.3). For hver person påvises ét eller to DNA-fragmenter for hvert DNA-område. Den samlede mængde DNA-fragmenter, der påvises for et spor eller en person, kaldes en DNA-profil.

STR-typebestemmelse med pcr-teknik er i dag så følsom, at man kan opnå en fuld DNA-profil med for eksempel 16 STR-systemer ved undersøgelse af få – helt ned til én frisk celle. Det er imidlertid erfaringen, at DNA fra spor sjældent har helt den samme kvalitet som DNA fra friske celler. Ved undersøgelse af materiale fra biologiske spor kræves i almindelighed mindst 100 pg (pico-gram) DNA svarende til DNA fra ca. 15 celler for at få en fuld og reproducerbar DNA-profil med STR-pcr-teknik.

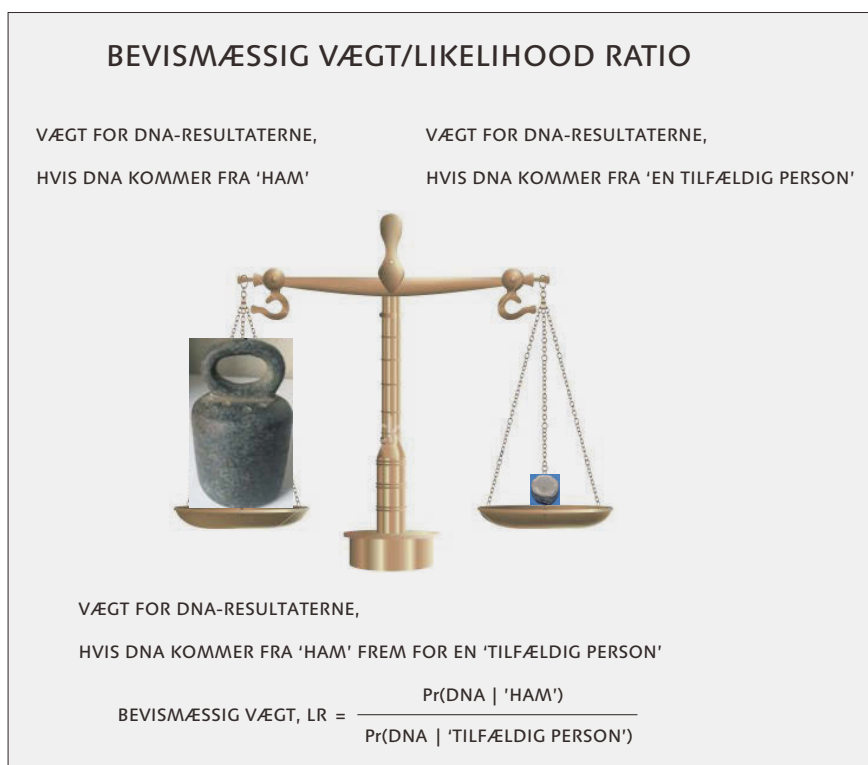
Hvis der for et biologisk spor påvises én eller to DNA-egenskaber inden for hvert DNA-system, hidrører sporet sædvanligvis fra kun én person, fordi en person sædvanligvis højst har to DNA-egenskaber (en fra moderen og en fra faderen). Hvis alle DNA-egenskaberne i DNA-profilen for et biologisk spor stemmer overens med alle DNA-egenskaberne i DNA-profilen for en person, kan sporet hidrøre fra denne person. Hvis der er fundet overensstemmelse (match = DNA-profilsammenfald) mellem DNA-profiler i spor og person, kan den bevismæssige vægt af resultatet beregnes (se nedenfor). Hvis ikke alle DNA-egenskaberne i en kraftig DNA-profil stemmer overens, kan sporet ikke være fra den undersøgte person, medmindre der foreligger en sjældent forekommende biologisk variation.

Beregning af bevismæssig vægt

Den bevismæssige vægt af retsgenetiske undersøgelser beregnes sædvanligvis efter metoder, som bygger på *likelihood*-kvotientbegrebet (*likelihood ratio* = LR). I straffesager er det oftest relevant at beregne vægten for, at den undersøgte (mistænkte) person har afsat et biologisk spor i en sag, for eksempel blod på et gerningssted, i forhold til at en tilfældig, anden person har afsat sporet. Sandsynligheden for at finde sporets DNA-profil i befolkningen indgår i beregningen. Hvis DNA-profilen er sjælden, er vægten af beviset stor. Hvis DNA-profilen er hyppig, er vægten lille. Der er ikke tale om en 100 % sikker udpegning af en person som ejermand til et biologisk spor. En af grundene er, at enæggede tvillinger har ens DNA-profiler. Andre grunde til forsigtighed er blandt andet risikoen for tekniske fejl ved indsamling af de biologiske spor, DNA-undersøgelserne etc.

I faderskabssager kaldes LR for faderskabsindeks (*paternity index* = PI), som fortæller om resultaternes vægt for, at den undersøgte mand er far til

barnet, frem for at en tilfældig mand er far til barnet. Hvis der er grund til at tro, at faderen skal søges blandt personer af en særlig afstamning, kan der beregnes et faderskabsindeks i forhold til en tilfældig mand af den pågældende afstamning. Hvis der er tvivl om, at den genetiske far er en person, som er nært beslægtet med den undersøgte person – for eksempel en bror – kan vægten for manden i forhold til broderen også beregnes. Hvis den samlede sandsynlighed for at få kombinationen af DNA-egenskaber hos mor, barn og mand er meget lille, for eksempel mindre end 1 ud af 10.000, vil man for praktiske formål konkludere, at manden er udelukket fra faderskab til barnet. Man kan oversætte resultaterne til, at udelukkelsen har en sikkerhed på 99,99 %. I familiesammenføringssager beregnes den relevante LR afhængigt af problemstillingen. Der vil oftest blive beregnet (1) faderskabsindeks og/eller (2) moderskabsindeks i forhold til ubeslægt-

Figur 6.4

Illustration af begrebet bevismæssig vægt/likelihood ratio.

tede, fordi den juridiske problemstilling oftest omhandler spørgsmål om status som forældre og børn. Der kan imidlertid også være spørgsmål om andre former for slægtskab, for eksempel nevø, bedsteforældre etc. I disse situationer med anden form for nært slægtskab er vægten af de retsgenetiske undersøgelser sjældent af samme størrelse som ved faderskabssager.

Når den bevismæssige vægt opgives som en likelihood-ratio, er det muligt for brugerne af resultaterne at anvende likelihood-ratioen efter velbeskrevne matematiske og logiske principper ved hjælp af Bayes' teorem. Der er tale om et princip, som svarer til, at man placerer bevismæssige lodder med forskellige vægte i skålene af en vægt, som vejer beviserne mod hinanden (se figur 6.4).

DNA-registre til kriminalitetsbekæmpelse

Danmarks DNA-register til kriminalitetsbekæmpelse består af DNA-profiler, dvs. STR-typer fra identificerede og uidentificerede personer og fra biologisk spormateriale sikret i forbindelse med forbrydelser. Det biologiske materiale fra personerne opnås sædvanligvis ved udtagelse af mundskrab. Når der opnås DNA-profil fra et biologisk spor, undersøges det, om dets DNA-profil passer med DNA-profiler fra personer eller fra andre biologiske spor i DNA-registret. Når der kommer en ny DNA-profil fra en person ind i DNA-registret, undersøges det, om personens DNA-profil passer med DNA-profiler fra biologiske spor fra uopklarede sager i DNA-registret.

Danmark og mange andre lande i Europa har siden slutningen af 1990'erne foretaget undersøgelse af en række fælles DNA-systemer. For tiden er man i EU enige om at undersøge mindst 12 fælles STR-systemer, som også anbefales af Interpol. Det er derfor muligt at udveksle oplysninger om DNA-profiler på tværs af grænserne i Europa. I USA anvender FBI Interpols STR-systemer samt yderligere en række STR-systemer. Spørgsmålet om antallet af STR-systemer bliver løbende diskuteret og tilpasset i de forskellige lande og internationalt. Der er tale om en balance mellem de undersøgte genetiske systemers informationsmængde og behovet for genetisk information vedrørende den enkelte person. Store DNA-registre kræver en stor mængde DNA-information om hver person, hvis man vil undgå sammenfald af DNA-profiler ved en tilfældighed.

Retsodontologiske undersøgelser

*Specialtandlæge, lektor Dorte Arenholt Bindslev,
Institut for Odontologi, Aarhus Universitet*

Retsodontologien er nært beslægtet med retsmedicinen og beskæftiger sig med retslige aspekter med relation til tandlægefaget (odontologi). Retsodontologen (retstandlægen) kan blive inddraget i alle problemstillinger, der har at gøre med indsamling og tandlægefaglig vurdering af bevismateriale i kriminalsager, herunder drab.

Tænder er unikke

Det voksne menneskes tandsæt består af 32 tænder, heraf fire visdomstænder. Tænderne har forskellige og karakteristiske former afhængig af placeringen i tandsættet. Tandform og -størrelse varierer fra individ til individ. Detaljer i for eksempel tyggeflade-relief og rodform samt tandstilling kan således være unikke karakteristika for et individ. Det samme gælder slimhindefolderne i ganen – de såkaldte *rugae palatinae* – bag overkæbens fortænder, som er et helt personligt mønster og lige så individuelle som et fingeraftryk (se figur 7.1). Udført tandlægearbejde er på grund af tændernes individualitet også unikt og frembyder ofte meget individuelle karakteristika, som kan henregnes til personlige kendetegn.

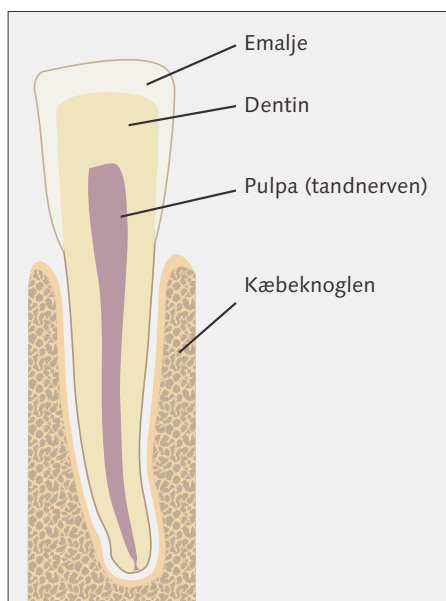
Tænder er meget bestandige under selv ekstreme fysiske påvirkninger og kan derfor ofte være væsentligt mere velbevarede end kroppens andre væv, for eksempel efter brand eller lang henliggetid i vand eller jord. Bestandigheden skyldes, at tandvævene, emalje og dentin (tandben) helt overvejende består af uorganisk materiale (se figur 7.2). Emalje er kroppens hårdeste bestanddel og er opbygget af næsten 100 % mineral (hydroxylapatit) i tæt krystalstruktur. Dentinen består af ca. 70 % hydroxylapatit,

Figur 7.1

Fortænder og overkæbetandbue på to forskellige individer (øverst og i midten). Der ses iøjnefaldende forskelle med hensyn til både tandform, -størrelse og -position. Nederst ses eksempler på slimhindemønsteret i den forreste del af ganen på fire andre personer. Mønsteret er lige så personligt som et fingeraftryk.

hvilket er mere lig mineralindholdet i knogle, der imidlertid selv varierer meget, afhængig af hvilken knogle og hvilket område på knoglen der undersøges, samt af hvilken alder og fysisk tilstand den undersøgte person

*Figur 7.2
Tværsnit af underkæbefor-
tand. Pulpa (populært kaldet
"nerven") er betegnelsen for
det hulrum midt i tanden,
hvor der findes bindevæv
med blodkar og nerver, som
passerer ind i hulrummet via
tandens rodspids.*

har. Både emalje og dentin kan dog over tid opløses af syre, som det ses ved udvikling af caries (huller i tænderne), hvor langvarig udsivning af syreprodukter fra bakteriebelægninger kontinuerligt opløser tandvævene.

Moselig som Grauballemanden og Tollundmanden er eksempler på, at langvarig nedsenkning i tørvemosens sure miljø har forårsaget opløsning af stort set alt uorganisk materiale, samtidig med at organisk materiale som hud og muskelvæv er blevet garvet og dermed er velbevaret. Af Grauballemandens tænder er udelukkende en lille del af dentinen bevaret. Al emalje og hovedparten af dentinen er således helt opløst i mosen.

Identifikationer

Personidentifikationer er retsodontologernes mest betydende opgaver. Retsodontologisk identifikation er aktuel, når de øvrige metoder til identifikation – herunder direkte genkendelse, fingeraftryk og DNA-analyse – er uegnede eller mindre velegnede. Det drejer sig derfor ofte om dødfundne, der er så beskadigede (for eksempel efter ulykker eller brand) eller nedbrudte (forrådnelse), at genkendelse er udelukket. Ved eksempelvis fremskreden forrådnelse eller voldsom brand med forkulning

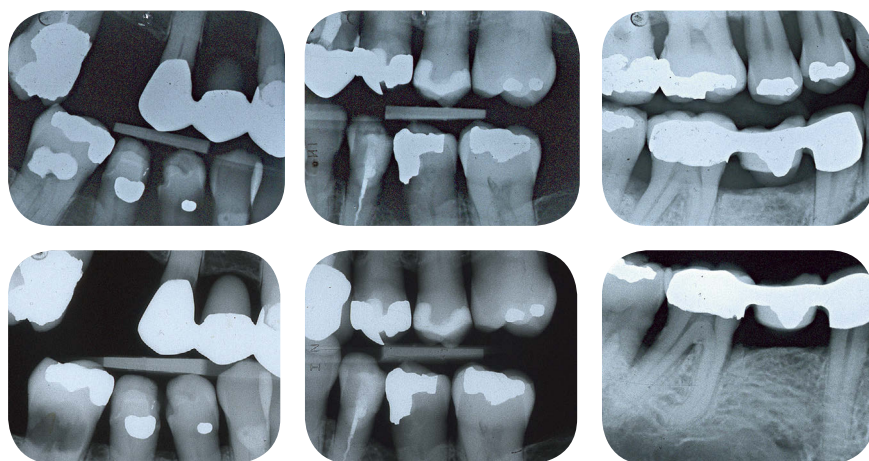
Figur 7.3

Person omkommet ved brand. Trods forkulning af overfladen ses intakte tænder. Kæberne med talrige tænder og tandlægearbejder ses nederst.

af kropsoverfladerne, kan fingeraftryk være vanskelige eller umulige at anvende, mens tænder og mundhule kan være velbevaret (se figur 7.3).

Odontologisk identifikationsundersøgelse foregår oftest i forbindelse med obduktion, hvor retsodontologen foretager en grundig tandundersø-

gelse og registrering af tandforhold næsten som ved en almindelig tandundersøgelse, bortset fra at de praktiske omstændigheder for undersøgelsen er anderledes end på en tandlægeklinik. Der tages røntgenbilleder og ofte fotos af tænder og kæber. Supplerende undersøgelser som specielle farvninger, vævsprøver eller aftryk af tænderne kan desuden komme på tale, afhængigt af sagens karakter. På baggrund af undersøgelserne udfærdiges en grundig p-m (post mortem = efter døden) tandlægejournal på den døde. For at kunne foretage en identifikation er det afgørende, at der foreligger en a-m (ante mortem = før døden) tandlægejournal som sammenligningsgrundlag. Det er politiets opgave at fremskaffe tandlægejournal på den døde, da det ofte kan kræve efterforskning for at finde ud af, hvor en person har gået til tandlæge. Retsodontologen afgør på baggrund af en sammenlignende analyse af a-m- og p-m-journalerne, om der er sammenfald af identitet mellem den døde og den formodet afdøde/savnede. På baggrund af sammenfaldende karakteristiske fund vurderer retsodontologen, om der er sikker, sandsynlig eller mulig sammenfaldende identitet, eller om sammenfaldende identitet må udelukkes (se figur 7.4).

Figur 7.4
 Eksempel på adskillige sammenfaldende, karakteristiske unikke detaljer
 ante mortem (a-m, øverst) og post mortem (p-m, nederst), der kan bidrage
 til sikker retsodontologisk identifikation.

Det er politimyndigheden, som afgør, hvornår der skal rekvireres en retsodontologisk identifikation. Det sker typisk til bekræftelse af identitet på en dødfunden, der bliver fundet lang tid efter dødsfaldet, oftest i egen bolig. Mistanke om drab er således ikke i sig selv nok til at lave en retsodontologisk undersøgelse.

På personer, som har været bortgået eller savnet i længere tid, udarbejdes hos Rigspolitiet en personjournal, der foruden alle øvrige personlige kendetegn (tatoeringer, operationsar, tidligere knoglebrud) indeholder alle tilgængelige oplysninger om savnedes tandforhold. Der kan således foretages hurtig sammenligning i tilfælde af, at der gøres fund, som kan sammenholdes med oplysningerne i registeret over savnede personer. I Danmark gennemføres i alt godt hundrede retsodontologiske identifikationssager om året.

Massekatastrofe

Selv om anvendelsen af DNA-analyser bliver mere og mere udbredt, gøres der fortsat udtalt brug af retsodontologisk identifikation i forbindelse med større ulykker og massekatastrofer. Det skyldes, at såfremt der foreligger en god a-m-journal på den savnede/formodet afdøde, kan en retsodontologisk identifikation foretages hurtigt og effektivt i forbindelse med selve obduktionen. DNA-analyse tager normalt flere dage, evt. længere tid, og er væsentligt mere ressourcekrævende.

I tilfælde af at flere danskere omkommer, enten i Danmark eller i udlandet, mobiliseres Rigspolitiets identifikationsberedskab, som består af politifolk, retsmedicinere, retsodontologer, retsgenetikere og hjælpepersonale. Den seneste og samtidig historisk set største opgave for beredskabet var identifikation af savnede danskere i Thailand efter tsunamien i julen 2004. Det er skønnet, at over 300.000 mennesker omkom som følge af tsunamien, heraf ca. 8.000 i Thailand, hvor flere tusinde danskere ferierede på det pågældende tidspunkt. Identifikationsberedskabet var repræsenteret i Thailand i næsten et år efter tsunamien, mest intensivt i de første fire, fem måneder efter katastrofen. Det lykkedes at finde og identificere 47 af 48 savnede danskere. Retsodontologisk identifikation var hovedårsag eller spillede en betydelig rolle ved over 80 % af disse identifikationer. Det

er en forudsætning for at kunne gennemføre en sikker retsodontologisk identifikation, at der foreligger en veldokumenteret a-m-tandlægejournal på den savnede. I lande, hvor der ikke er tradition for at gå regelmæssigt til tandlæge, er det således ikke muligt at anvende retsodontologisk identifikation.

Aldersbestemmelse

Udvikling og frembrud af først mælketandsættet og senere det blivende tandsæt følger et veldokumenteret kronologisk mønster. Der ses en vis sammenhæng med alderen, idet der dog på individbasis kan ses stor spredning med hensyn til tandudviklingen. Livsstilsforhold, herunder helbred, ernæring og evt. misbrug, kan have indflydelse på både tandudvikling og vækst hos børn og unge, men også på tandforholdene hos voksne. I modsætning til tidligere formodninger tyder nyere forskning på, at etnicitet har minimal betydning for tidspunkt for tandudvikling og -frembrud. Aldersbestemmelse ved hjælp af vurdering af tandforhold kan indgå i aldersbestemmelse af flygtninge-/indvandrerbørn og adoptivbørn uden sikkert fødselstidspunkt.

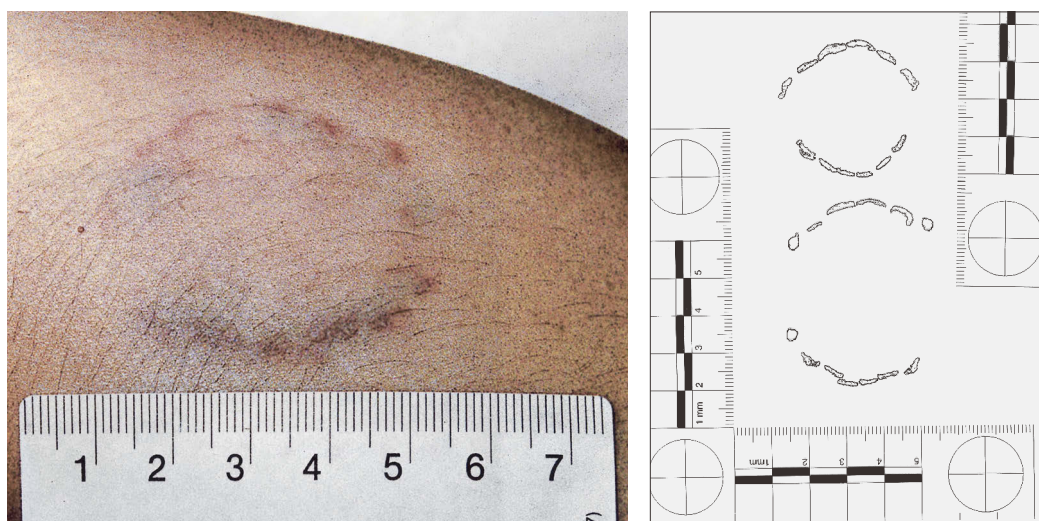
Retsodontologisk aldersbestemmelse af unge med afsluttet tanddannelse samt af voksne er behæftet med væsentlig større usikkerhed end på børn. Ved aldersvurdering af voksne vurderer retsodontologen det generelle kliniske billede af tandsættet, blandt andet slid af tænderne. Specielle røntgenundersøgelser af tandrodsforhold eller mikroskopiundersøgelser af udtrukne tænder kan underbygge det kliniske skøn, men livsstilsfaktors indflydelse betyder, at der generelt er meget stor usikkerhed på individuelle odontologiske aldersvurderinger på voksne.

Bidspor

Formodede bidspor kan begæres undersøgt af retsodontolog med henblik på vurdering af, *om* det er et bidmærke, *hvem* der har afsat bidmærket, og *hvordan* det kan være afsat. Der kan i forbindelse med en drabs- eller voldssag være tale om at efterprøve, om et forklaret hændelsesforløb er sandsynligt. Et bidmærke kan afsløre en mere tæt kontakt mellem offer

og gerningsmand end måske først oplyst og kan give den mistænkte i en drabssag et troværdighedsproblem, hvis det ikke var oplyst ved første afhøring eller taler imod den afgivne forklaring.

Visse grundlæggende forudsætninger skal være til stede for, at der kan være begrundet mistanke om, at en hudlæsion er et bidmærke. Der skal være tale om et ellipseformet eller cirkulært mærke evt. bestående af to adskilte U-formede buer, der oftest vil være i størrelsesordenen 25-40 mm i diameter. Bidspor i objekter for eksempel chokolade, ost og gaffa-tape kan i optimale tilfælde gengive meget præcise detaljer af tandstillingen. I mere forgængelige emner som et æble, vil detaljer hurtigt udviskes. Ved bid i levende væv i forbindelse med vold, kan læsionerne være så forrevne og fordrejede, at de ikke kan vurderes for detaljer. I andre tilfælde ses detaljer fra tandbuerne meget fint aftegnet, hvilket giver mulighed for

Figur 7.5

Bidmærke i drabssag. Til venstre ses tydeligt bidmærke på ofrets arm. I den konkrete sag blev der ud fra gipsafstøbninger af både ofrets og mistænktens tænder lavet nøjagtige gengivelser af begge tandbueformer, som ses til højre. Retsodontologen sammenholder detaljerne i de rekonstruerede tandbuer med bidmærkets detaljer, hvorved det i denne sag kunne dokumenteres, at bidmærket var afsat af mistænkte og ikke af drabsofret selv – hvilket mistænkte ellers påstod.

anvendelse til detaljerede analyser. Jo mere karakteristisk en tandbue eller tandstilling er, jo mere karakteristisk vil et bidspor afsat af den pågældende være. Retsodontologen sammenholder detaljerne i et bidspor med detaljerede undersøgelser af den formodede gerningsmands tandforhold (se figur 7.5). Det er fast procedure, at der fra formodede bidmærker tages prøve til DNA-analyse med henblik på, at også denne metode indgår i identificeringen af gerningsmanden.

Antropologiske sager

Når der bliver gjort fund af kranielignende knogler, inddrages retsodontologer oftest i vurderingen af tænders og kæbers tilstand med henblik på dels at bidrage til et signalement af fundet (alder, køn, almentilstand), dels skønne, om der er tale om et nutidigt eller historisk materiale. Visse træk med hensyn til ansigts- og kæbeskelettets form og størrelse kan tilføje med karakteristiske detaljer i tændernes form bidrage til skøn med hensyn til køn og etnicitet. Specielle typer tandlægearbejde, der praktiseres i visse dele af verden men ikke i andre, har bidraget til, at eksempelvis druknede, der er fundet i danske farvande, med en vis sandsynlighed har kunnet karakteriseres som udlændinge med nærmere defineret oprindelse, og en international identifikationssag har dermed indledningsvis kunnet reduceres til ikke at omfatte hele verden.

Perspektivering

I dette kapitel er givet en oversigt over retsodontologens hovedarbejdsområder. Det er nærliggende at antage, at i takt med at metoder til analyse af DNA bliver hurtigere og mindre ressourcekrævende at udføre, kan en del af de retsodontologiske identifikationsopgaver, der udføres i dag, med fordel afløses af DNA-analyser. Samme udviklingstendens underbygges af det faktum, at der i et land som Danmark er et stigende antal yngre mennesker, som har intakte tænder og derfor ikke har en så omfattende tandlægejournal inklusive røntgenbilleder, som det indtil videre er tilfældet med en stor del af den voksne befolkning. Imidlertid hersker der ingen tvivl om, at der med det store antal forfinede diagnostiske metoder, der

kontinuerligt tages i anvendelse inden for tandlægefaget, også i fremtiden vil være et væld af informationer at hente om det enkelte individ ud fra analyser af de unikke detaljer, der kan aflæses via tænderne – kroppens mest modstandsdygtige væv.

Retsantropologiske undersøgelser

*Professor med særlige opgaver i retsantropologi Niels Lynnerup,
Retsmedicinsk Institut, Københavns Universitet*

Når der kun er meget lidt tilbage af et menneske, altså kun skelettet, kommer retsantropologerne ind i billedet. Retsantropologerne er specialister i at kigge på skeletter og knogler, og de arbejder især med identifikation: Kan man ud fra skelettet fastslå, hvem denne person var? Og kan man se tegn på, om personen blev slået ihjel? Derfor forsøger en retsantropolog stort set altid at besvare følgende spørgsmål, især ved en mulig drabssag:

Er det overhovedet menneskeknogler? Og er de overhovedet fra nyere tid?

Kan man sige noget om alderen på personen?

Kan man se, om skelettet stammer fra en kvinde eller en mand?

Kan man matche skelettet med en bestemt person?

Er der tegn på sygdom eller vold?

Er det overhovedet menneskeknogler? Og er de overhovedet fra nyere tid?

Det første skridt ved en almindelig retsantropologisk undersøgelse er at vurdere, om de fundne knoglerester har politimæssig betydning: Altså kan de virkelig være fra et nutidigt drab? Svaret giver naturligvis sig selv, såfremt knoglerne slet ikke er menneskeknogler: For eksempel fandtes for nogle år siden en del ituslåede knoglerester, og oven i købet skæftet af en kniv, nedstøbt i et betongulv i et udbrændt hus, tidligere beboet af en sindsforstyrret mand. Det viste sig, at knoglerne alle var fra dyr, så der var næppe tale om et drabsoffer, hvor liget var blevet bortskaffet ved at blive nedstøbt i et gulv.

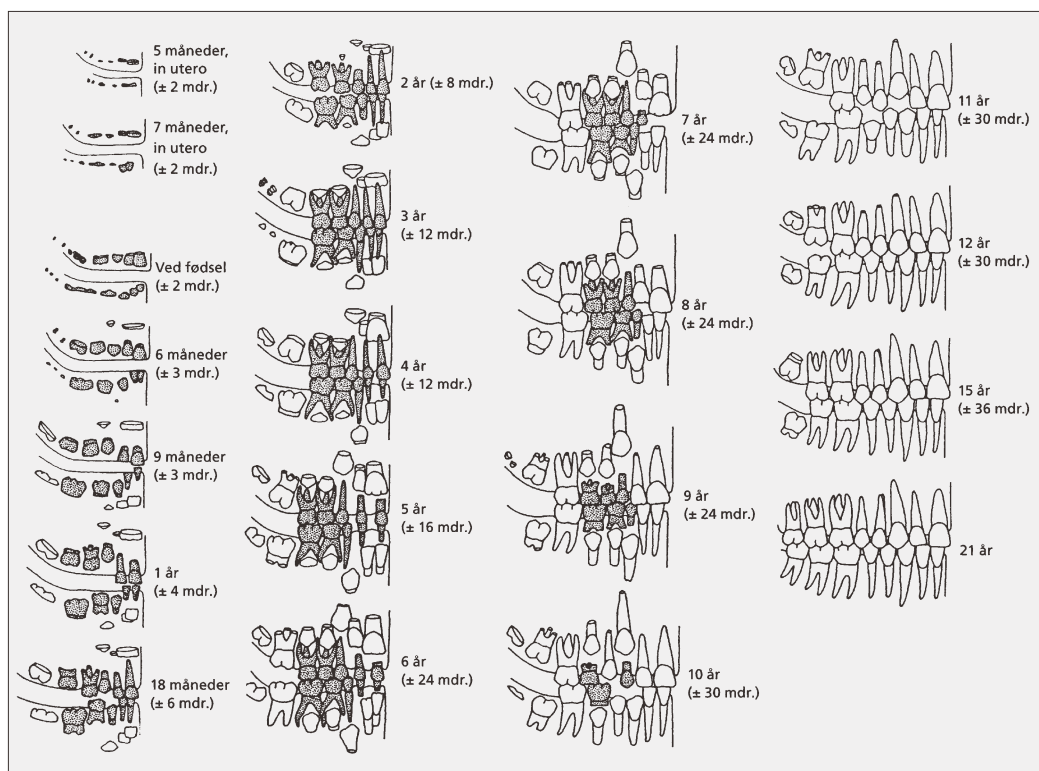
Mere problematisk kan tidsafgrænsningen være. Knoglefund, der for eksempel gøres i forbindelse med entreprenørarbejder o.l. i byer, kan i virkeligheden være skeletter fra middelalderkirkegårde, krigergrave eller epidemigravlæggelser. I en tidligere sag, vi havde, fandtes en del menneskeknogler på lavt vand ud for Bellevue Strand nord for København. Det viste sig, at man havde brugt jord fra gamle middelalderkirkegårde som jordfyld til bygningen af et fort for over hundrede år siden.

Kan man sige noget om alderen på individet?

Hvordan finder man ud af, hvor gammelt et menneske var, da det døde, når man kun har skelettet? I første omgang afhænger det af, om man kan se, om det drejer sig om et barn eller en voksen. Børn vokser jo, og det betyder, at skelettet forandrer sig: Jo ældre vi er, desto større er vi, og jo længere er vores knogler. Så man kan simpelthen sammenholde knoglelængder med nogle tabeller, og så kan man udregne, hvor mange år barnet var, da det døde. Desuden skifter børn også tænder: Først har de mælketænder, der senere falder ud og erstattes med de blivende tænder. Det sker nogenlunde systematisk, så ved at undersøge, hvilke tænder der er i kæberne, kan man også på den måde sige noget om alderen på barnet. Faktisk kan man som regel være præcis inden for et til to år (se figur 8.1).

Når man er blevet voksen, ca. omkring de 18-21 år, så sker der ikke meget mere med skelettet, og det bliver straks sværere at være præcis med at bedømme alderen. Det, man gør ved voksne skeletter, er at undersøge forandringer i nogle ledender, dvs. der hvor to knogler støder op mod hinanden. Det drejer sig især om led i hofteknoglerne, i kraniet og i ribbenene. Man kan simpelthen fastlægge nogle stadier af disse forandringer, og disse stadier kan så oversættes til et aldersinterval. Et eksempel: Vores kranie består af flere knogler; men disse knogler sidder meget fast sammen (så kraniet føles som en solid kuppel). Leddene imellem disse knogler (kraniesømmene eller kraniesuturerne) ændrer sig med alderen. Det har man testet ved at kigge på en masse kranier fra individer, hvor man vidste, hvor gamle de havde været, da de døde. Man har så opstillet et scoringssystem, hvor man opgør nogle points ud fra en vejledning (se figur 8.2). Det samlede antal points kan så oversættes til et aldersinterval,

for eksempel 46-67 år. Der findes også nogle andre metoder, hvor man kan kigge i mikroskop og vurdere forandringer i knoglens struktur (se figur 8.3), og man kan også bruge røntgenundersøgelse. Endelig er det sådan, at der med alderen tilkommer nogle slidforandringer (slidgigt) i knoglerne, som gradvist bliver mere udtalt. Disse forandringer kan man også bruge til at vurdere, om skelettet kommer fra en gammel eller ung person. Men alt i alt er præcisionen for et voksent skelets alder ca. +/- 10-20 år!

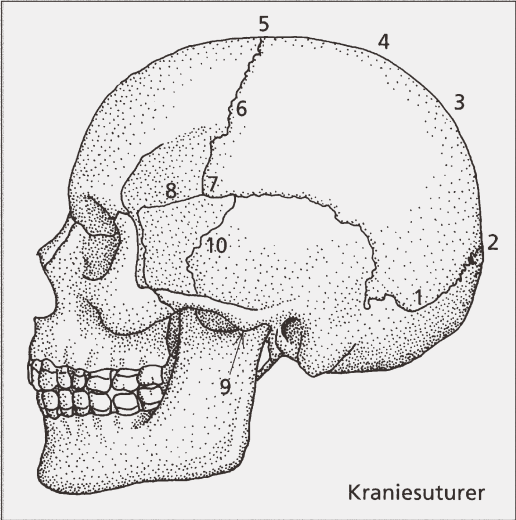
Figur 8.1

Tandfrembrud hos børn og unge. Først anlægges mælketænderne (farvet grå), så bryder de frem, og de afløses så af de blivende tænder (farvet hvide). In utero betyder fosterstadiet i livmoderen (efter Ubelaker 1999).

Efter Lynnerup, Bennike & Iregren, 2008. Illustrationerne er hentet fra Nordisk Lærebog i Biologisk Antropologi og Human Osteologi, Gyldendal. Gengivet med forfatternes og forlagets tilladelse.

Meindl og Lovejoys metode til vurdering af alder ud fra kraniesuturer (1985). Kraniesuturerne på de nummererede steder gives point fra 0 til 3 (0: sutur helt åben; 1: knogle-”broer”, nogen sammenvoksning; 2: kun enkelte ikke-sammenvoksede steder, megen sammenvoksning; 3: fuldstændig obliteration). Point skal gives for suturen i et område dækkende 2 cm.

Pointene lægges sammen for to adskilte dele: de laterale-anteriore numre (1-7), og numrene på selve kraniekassen (6-10). For hvert system tælles pointene sammen, og aldersskønnet kan så aflæses i tabel A og B.

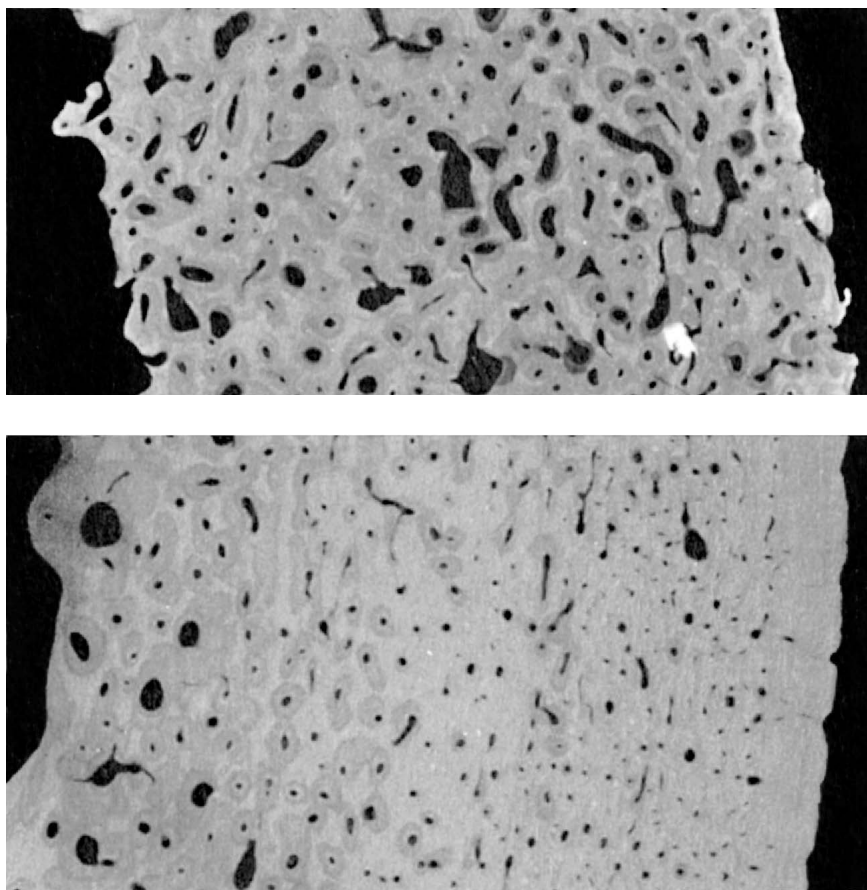
Tabel A. Laterale-anteriore suturer (6-10).

Samlet score	Gennemsnitlig alder	Standard-afvigelse
0	under 32	
1	32,0	8,3
2	36,2	6,2
3-5	41,1	10,0
6	43,4	10,7
7,8	45,5	8,9
9,10	51,9	12,5
11-14	56,2	8,5
15	over 56,2	

Tabel B. Kraniekassens suturer (1-7).

Samlet score	Gennemsnitlig alder	Standard-afvigelse
0	under 30,5	
1, 2	30,5	9,6
3-6	34,7	7,8
7-11	39,4	9,1
12-15	45,2	12,6
16-18	48,8	10,5
19,20	51,5	12,6
21	over 51,5	

Figur 8.2
Sådan kan graden af sammenvoksning af kraine knoglerne ”scores”, sammentælles og sættes i forhold til et aldersinterval. Efter Lynnerup, Bennike & Iregren, 2008. Illustrationerne er hentet fra Nordisk Lærebog i Biologisk Antropologi og Human Osteologi, Gyldendal. Gengivet med forfatternes og forlagets tilladelse.

Figur 8.3

Tværsnit af to lårben. Tværsnittet øverst er fra en ældre person: Bemærk de mange sorte huller (nedbrudt knogle). Tværsnittet til højre er fra en yngre person: Bemærk, at der her er en mere ensartet "grå" knoglemasse.

Efter Lynnerup, Bennike & Iregren, 2008. Illustrationerne er hentet fra Nordisk Lærebog i Biologisk Antropologi og Human Osteologi, Gyldendal. Gengivet med forfatternes og forlagets tilladelse.

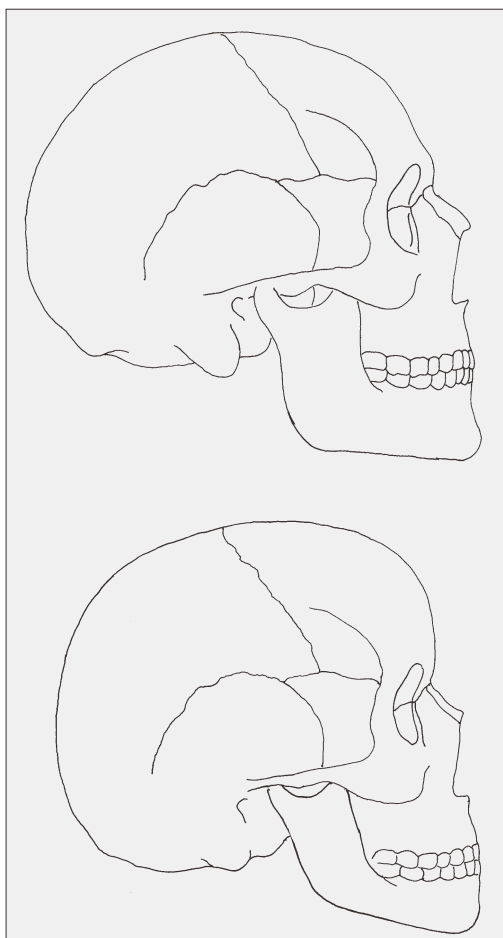
Kan man se, om skelettet stammer fra en kvinde eller en mand?

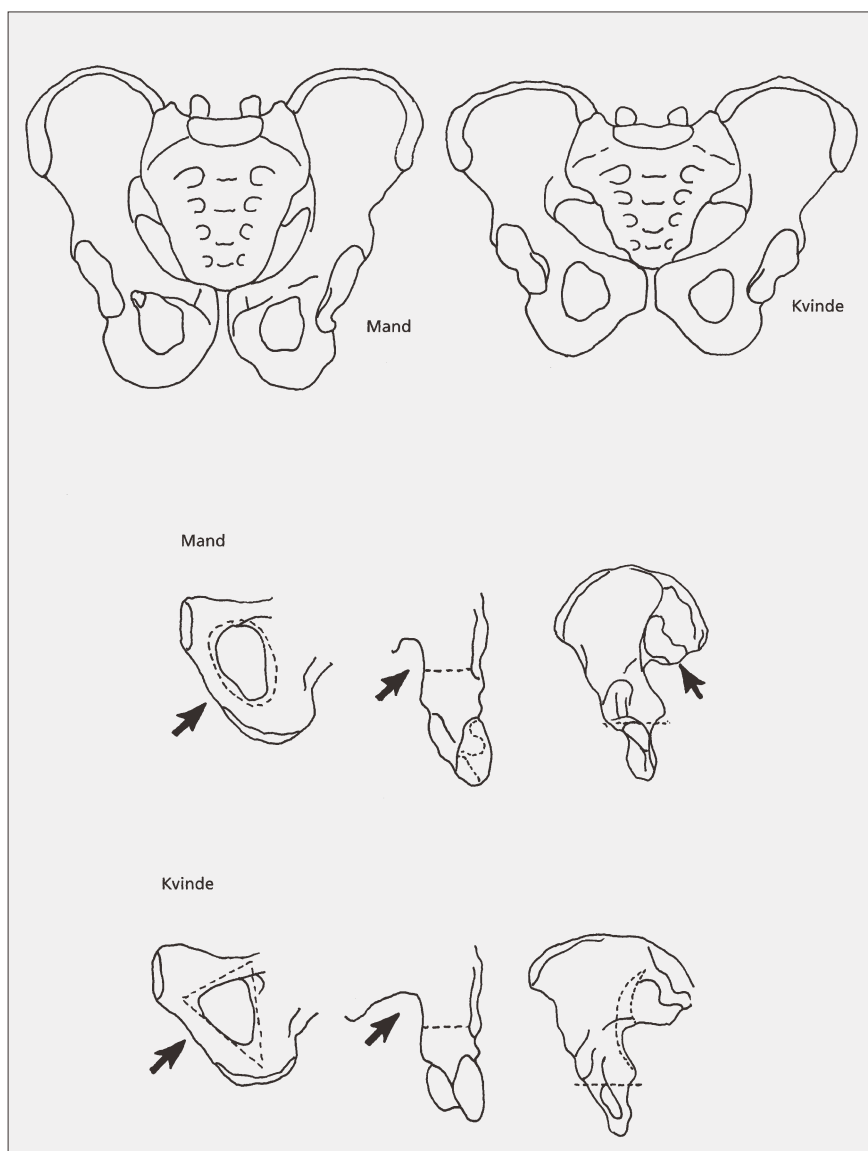
Man kan kun vurdere kønnet på et voksent skelet. Hos børn og unge er de endelige køns karakterer ikke færdigdannede. Grundlaget for kønsforskellen ligger helt basalt i kromosomerne: Tilstedeværelsen af et Y-kromosom

(enten har den befrugtede ægcelle to X-kromosomer eller et X- og et Y-kromosom) betinger udvikling af de mandlige kønskirtler, testikler, hvorimod to X-kromosomer betyder dannelse af æggestokke (ovarier). Kønskirtlerne producerer kønshormon, primært østrogener (ovarier) og testosteron (testikler), der igen påvirker alt væv (begge køn danner begge typer kønshormoner, blot i meget forskellige mængder), og dette betinger dannelsen af kønsorganerne. Disse kønskræterier benævnes også de primære kønskræterier, hvorimod træk som for eksempel hårvækst, legemshøjde, brystkirtler, muskelmasse og skeletale træk, alle er sekundære. I princippet kan kønnet dermed ikke fuldstændig sikkert fastsættes for skeletter.

Testosteron har en udtalt anabol virkning, dvs. opbygger væv, hvilket betyder, at manden danner mere muskel- og knoglevæv. Dette resulterer

*Figur 8.4
Et mands- og et kvindeskranie i profil. Bemærk, at det mandlige kranie (det øverste) virker mere massivt, for eksempel over øjenåbningerne, ved kæberne og ved "øreknuden" (det lille fremspring lige under øreåbningen). Efter Lynnerup, Bennike & Iregren, 2008. Illustrationerne er hentet fra Nordisk Lærebog i Biologisk Antropologi og Human Osteologi, Gyldendal. Gengivet med forfatterens og forlagets tilladelse.*

Figur 8.5

Mands- og kvindebækken side om side. Det mandlige bækken er kraftigere og større, men der er også en form-forskel: Det kvindelige bækken er fladere og bredere. Derved bliver nogle af "vinklerne" i bækkenknoglen også mere vide og ikke så spidse som de tilsvarende hos manden (pilene markerer dette).

Efter Lynnerup, Bennike & Iregren, 2008. Illustrationerne er hentet fra Nordisk Lærebog i Biologisk Antropologi og Human Osteologi, Gyldendal. Gengivet med forfatternes og forlagets tilladelse.

ultimativt i, at den voksne mand gennemsnitligt vil have en større muskelmasse end den gennemsnitlige kvinde. Tilsvarende vil knoglerne også være større i alle dimensioner og vægt og have mere udtalte muskelfæster. Dette er de skeletale køns karakteristiske træk, hvormed menes, at kraftige knogler nok indikerer mandligt køn, men helt specifikke er de ikke. Der vil altid være en overlapszone mellem mere spinkle mænd og kraftigt byggede kvinder, ligesom knoglerne naturligvis også påvirkes af fysisk belastning/træning.

Der er dog en række mere kønsspecifikke træk ved kraniet og ved bækkenknoglerne, som langt mere præcist indikerer et bestemt køn (se figur 8.4). Hos mennesket er det især bækkenet, som udviser disse specifikke træk. Bækkenet tjener hos kvinden også som fødselsvej, hvorfor bækkenet er bredere, for at fostret kan passere ud. Det mandlige bækken er relativt højere og smallere (og naturligvis også præget af mandlige køns karakteristiske træk såsom kraftige muskelfæster, især langs hoftebensskammen). Disse forskelle ytrer sig også i de “vinkler”, der dannes ved bækkenet. Kvindens lavere og bredere bækken betyder, at disse vinkler er større end hos manden (se figur 8.5).

Kan man matche skelettet med en bestemt person?

Dette spørgsmål omfatter dels, om der er nogle helt særlige kendetegn ved skelettet, dels om man kan sige noget om personens etniske afstamning. Er det for eksempel skelettet fra en person fra Afrika eller Asien eller Europa? Denne bedømmelse foretages dels ud fra en vurdering af særlige tandkarakterer, der vides at veksle mellem forskellige folkeslag, dels ud fra egentlige antropologiske undersøgelser, hvor for eksempel kranieformen kan henføres til bestemte folkeslag. For dette sidste findes ligefrem et computerprogram, der ud fra forskellige kraniemål (bredde, længde, højde osv.) kan henføre kraniet til nogle overordnede geografiske områder med en beregnet sandsynlighed.

I en tidligere sag fandtes et parteret kvindeligt i en havn. Kun arme, ben og hovedet fandtes. Umiddelbart kunne kvinden ikke identificeres, men ved undersøgelse af kraniet fandtes det sandsynligt, at kvinden var af sydøstasiatisk afstamning. Videre politiarbejde viste da, at netop en

dansk-gift thailandsk kvinde var forsvundet, og manden tilstod derefter drab. Man skal dog huske på, at den slags kranietræk kun siger noget med en vis sandsynlighed. Der kan være mange undtagelser, og det afhænger helt af situationen, om denne oplysning overhovedet er relevant. Det var den i det nævnte eksempel, men verdens befolkninger forandrer sig, og der er langt større mobilitet i verden i dag med store indvandrings- og udvandringsbølger. Så hvad der engang måske var typiske træk, behøver ikke at blive ved med at være det, og tanken om særlige biologiske træk og genetisk “rene” befolkninger har man fuldstændig forladt.

Individuel identifikation opnås sjældent ved de egentlige antropologiske undersøgelser alene. Men i nogle tilfælde er det muligt at foretage en egentlig identifikation ud fra antropologiske karakteristika. For eksempel blev adskillige skeletdele fundet i en mose i Nordsjælland. Der var ingen tænder, og retstandlægen kunne kun konkludere, at vedkommende igennem nogen tid havde benyttet overmundsprotese. Derimod kunne der konstateres et delvist helet brud i venstre side af overkæben, formentlig opstået et halvt år før død tidspunktet. Af politiets register over savnede personer fremgik det, at man blandt andet savnede en psykisk syg mand, der inden sin forsvinden var blevet behandlet for brud på overkæben. Ved fremskaffelse af røntgenbilleder kunne man ikke alene genfinde bruddet, men også se pandebihulens afgrænsning. Et røntgenbillede af det fundne kranie gjorde det muligt nøjagtigt at sammenligne konturen af de to pandehuler. Tidligere forskning har godtgjort, at pandebihulens afgrænsning er helt unik fra person til person (ligesom fingeraftryk). Da der var overensstemmelse i denne sag, kunne det derfor konkluderes, at de fundne skeletdele hidrørte fra netop den savnede mand (øvrige parametre såsom tandtabet, anslået alder og en mulig medfødt rygsækvhed pegede også på den samme person).

Som en mere ultimativ metode til identitetsbestemmelse har man især i England, Australien, USA og Rusland arbejdet med såkaldt kraniofacial rekonstruktion. Tanken er, at man ud fra et fundet uidentificeret kranie “bygger” et ansigt op. Metoden er dels anatomisk baseret, dvs. at de enkelte muskler og muskelgrupper “lægges på” som ler, dels baseret på målinger over bløddelstykker ved forskellige referencepunkter, hvorved små pinde tilskæres i den gennemsnitlige bløddelstykkelse for et

Långfredagsslaget

Figur 8.6

En falden kriger fra Långfredagsslaget ved Uppsala, Sverige. Ved slaget den 6. april 1520 stødte danske og svenske tropper sammen. Danskerne sejrede, og det omtales i historiske kilder, at over 2000 døde lå tilbage på slagmarken. De døde blev gravlagt i nogle massegrave, hvoraf en blev fundet for nylig. Ansigtsrekonstruktionen vedrører et kranie fra denne massegrav. Gengivet med tilladelse fra Upplandsmuseet, Uppsala. Fotograf Bengt Backlund.

bestemt referencepunkt og fastgøres til kraniet, hvorefter der bygges ler op mellem pindene. Hvor metoden tidligere syntes noget usikker, tyder resultater fra især England og USA på, at et rimeligt resultat kan opnås. Således er der angivet “genkendelsesrater” på op mod 70-80 %. Formålet

med metoden er da heller ikke at genopbygge et ansigt med fuldstændig lighed med en savnet. Dette ville være umuligt, for eksempel kendes ørernes form ikke, furer i ansigtshuden, hårfrisur, hårfarve og øjenfarve heller ikke – alt sammen ansigtstræk, som er karakteristiske for vedkommende person, men som ikke kan opdages på kraniet. Hensigten med en sådan model er snarere at få så mange som muligt til at tænke over, om det kunne dreje sig om én, man har kendt, mere end at lave en model så specifik, at kun få vil kunne identificere den. Disse metoder er endnu ikke taget i brug i Danmark i retsantropologisk sammenhæng. Det skyldes, at man i Danmark, især på grund af tandplejen, næsten altid hurtigt kan få identificeret personer, da det påhviler danske tandlæger at føre ordnede optegnelser om deres arbejde. I kombination med traditionen for regelmæssigt tandeftersyn og skoletandpleje opnås således en væsentlig dokumentation, der kan bruges til identifikation. Herhjemme har kraniofacial rekonstruktion kun været brugt i egentlig arkæologisk sammenhæng, for eksempel rekonstruktionen af ansigtet på en svensk soldat, der faldt i et slag i middelalderen (se figur 8.6).

Er der tegn på sygdom eller vold?

Endelig skal man ved en retsantropologisk undersøgelse vurdere, om der er tegn på sygdom eller vold. Ved en mulig drabssag er det jo især vigtigt, om man kan finde tegn på vold. Det kan dog være svært, når man kun har skelettet. Hvis en person er blevet stukket ihjel med en kniv, vil der kun være mærker, hvis kniven har ramt knogler, hvilket er sjældent. Hvis personen er blevet skudt, kan projektilet have ramt knogler, der så splintrer, hvilket kan ses. Der kan også ses brud på knogler, hvis den dræbte er blevet slået meget hårdt. Især kraniet kan i disse situationer rumme nogle afgørende oplysninger. Bliver man slået i hovedet, afsættes der som regel også mærker af det instrument, man blev slået med, og der vil ofte være brudmønstre, der også er forskellige. For eksempel kan man godt på kraniet se forskel på, om en person er blevet slået hårdt med et baseballbat eller en hammer. Der har været nogle sager, hvor et muligt instrument eller våben på denne måde er blevet matchet til kraniebrud og andre knoglemærker.

Dødsvold

*Speciallæge i retsmedicin Ole Ingemann Hansen,
Institut for Retsmedicin, Aarhus Universitet*

Slag med knytnæve, slag med redskaber (baseballbat, svensknøgle eller kagerulle), spark eller fald mod hårdt underlag er eksempler på stump vold, hvor følgerne i form af mærker på personen ses som stumpe traumer. Traumerne kan være lokaliseret overalt på kroppen. De dødelige stumpe traumer ses alt andet lige oftest i hovedet og på brystkassen.

Stump vold inddeles i aktiv og passiv vold, hvor den aktive del er, når en genstand (kølle eller knytnæve) rammer personen, og den passive del er, når personens legeme i bevægelse rammer mod en fast genstand/hårdt underlag. De udvendige skader (på kroppens overflade), som følger den aktive eller den passive stumpe vold, kan være ens, og de indvendige skader (skader på muskler eller organer) kan ligeledes være lig hinanden, men lokaliseringen på kroppens overflade og kombinationen af bestemte skader kan hjælpe retsmedicineren med at skelne. Dermed tilføres værdifuld viden til efterforskningen, således at anklagemyndigheden kan tage stilling til, om det er manddrab eller vold med døden til følge, den anholdte skal sigtes for.

Skadens sværhedsgrad, og dermed omfanget af ødelæggelsen af hud, underhud, bløddel og knogle, afhænger af den afsatte kraft på kroppen $E = \frac{1}{2}mv^2$ og i nogen grad af den skadevoldende genstands form og størrelse. Jo dybere ødelæggelsen efter det stumpe traume trænger gennem kroppen, des kraftigere må den udløsende vold, der ligger bag, antages at have været. Overfladisk i huden vil man kunne se rødme, hævelse og hudafskrabning, dybere i hud og underhud vil man kunne se egentlige blødninger kaldet blodunderløbne mærker ("blå mærker"), større blødninger med hævelse eller kvæstningssår ("flænger"), hvor sidstnævnte typisk

ses, hvis der er underliggende knogle (flækket øjenbryn for eksempel, hvor pandebenet ligger lige under brynet). Kvæstelser og iturivninger af muskler og indre organer, herunder kar og hjernevæv, ses ved meget kraftige traumer, og en overliggende hudlæsion behøver ikke at være til stede. Modsat gælder også, at forekomst af en hudafskrabning intet siger om, hvorvidt der samtidig foreligger en organskade. Hvis den døde for eksempel er påklædt, udelukker manglen på ydre læsioner ikke svære skader som bristet milt med blødning eller overrevet legemspulsår.

Slag med genstande kan efterlade mærker i huden, der siger noget om genstandes form. Knytnæveslag i ansigtet vil typisk medføre blodunderløbne mærker omkring øjne og mund, skader på læber og læbebånd samt kvæstningssår i øjenbrynene. Slag med redskaber viser sig med skarpt afgrænset og mønstret forandring (se figur 9.1). Brug af redskaber kan ses på hele kroppen, og anvendes rørformede genstande, vil det typiske billede med blegt hudområde centralt omgivet af blodunderløbning ses (se figur 9.2). Mekanismen bag dette fænomen er, at når genstanden rammer huden, vil blodet blive presset ud til siderne og fremkomme der,

Figur 9.1

Stump traume på en arm som følge af stump vold ved slag med ledningsstik.

*Figur 9.2
Stumpe traumer på maven
som følge af
stump vold ved
slag med kølle.*

hvor genstanden lige netop ikke har ramt. Derved kan man i det blege centrale område aflæse genstandens formodede bredde.

Stump vold i drabssager er oftest rettet mod hovedet. Slag mod brystkassen og maveregionen kan dog også medføre bristning med forblødning fra organerne, typisk lunger, lever og milt. Sprængning af mavesækken som følge af direkte spark eller kølleslag kan dog også forekomme. Ellers er dødelig stump vold mod brystkasse og maveregion mest udbredt ved trafikuheld eller fald fra større højde.

Vold mod hovedet kan give kraniebrud, blødninger ved hjernehindrerne og hjernevæsvæstelse. Afhængigt af om traumet er aktivt eller passivt, og af dets lokalisation og kraft, vil forandringerne være mere eller mindre karakteristiske, dog uden at være specifikke. Hvis volden har været rettet mod kroppen, kan ødelæggelse af organer og kar medføre blødninger i lunge- eller bughule. Blødningerne kan være kraftige eller sivende, og blodtabets størrelse er derved ikke alene bestemmende for, hvor hurtigt døden indtræder. Ofrets forudgående helbredstilstand og alder kan også spille ind, og blødningen kan stå "skjult" under leverens eller miltens overflade og efter et stykke tid pludselig briste med stor hurtig

blødning til følge. Døden vil indtræde hurtigt eller over tid afhængigt af læsionernes og blødningernes udbredelse.

Ved obduktionen vil man – ud over at forsøge at bestemme de udvendige læsioners lokalisation og karakter – forsøge at bestemme døds-mekanismen. Ved stump vold med redskaber eller slag/spark vil den ofte være en blødning inde i hovedet, evt. ledsaget af kraniebrud og brud af ansigtsskelettet. Blødningen vil forholdsvis hurtigt ødelægge hjerne-funktionen, og døden vil indtræde. Det kan også være i selve hjernen, at blødningen er fremkommet ledsaget af egentlig skade/iturivning af hjernevævet med destruktion af livsvigtige hjerneområder – for eksempel vejtrækningscentret i den forlængede rygmarg – og døden til følge. Andre ikke sjældne dødsårsager er ribbensbrud, som med deres brudende kan lave hul i lungehinden, hvorved luft bliver suget ind og forhindrer lungen i at udfoldes (“punkteret lunge”), eller blødning fra skadede indre organer som milt og lever.

Kvælningsdrab

Ved slagsmål ses ofte også stump vold rettet mod halsen. Det kan være direkte slag eller som fingergreb/armgreb mod halsen. Denne ydre påvirkning kan medføre kvælning, hvorved kroppen, først og fremmest hjernen, ikke får ilt nok. Efter nogle ganske få minutter vil der indtræde bevidstløshed og død. Døden kan også indtræde momentant ved påvirkning af reflekser udløst ved tryk på halsens sider, idet blodtryksregistrerende receptorer sidder i halspulsårerne. Kvælning kan også være betinget af forhindret ilttilførsel via indåndingsluften, som når en pude holdes for mund og næse eller ved knebling, hvor en genstand (klud eller billardkugle) presses ind i munden og fastspændes (se figur 9.3).

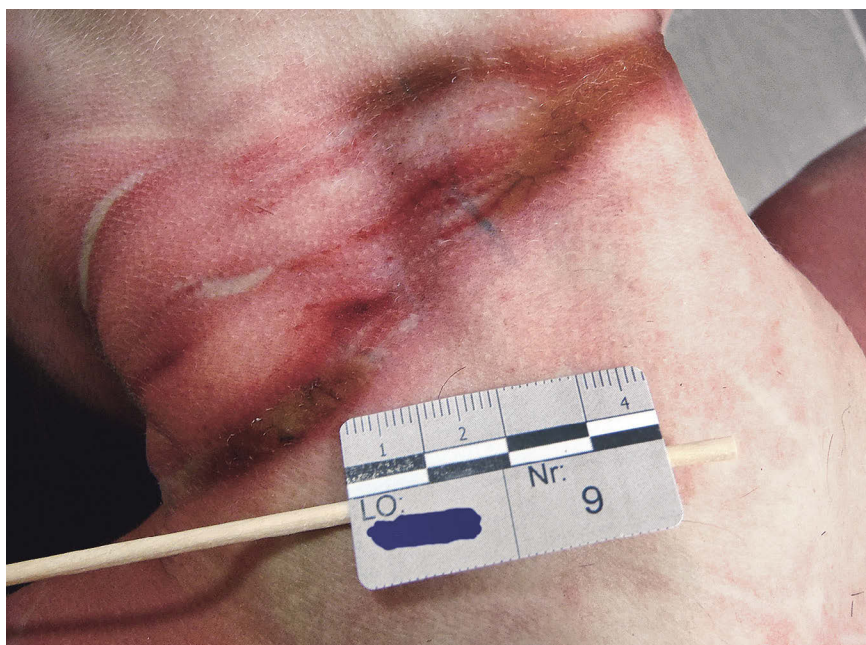
Ved tryk på halsen vil blodårer og pulsårer blive afklemmt, afhængig af trykkets kraft, og blodets ilttilførsel til hjernen blive afbrudt (se figur 9.4). Mekanismerne bag disse dødelige tryk kan være hængning, omsnøring eller kværkning. Hængning er typisk i selvmordsøjemed, men kan godt være som drab, hvor gerningsmanden er ofret fysisk overlegen (voksen/barn), eller ofret er bedøvet forinden. Hængning kan en sjælden gang ses som drab kamufleret som selvmord, ved at drabsmanden efter at have

*Figur 9.3
Små (punktformede) blødninger i øjnene efter karsprængning ved forhindret blodafløb fra hovedet som følge af greb om halsen.*

kværket sit offer hænger det op. Kværkning er, når hænderne anvendes til at påføre et tryk mod halsen, omsnøring er ved anvendelse af en snor, bælte, slips e.l., som snøres om halsen og strammes til. Begge dele kan optræde i drabssager, og begge mekanismer vil alt andet lige medføre flere læsioner på den døde end hængning.

Når kværkning/omsnøring indgår i den udøvede vold, vil der ofte samtidig være tegn på slagsmål og kamp og derved flere læsioner på halsen og armene som udtryk for afværge. Afværge er, når ofret har afværget gerningsmandens slag eller forsøg på greb om halsen, og kan, foruden mærker på arme og hænder, være krads og neglemærker på halsen. Den kraft, der skal appliceres og længden heraf, for at bevidstløshed og død indtræder, er ofte mere langvarig ved kværkning/omsnøring end ved hængning, og vil da oftere medføre underliggende blødning i halsens fedtvæv og brud af halsskelettet. Der findes dog ikke nogen fund ved obduktionen, som er ensbetydende med den ene eller anden form for vold/greb mod halsen, men alene fund, der kan tyde mere på det ene end det andet, og – vigtigst – fund, som skal sammenholdes med de politimæssige oplysninger, der foreligger fra findeomstændighederne.

Figur 9.4

Hængningsfure på halsen. Manden havde hængt sig i en ledning, mens konen luftede hunden.

Knivdrab

Til forskel fra de stumpe traumer vil skarpe genstande som kniv, glasskår, skruetrækker, sabel eller økse medføre skarpe traumer. Afhængigt af hvor langt de når ned gennem huden og underliggende muskler og organer, vil de afstedkomne læsioner kunne rubriceres som snitsår, stiksår eller hugsår. Forskellen på snit eller stik bestemmes ud fra sårets længde og dybde, hvor snitsåret vil forløbe parallelt med hudoverfladen og være længere end dybt, mens stiksåret vil gå i dybden. Typisk er redskabet en énægget kniv, men tveæggede knive findes også, ligesom knivene kan have et glat eller savtakket skær. Hvilket skarpt redskab der er anvendt til at slå et menneske ihjel med, vil obduktionen kunne give et muligt svar på. Ligeledes vil man kunne bestemme, præcist hvad redskabet har ramt med døden som følge, og fra hvilken retning kniven kom, hvorledes den blev

*Figur 9.5
Der ses en skarp-
randet læsion i
brystkassen efter
skarp vold fra en
énægget kniv.
Kniven har ramt
leveren.*

holdt, og ofrets og gerningsmandens position under drabet (se figur 9.5).

I såret på huden kan man måske se en spids og en stump ende som udtryk for, at kniven har været énægget. Herved kan man se, hvilken vej kniven gik ind i den døde, og sammen med stikretningen kan det afgøre, om gerningsmanden stak oppefra eller nedefra, eller om det kan passe, at den døde "løb ind i" kniven. Hudsårets længde ved stiksår kan muligvis sige lidt om knivsbladets bredde, men kniven kan ud over at være bevæget ind og ud i såret også være drejet, og dermed er såret blevet bredere end kniven. Dybden af en stiklæsion kan ligeledes være både kortere og længere end knivsbladet, afhængig af om kniven har været helt i bund,

eller om den evt. med gerningsmandens kraft har trykket brystkassen eller maven sammen. Hvis kniven har ramt en knogle på sin vej, vil knivsbladets udseende kunne aflæses i knoglelæsionen.

Antallet og lokaliseringen af de skarprandede læsioner kan sige noget om motivet, der ligger bag drabet. Er det sket i fuldskab, ved uheld, eller er der følelser som had indblandet? Var ofret kampberedt eller sovende? Enkelte stikmærker vil typisk ses ved samtidig slåskamp, hvorimod mange skader tenderende til skamfering vil ses, når et stort måske indestængt had bliver sluppet fri som i nære relationer ved familiefejder, eller når den forsmåede rivalinde har fået nok. Ligeledes vil der ved drab kunne ses ikke-dødelige skarprandede læsioner på arme og hænder, evt. på ben, som udtryk for, at den døde har værget for sig ved med armene at have beskyttet hoved og krop og måske endda forsøgt at gribe om kniven og få den vristet fra angriberen. Dødsmekanismen vil alt andet lige være følger efter forblødning, fra overskårne kar, hul i hjertet, organlæsioner eller endda kvælning fra blod i luftrøret.

Opsummerende vil obduktionen i drabssager eller i sager, hvor drabstanken først kommer ved obduktionen, vise tegn på vold af enten stump eller skarp karakter eller i form af skudhul. Afhængig af læsionernes placering vil de kunne sige noget om, hvorvidt der for eksempel har været slagsmål, greb om halsen, afværge, og i hvilken retning kniven er ført og med hvilken kraft. Obduktionen har til formål at bestemme dødsårsagen, og koblingen af de påviste læsioner til dødsårsagen er vigtig for det efterfølgende retslige forløb, for så vidt angår spørgsmålet, om gerningsmanden direkte har forvoldt døden med overlæg eller i forbindelse med kamp, om døden indtrådte umiddelbart eller først senere som følge af de påførte skader. Obduktionen kan også vise, hvilke redskaber/gerningsvåben der er anvendt til at ombringe ofret, det være sig de bare næver – enten ved slag eller kværkning – slaggenstande, knive eller skydevåben. Sidstnævnte gerningsvåben og dødsmekanismer i den forbindelse er omtalt i næste kapitel.

Skuddrab

*Vicestatsobducent, lektor, speciallæge i retsmedicin Peter Thiis Knudsen,
Retsmedicinsk Institut, Syddansk Universitet*

Drab med skydevåben er genstand for stor interesse i medierne, da de jævnligt er forbundet med organiseret kriminalitet, og da der kan være flere dræbte på én gang. Det står i en vis kontrast til, at det faktiske antal skuddrab i Danmark ligger nogenlunde konstant på 20-25 % af det samlede antal drab og således er langt lavere end i mange andre lande, først og fremmest takket være en restriktiv våbenlov.

Skuddrab adskiller sig fra de fleste andre drabsformer ved, at det skadevoldende objekt kan kvantificeres på en helt anden måde end ved stump eller skarp vold. Mens man kun med besvær kan angive den forbrugte energi ved et slag med et baseballbat, kan man ud fra våben, projektil, skudafstand og obduktionsresultat give en ret præcis angivelse af, hvor megen bevægelsesenergi, dvs. skadevoldende effekt, der er afsat i ofret og dermed få en idé om de potentielle skader.

Skuddrab adskiller sig også ved, at der benyttes et våben, som kræver en vis teknisk indsigt. Som oftest besiddes våbnene af mænd, der overvejende bruger dem mod andre mænd og evt. kvinder i jalousiopgør. Kun sjældent er det en kvinde, der skyder en anden, det være sig mænd (ægtefælle, kæreste) eller kvinder (rivalinden). Begrænsningen af brugen af et våben, der enten skal opbevares i et regulativmæssigt våbenskab som hos jægere, eller som skal hentes fra et skjul, hvis det er ulovligt, betyder også, at drabet sjældnere end ved brug af forhåndenværende køkkenknive vil være impulsivt og uovervejet. Der er således et større antal forsætlige drab ved brug af skydevåben i Danmark. Dette er i modsætning til USA, hvor der ligger en pistol eller en revolver i næsten ethvert natbord, hvor det bruges mod alt og alle, tyve, røvere eller familie, der kommer hjem

på et uventet tidspunkt. I USA var der i 2010 31.513 dødsfald på grund af skydevåben, fordelt på 19.308 selvmord, 11.015 drab og 600 ulykker.

Våben

Skydevåben består i deres enkleste udgave af et "kammer", hvor patronen antændes, og et løb, der kan beskrives ved dets indre diameter – kaliber – samt, om det er glat eller forsynet med længdegående snoede furer – riffelgange. Skydevåben inddeles efter deres kaliber, efter, om de afskyder ét projektil eller flere projektiler ad gangen (for eksempel hagl), efter deres rifling eller mangel på samme og efter deres længde. De kan så igen underinddeles i repetér-våben, hvor der skal tages ladegreb hver gang, der skal affyres et skud, i halvautomatiske våben, der fører en ny patron frem, hver gang man affyrer den forrige, og i automatiske våben, der skyder, så længe man holder aftrækkeren inde. Der findes desuden våben, der drives ved lufttryk alene, dvs. luftbøsser og luftpistoler, og selv om læsioner forårsaget af disse er meget mindre, kan de i uheldige tilfælde forårsage dødelige læsioner.

Kalibren kan enten angives med metriske, amerikanske eller engelske enheder eller ved haglgeværer med angivelser, der refererer til kuglestørrelser. De metriske enheder, der dominerer blandt pistoler og rifler til politi- og militærbrug, er 9 mm for pistoler og 5.56 mm og 7.62 mm for rifler. De angelsaksiske enheder, der er udtrykt i engelske tommer, bruges til såvel rifler som pistoler og revolvere, .22 benyttes i salonrifler, banepistoler og revolvere, .357 og .38 til revolvere og .40, .44 og .45 bruges til både revolvere og til pistoler. Til rifler bruges betegnelser, der ligner de forrige, men som dækker over forskellige konstruktioner, såsom .223, .243, .308. Haglgeværer inddeles derimod efter et gammelt system, der går ud på, at man tager et pund bly og laver kugler af det. Hvis man kan lave 12 kugler, der lige hver især kan passere løbet, er det kaliber 12. Hvis man laver 20 kugler af et pund bly, bliver de hver lidt mindre, og hvis de lige kan passere løbet, er det kaliber 20. Således er kaliber 12 større end kaliber 20. Den almindeligste kaliber i Danmark er 12/70, hvor 70 henviser til patronhylsterets længde i mm.

Håndvåben inddeles i glatløbende og riflede våben og i korte og i lange

håndvåben. Glatløbende våben ses, bortset fra historiske våben, nu næsten udelukkende i form af haglgeværer. Grænsen mellem lange og korte håndvåben er helt arbitrær med en løbslængde på 30 cm. Rifledede våben – pistoler, revolvere og rifler – har et antal spiralsnoede, længdegående furer i løbet, således at våbenets løb opdeles i “felter” og “riffelgange”. Disse giver projektilet rotation om sin længdeakse og derved stabilitet i flugten. Typiske korte håndvåben er revolvere, pistoler og maskinpistoler. Lange håndvåben er jagtgeværer (haglbøsser), jagtrifler, militærrifler og karabiner (korte versioner af militærrifler).

Glatløbende haglgeværer er meget almindelige jagtvåben i de nordiske lande og benyttes ofte med afkortet skæfte og løb (“oversavet haglgevær”) af forbrydere, hvorved våbnet er lettere at skjule, og haglene spredes lidt mere. Haglgeværer er oftest dobbeltløbende, og de to løb er forskellige i deres udformning, således at der er mulighed for at vælge mellem skud, der spreder haglene mere eller mindre. De kan specielt på tæt hold give meget betydelige læsioner, idet haglene først flyver som én klump bly eller stål. De spredes hurtigt, og på 75-100 meter er haglene ofte ude af stand til at gennembryde beklædning, dog afhængig af haglenes størrelse og vægt.

Pistol er en gammel betegnelse for korte skydevåben til enhåndsbetjening, og de inddeles i revolvere og såkaldte halvautomatiske eller selvlade-pistoler. Revolvere har et drejeligt magasin (latin: revolvere = dreje rundt), der indeholder 5-9 patroner. De mest almindelige kalibre er .22, .38 special, .357 og .44. Med opfindelsen af revolveren fik man mulighed for at skyde flere skud på kort tid, end det var muligt med datidens pistoler, der højst var dobbeltløbende.

Halvautomatiske pistoler, der ofte fejlagtigt kaldes automatiske, har et magasin med 6-19 patroner i skæftet. Hver gang der er afgivet et skud, føres en ny patron frem, og det brugte hylster fra den afskudte patron kastes ud. Pistoler findes i metriske kalibre fra 6.35 mm til 10 mm og i angelsaksiske kalibre fra .22 til .45. Maskinpistoler kan skyde automatisk. De betjenes på samme måde som de halvautomatiske pistoler, men kan indstilles til enten enkeltskud eller automatisk funktion.

Jagtrifler er halvautomatiske eller repetér-våben. De almindelige kalibre er .22 til salonrifler, og 6.5 mm og 7.62 mm til jagtrifler. Til storvildtjagt kan bruges kalibre op til 12 mm. Halvautomatiske rifler betjenes

ganske som halvautomatiske pistoler. Alle nyere militærrifler er automatiske med mulighed for at skyde et enkelt skud ad gangen, salver af tre skud, eller fuldautomatiske, hvis det ønskes. De almindeligste kalibre i de vestlige lande er 5.56 mm og 7.62 mm. Den tidligere Warszawa-pagt benyttede tilsvarende 5.45 mm og 7.62 mm militærrifler. Den bedst kendte herfra er 7.62 mm AK47 (Kalashnikov).

Bue og pil har ikke blot historisk interesse. Der ses af og til ulykker og enkelte drab, især med den kraftigere armbrøst. Affyret på kort hold og mod vitale organer er disse våben ofte øjeblikkeligt dræbende. Selv om deres hastighed er lav sammenlignet med regulære skydevåben, er deres vægt og dermed kinetiske energi høj. Jagtpile er forsynede med en spids med skærende kanter, der bidrager til læsionerne.

Ammunition

Ammunition til moderne skydevåben – patronen – består af et hylster med tændsats, krudtladning og et eller flere projektiler, der kan være massive eller bestå af en bly- eller stålkerne beklædt med en kappe af et andet metal såsom en messinglegering eller stål. Tændsatsen kan være perifert anordnet, som det ses ved ammunition til salonrifler (*rimfire*), eller placeret i midten af hylsterets bund (*centrefire*). En patron affyres, ved at en slagstift rammer tændsatsen og antænder ladningen, der udgøres af røgsvagt krudt. Krudtet består af nitrocellulose og findes også i kombinationer med nitroglycerin $\text{CH}_2(\text{ONO}_2)\text{-CH}(\text{ONO}_2)\text{-CH}_2(\text{ONO}_2)$ eller med nitroguanidin, picrit $\text{CH}_4\text{N}_4\text{O}_2$, $\text{H}_2\text{NC}(\text{NH})\text{NHNO}_2$. Dette udvikler et så højt tryk, at det tvinger projektilet ud af hylsteret og ud igennem løbet (se figur 10.1).

Massive blyprojektiler bruges oftest til konkurrencer, hvor der skydes med våben, der giver projektilet en relativt lav hastighed. Man benytter også bly til de hagl, der benyttes i luftbøsser og -pistoler. Til specielle politiprojektiler anvendes massive kobber- eller messingprojektiler. Ved valg af metal kan man få ekspanderende eller ikke-ekspanderende projektiler. Projektilerne i militærammunition består af en kerne af bly eller evt. stål med en kappe, som, bortset fra bunden, skal dække kernen fuldstændigt. Projektiler til civil ammunition kan være kappeklædte projektiler, hvor

*Figur 10.1
Halvautomatisk
pistol, umid-
delbart efter
at patronen er
affyret, og pro-
jektilet er på vej
ud i løbet, drevet
af trykket fra
krudtladningen.*

kappen ikke dækker spidsen (*soft point*), således at de giver større læsioner. Sådanne er påbudt til jagt på større dyr (dum-dum-kugler), men er illegale til militært brug.

Haglgeværer benytter patroner, der består af en bund med en centralt placeret tændsats og et rør fremstillet af pap eller plastik. I den nederste del findes ladningen, der antændes af tændsatsen, dernæst en plastikkop (tidligere en filtprop), der adskiller ladningen fra haglene, som udgør projektilerne. Røret lukkes i toppen med et stjernelukke eller en pap- eller plastikplade. Haglene inddeles efter deres diameter, og der findes mange forskellige nomenklaturer fra land til land. I Danmark er de størst tilladte hagl 4 mm store, men i andre lande kan der anvendes meget større hagl. Hagl var tidligere fremstillet af bly, men er af miljøhensyn nu af stål eller bismut.

Læsionsmekanisme ved skud

Den skadevoldende effekt, her den dræbende virkning af skud, afhænger af et antal parametre, der kort kan summeres i begrebet projektilvirkning. Det er ikke så vigtigt, hvilket mærke våben der bruges; det, som er interessant, er, hvilket projektil der bruges, med hvilken hastighed det rammer målet, og hvilken del af kroppen det rammer.

Projektilvirkningen består af den direkte virkning, dvs. knusning af vævet ved projektillets indtrængning, og den indirekte virkning, dvs. den trykvirkning, der opstår, når vævsbestanddelene accelereres perifert af det penetrerende projektil. Dette fører til dannelsen af den permanente og den temporære (midlertidige) kavitet (hulrum). Den permanente kavitet repræsenterer den målelige læsion af vævet, og ved lave hastigheder svarer den til projektillets direkte virkning. Ved høje hastigheder er den et resultat af både direkte og indirekte virkning. Den temporære kavitet svarer til den trykvirkning, der opstår, når vævsbestanddelene accelereres perifert af det penetrerende projektil. Det er en kavitet, der kun varer 5-10 millisekunder, og som kun kan ses med *high speed*-kamera eller illustreres i specielle stoffer såsom gelatine eller sæbe.

Projektillets afsatte energi

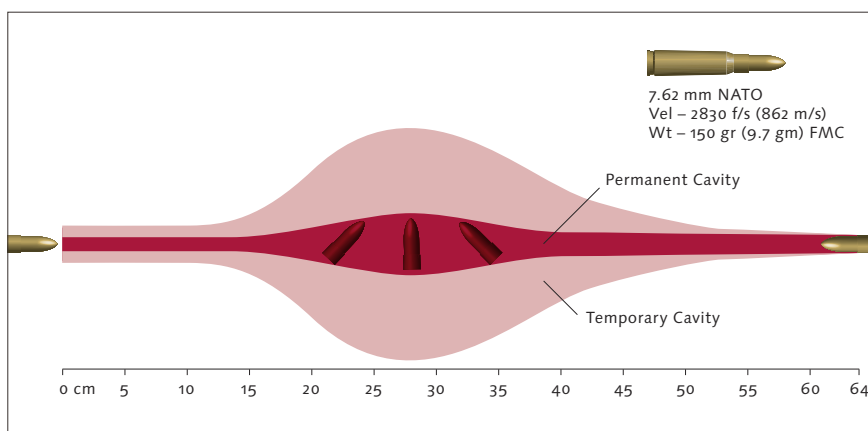
Projektillets potentiale for læsioner er med visse forbehold proportionalt med den kinetiske energi, som projektilet afsætter i målet. Den kinetiske energi – E_{kin} – beregnes ud fra formlen $E_{\text{kin}} = \frac{1}{2}mv^2$, hvor m er projektillets masse i kg, og v er anslagshastigheden i m/sek, og E_{kin} angives i Joule (J). De nævnte forbehold gælder for eksempel, hvor projektilet fragmenterer, og hvor fragmenterne hver for sig danner nye sårkanaler i sårhulen, der er udspilet af den temporære kavitet. Der må også tages hensyn til, at hvis projektilet gennemborer målet og kommer ud på den anden side, vil kun en del af projektillets kinetiske energi være afsat i målet, med en mindre skade til følge. Den afsatte energi, $E_{\text{kin}a}$, beregnes som $E_{\text{kin}a} = \frac{1}{2}m_i v_i^2 - \frac{1}{2}m_u v_u^2$, hvor m_i og v_i er henholdsvis projektillets masse ved afskydningen og dets indgangshastighed i målet og m_u og v_u henholdsvis projektillets masse og hastighed ved udgangen af målet. Hvis hele projektilet forbliver i målet er $E_{\text{kin}a} = \frac{1}{2}m_i v_i^2$, hvis projektilet gennemborer målet, vil $E_{\text{kin}a}$ reduceres med den kinetiske energi, projektilet har, når det forlader målet. Man kan således tænke sig, at man ved at konstruere projektilet til at blive i målet – eller kun forlade målet med lav hastighed – kan få afsat så meget energi fra et projektil med relativ lav kinetisk energi, at det overgår et meget kraftigere projektil, der med høj hastighed gennemborer målet.

En egenskab ved alle militærriffelprojektiler med væsentlig betydning for læsionen er projektillets drejning om sin tværakse i målet, kaldet “tumbling”. Dette fænomen skyldes, at projektillets tyngdepunkt ligger bag det geometriske midtpunkt. Projektillet drejer sig om sin tværakse, når den stabiliserende virkning af projektillets rotation om sin længdeakse, frembragt af riflingen, aftager til et vist niveau. Det ses ved alle spidse militærprojektiler, men er kun lidet fremtrædende ved rundnæsedede pistolprojektiler, der er næsten cylindriske. Drejningen medfører, at læsionen forøges på grund af større anslagsflade og større temporær kavitet.

Projektillets virkning i målet

Den direkte virkning viser sig som knusning af vævet ved direkte mekanisk påvirkning. Læsionens størrelse afhænger af kaliberen på det aktuelle projektil, men læsionen vil kunne øges ved ekspanderende og fragmenterende projektiler. Det ekspanderende projektil, der udfolder sig i målet, vil få en større anslagsflade, medens det fragmenterende projektil med sine sekundære fragmenter vil kunne forårsage større læsioner, end hvis projektillet havde været intakt. Ekspanderende projektiler ses hyppigt som jagtammunition, hvor det er påbudt til jagt på større dyr i Danmark, eller historisk som de såkaldte dum-dum-kugler, opkaldt efter den indiske hærarsenal i Dum-dum, en forstad til Calcutta. Fragmentering af projektiler ses ved ekspanderende projektiler, der, når de udfoldes i målet, afstøder projektildele, og ved riffelprojektiler, der brækker på grund af for svag kappekonstruktion. Jo hurtigere projektil, jo større er tendensen til, at det fragmenterer.

Den indirekte virkning er læsion af vævet ved overstrækning. Det væv, der påvirkes, vil beskadiges i forhold til dets evne til at acceptere en udstrækning. Væv, der som lungerne er luftholdigt, og som indeholder rigeligt elastisk væv, vil være mindre udsat for beskadigelse end massive organer (lever, nyre), kraniet eller væskeholdige hulrum (hjerte, urinblære). Da den indirekte virkning er afhængig af den temporære kavitet, se nedenfor, og denne tiltager i størrelse med projektillets hastighed, vil man ikke se nogen indirekte virkning ved lave hastigheder; vævenes elasticitet vil kunne kompensere for udstrækningen. Det følger derfor, at

Figur 10.2

Højhastighedsprojektil. Den permanente kavitet ses centralt, mens den temporære kavitet ligger perifert og strækker sig langt længere ind i vævet. Til gengæld klapper den sammen efter 5-10 msek.

læsionens størrelse øges med hastigheden, såfremt vævenes elasticitet er overskredet. I de seneste årtier har der været en tendens til at bruge mindre projektiler, der til gengæld er hurtigere. Derved kan våben også opdeles i lavhastigheds- og højhastighedsvåben, men det er bedre at angive projektilhastigheden specifikt. Så godt som alle korte håndvåben er lavhastighedsvåben <400 m/sek. Projektiler fra højhastighedsvåben med en mundingshastighed på >700 m/sek har et ganske karakteristisk kavitets-læsionsmønster (se figur 10.2).

Skudlæsioner

Skud inddeles i komplette og inkomplette skud. Komplette skud inddeles derefter i penetrerende skud, der gennemtrænger hudoverfladen, og perforerende skud, når projektilet gennemtrænger målet og kommer ud på den anden side. Inkomplette skud inddeles i strejfskud, der berører huden tangentielt, og matte skud, der ikke har energi nok til at gennembryde huden. Tærskelværdien for den hastighed, der skal til for at gennembryde huden, angives at være ca. 70 m/sek for objekter af projektilstørrelse, dvs.

kaliber 9-11.4 mm. Skud inddeles endvidere efter afstanden til målet som kontaktskud/berøringsskud, nærskud og afstandsskud/fjernskud.

Alle skudlæsioner må for at kunne erkendes som sådanne have efterladt en læsion af huden, og de fleste har et indskudssår – undtagen strejfskud og matte skud. Det er langt fra alle projektiler, der gennemtrænger målet og som et perforerende skud efterlader et udskudssår. Afgørende herfor er, om projektilet har tilstrækkelig energi i forhold til målets tykkelse, men også projektilets konstruktion spiller en afgørende rolle (kaliber, kappe, “tumbling”).

Indskud

Kontaktskud er skudlæsioner, hvor munden af våbnet har været i kontakt med målet, da skuddet blev afgivet. Spor af krudtpartikler, sod og flammer vil findes i skudkanalen. Der vil således ikke være tilsmudsning af overfladen, og det, man ser, er “kontusionsringen”, dvs. den beskadigelse, som projektilet forårsager i kanten af skudhullet. I omgivelsen af indskudssåret kan man ofte se aftryk af løbet, evt. med et tydeligt spor af det forreste sigtemiddel.

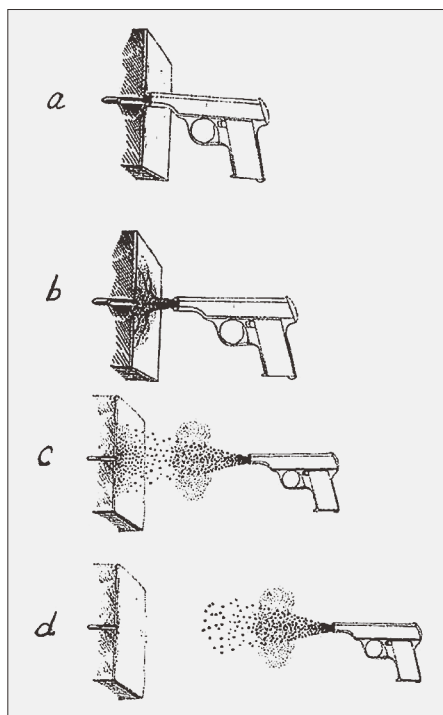
Nærskud defineres som skud affyret i en afstand på mindre end håndvåbnets længde, eller < en halv meter. Der er spor af de forbrændte og uforbrændte krudtpartikler (krudttatovering), sodsværtningen og flammevirkningen fra munden (se figur 10.3). Man kan ikke afgøre, hvilket våben eller projektil der er benyttet, bare på baggrund af den udvendige undersøgelse af en skudlæsion. Det er helt nødvendigt at undersøge, om det sted, der blev ramt på ofret, var dækket af beklædning eller andet, da et nærskud mod beklædning ellers kan fejlfortolkes.

Fjernskud er affyret i en sådan afstand, at der ikke er synlige krudtraster på overfladen. Der ses blot en cirkulær, evt. oval skudlæsion med en kontusionsring, men uden den for nærskud karakteristiske sværtning. Der er således mulighed for forveksling med berøringsskud, men disse er karakteriserede ved at have sværtning af skudkanalen og ved, at man ofte kan se spor af munden på huden.

Læsioner fra haglpatroner adskiller sig på væsentlige områder fra læsioner fra riflede våben. Berøringsskud fra haglgeværer vil alminde-

Figur 10.3

Tilsmudsning af huden ved nærs kud, øverst på tæt hold, hvor alt når huden, nederst på lidt længere afstand, hvor kun de tungeste partikler når huden.

ligvis kunne kendes blot på læsionens størrelse. Den mest nærliggende forveksling vil være med følgerne af gastrykket fra et riflet våben over flade knogler i kroppen. På kort afstand vil haglene stadig være en samlet klump, og filtprop eller plastikkop kan findes i såret. På lidt større afstand vil haglspredningen begynde at kunne anes, først som en uregelmæssig kant, så som enkelte satellitlæsioner omkring den store centrale læsion, derefter som en tiltagende større ansamling af haglstore, afrundede læsioner. Udskudssår ses kun sjældent ved haglskud og da kun ved skud på nært hold og på steder, hvor den ramte legemsdel er tynd.

Udskud

Udskudssår er typiske for fuldkappede eller massive projektiler af en vis kaliber, såsom politi- eller militærammunition. Ved pistol- og revolverammunition vil det i ukomplicerede tilfælde, dvs. hvor projektilet ikke har ramt knogle, ofte være afrundet, lidt uregelmæssigt i kanten, evt. med vævsfremfald og kun lidt større end indskudssåret. Kun hvis projektilet

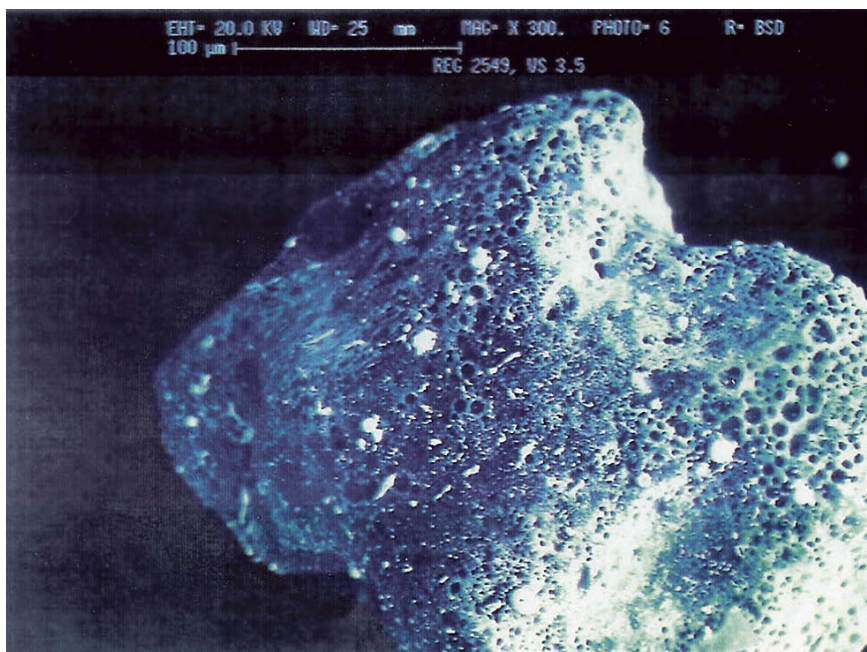
rammer en knogle eller af andre grunde destabiliseres, vil man se det store stjerneformede udskudshul, der er karakteristisk for udskudssår fra militær riffelprojektiler. Den temporære kavitet alene kan forårsage en betydelig udskudslæsion, hvis den er maksimal dér, hvor projektilet forlader målet. Selv om det er reglen, at udskudssåret er større end indskudssåret, må man foretage bedømmelsen heraf med stor forsigtighed. Kun når man kender det benyttede våben og projektil og har foretaget en omhyggelig undersøgelse af sårkanalen, helst med røntgenundersøgelse, og efter obduktion ved dødelige læsioner, kan man med rimelig sikkerhed udtale sig derom.

Dødsårsagen ved et skuddrab vil oftest være forblødning fra læsion af store kar eller destruktion af vitale organer. Når der anvendes lavhastighedsvåben, vil læsionerne være afhængige af, om projektilet rammer et organ eller en struktur, som enten i sig selv er så vigtig, at døden indtræder, eller at der sker en forblødning. Ved højhastighedsvåben vil den temporære kavitet kunne inddrage større områder end ved lavhastighedsvåben, så risikoen for at ramme vitale organer er øget. Desuden kan trykforhøjelsen i de omgivende organer blive kritisk. Man kan endvidere risikere, at trykforhøjelsen i skudkanalen giver en sprængvirkning, som det ses i væskefyldte organer og i hjernen. I modsætning hertil vil et lavhastighedsprojektil kunne passere for eksempel hjernen, uden at der forårsages andet end lokal skade, som muligvis vil kunne behandles med held.

Undersøgelsesmetoder ved skuddrab

Det er af indlysende betydning at kunne bestemme typen på projektiler, der findes i ofret eller på gerningsstedet og tilsvarende for patronhylstre. Har man begge, kan man med stor sandsynlighed afgøre, hvilken type våben der er brugt. Det er endelig muligt ved sammenligning mellem projektiler og patronhylstre fra et gerningssted og et muligt gerningsvåben med stor sikkerhed at afgøre, om projektiler og hylstre har været benyttet i dette våben.

Basis for dette er de spor, som våbnet afsætter på tændsatsen ved anslaget og på hylstret, når det kastes ud, samt de spor, som riflingen afsætter på projektilet, når det affyres. Projektiler kan kun bruges til iden-

Figur 10.4

Skanning-elektronmikroskopibillede af krudtpartikel fra fængelhætte, også kaldet GSR (GunShot Residue) partikel.

tifikation af et enkeltprojektilvåben, hylstre kan derimod give oplysning om både haglgeværer og riflede våben. Ved denne undersøgelse benyttes et dobbeltmikroskop, hvor man direkte kan sammenligne de hylstre eller projektiler, der er fundet på gerningsstedet og dem, der stammer fra et muligt gerningsvåben. Det er også vigtigt at afgøre, hvem der af-fyrede våbnet. Dertil benyttes en undersøgelse af krudtpartikler på den mistænkte hånd. Der tages aftryk med tape, som undersøges med et skanning-elektronmikroskop (se figur 10.4).

Afstands- og retningsbestemmelse

Det kan være af afgørende betydning for en sags opklaring at bestemme den afstand, hvorpå skuddet er affyret. Der er her meget større chance for at nå et præcist resultat ved haglvåben, hvor man kan måle sprednin-

gen af haglene, end ved enkeltprojektiler. Til afstandsbedømmelse ved haglvåben kræves en nøje udmåling af haglenes spredning på ofret, bedst ved fotografi med målestok. Kriminalteknikerne kan derefter angive en omtrentlig afstand, men først efter en prøveskydning med samme våben, samme løb og samme ammunition kan man finde den eksakte afstand. Fundet af filtprop/plastikkop i såret vil antyde en ganske kort afstand, men kan ikke i sig selv afgøre afstanden. For enkeltprojektilvåben er det nu muligt med avancerede analyser af forbrændingsprodukterne at angive afstanden op til en meter. Ved skud, der er affyret på større afstand, er det meget svært at angive denne, ud over at det var et afstandsskud.

En anden væsentlig faktor i udredningen af en skudsag er skudretningen. Haglskud er uhyre sjældent perforerende, så spørgsmålet om indgangs- vs. udgangssår er ikke relevant. Man kan af og til bestemme skudvinklen ud fra haglenes spredningsmønster – cirkulært eller ovalt. De fleste skud fra fuldkappet politi- eller militærammunition er derimod perforerende, og det kan være behæftet med store problemer at fastslå skudretningen. Visse lokalisationer giver gode oplysninger, såsom flade knogler, hvor man ud fra skudkanalens kegleform i knoglelæsionen kan bestemme retningen med stor sikkerhed. Fuldkappede lavhastighedsprojektiler vil ofte kun give en rørformet sårkanal i bløddele, og denne kan sjældent bidrage til opklaringen. Projektiler fra jagt- og militærrifler, der forårsager en stor temporær kavitet, kan derimod ofte forårsage sårkanaler, der tillader en opfattelse af skudretningen. Da enkelte af disse endog fragmenterer, vil studiet af skudkanalen blandt andet ved røntgenfotografering ofte give løsningen.

Både fra indskudssåret, men naturligvis i højere grad fra udskudssåret, kan der sprøjte blod og vævsmateriale. Studiet af blodstænk fra skudsår såvel som fra alle andre sår er en videnskab i sig selv, der dyrkes af kriminalteknikerne. Man kan finde vævsrester på projektiler, der har passeret gennem væv, og disse vævsrester kan benyttes til at identificere den person, projektilet har passeret, ved at foretage typebestemmelse af vævets DNA.

Mordbrand

*Vicestatsobducent, lektor, speciallæge i retsmedicin Peter Mygind Leth,
Retsmedicinsk Institut, Syddansk Universitet*

En solrig junidag for et par år siden blev jeg som vagthavende retsmediciner kaldt ud til et brandsted. Der havde været en voldsom ildebrand i et stråtaekt hus, som var aftægtsbolig til en større gård (se figur 11.1). Brandfolkene havde fundet et forkullet lig. Da jeg ankom, var kriminalteknikerne allerede på stedet, og politiet havde etableret en afspærring og sat stedet under bevogtning. Huset var svært brandskadet. Gulvet knagede slemt, men der var etableret en understøttelse af det delvist gennembrændte gulv. Vi var alle iført blå engangsdragter, gummihandsker, mundbind med plastvisir, sikkerhedshjelm og gummistøvler som i en scene fra filmen *Contagion*. Denne påklædning skulle forhindre, at vi kom til at afsætte biologiske spor på gerningsstedet. Sagen blev fra begyndelsen betragtet som mistænkelig, fordi der i perioden forinden havde været flere pyromanbrande i området. Stedets beboer var en 85-årig tidligere landmand, hvis søn havde overtaget gården. Inden vi gik ind, havde politiets efterforskningsleder gennemgået de oplysninger, som man indtil videre havde indsamlet. Branden var blevet opdaget klokken 05.00 af sønnen og hans hustru, som havde været på vej hjem fra en fest. De tilkaldte brandvæsnet fra en mobiltelefon, men kunne ikke trænge ind i huset på grund af brandrøgen. Brandvæsnet ankom efter ti minutter og fik snart branden under kontrol.

Røgdykkerne havde efterladt liget urørt. Jeg registrerede, at det lå på maven i soveværelset tæt ved døren. Det var slemt forbrændt. Beklædningen var brændt næsten helt væk, og liget var svært forkullet. Kun en lille del af huden på maven var bevaret. Bløddelene i hovedet var bortbrændt, så kraniet var blotlagt, brystkassen gennembrændt, og både arme og ben

Figur 11.1
Brandtomten.

var delvist overbrændt. De indskrumpede, forkullede rester af en penis viste, at det var en mand.

I dette tilfælde afholdt jeg ligsynet sammen med det tilstedeværende politi. Politiet ønskede den afdøde obduceret, blandt andet for at fastslå hans identitet. Var det nu også den gamle mand, som boede på stedet? Han kunne ikke uden videre genkendes. Desuden ville politiet gerne vide, hvad han var død af, og hvordan det var sket, dvs. dødsårsag og døds måde.

Efter en foreløbig undersøgelse blev liget forsynet med en mærkeseddel og bjærget med hjælp fra Falck. Det forkullede lig var meget skrøbeligt, og det krævede megen omhu at finde alle afbrækkede ligdele og få dem med i ligposen.

Obduktionen

Obduktionen blev udført samme eftermiddag på Retsmedicinsk Institut. Kriminalteknikerne deltog sammen med en efterforsker fra politiet og en medicinstuderende, som var i praktik på instituttet. Liget var CT-skannet, mens det endnu lå i ligposen. Billederne viste intet mistænkeligt som for eksempel projektiler fra skud, men der var en pacemaker, og højre hoftelid var erstattet med en metalprotese. Begge dele passede med de lægelige oplysninger om den gamle mand, som havde boet i huset. Obduktionen blev som vanligt indledt med en grundig undersøgelse af ligets ydre. Resterne af et par stribede natbukser fra en pyjamas var bevaret på maven, som havde ligget ned mod gulvet under branden og derfor i nogen grad havde været beskyttet mod varmen. Ellers var der intet bemærkelsesværdigt. Hud og muskler var sprækket i et symmetrisk mønster ved begge hofter, uden tvivl på grund af heden fra branden. Arme og ben var bøjede, men jeg vidste, at dette skyldtes varmeskrumpning af de store bøjemusklers. Denne såkaldte *fægterstilling* er karakteristisk for brandlig (se figur 11.2). Jeg bemærkede ingen benzinlugt, men sikrede alligevel nogle prøver til undersøgelse for brandbare væsker.

Figur 11.2
Liget i karakteristisk "fægterstilling".

Det har altid forbløffet mig, hvor godt de indre organer kan være bevaret, selv ved svært forkullede lig. Når en bygning brænder, bliver temperaturen ikke så høj, og branden er ikke så langvarig, at liget fortæres fuldstændigt. Som forventet var alle de indre organer bevaret. De blev som vanligt udtaget i en samlet blok og blev derpå adskilt, så hvert organ kunne underkastes en nøjere undersøgelse. Der var tegn på røgforgiftning. Hvis man indånder kulilte – den vigtigste giftige gasart i brandrøg – vil blodet, og dermed organer og muskler, antage en karakteristisk lyserød farve, og denne farveforandring kunne tydeligt ses. Luftrøret og dets forgreninger var desuden svært tilsodede (se figur 11.3), hvilket viste, at den afdøde mand havde indåndet brandrøgen. Han kunne altså ikke være blevet dræbt, før branden var antændt. Dette var et vigtigt fund, for der er mange retsmedicinske eksempler på personer, som er blevet dræbt, hvorefter drabsmanden har søgt at sløre sporene ved ildspåsættelse.

Et kendt eksempel er sagen om Kurt Erich Tetzner fra Leipzig i Tyskland 1929. Han blev fundet død, svært forkullet, i sin udbrændte Opel, som tilsyneladende var kørt mod en kilometersten. Hans hustru forlangte den svimlende forsikringssum på 145.000 Reichmark udbetalt. Et af de involverede forsikringsselskaber fik i sidste øjeblik foranstaltet en obduktion, som blev udført af en af Tysklands mest respekterede retsmedicinere, professor Richard Kockel. Han afslørede, at det slet ikke drejede sig om Tetzner, men om en yngre mand, og at denne var blevet dræbt før bilbranden ved et slag mod kraniet. Politiet foranstaltede telefonaflytning, som afslørede, at den angiveligt afdøde Tetzner ringede til sin hustru fra et posthus i Strasbourg i Frankrig. Da han næste gang ringede fra den samme telefon, blev han anholdt af det franske politi og den tyske Kriminalrat von Kriegern, som i hast var rejst dertil i et specialfly. Det viste sig, at Tetzner havde dræbt en tilfældig vagabond, anbragt ham i bilen og antændt denne med henblik på forsikringssvindel.

Obduktionen af den gamle mand fra aftægtsboligen afslørede imidlertid ingen tegn på vold. Da kraniet blev åbnet, fandtes dog en murstensrød blodansamling mellem kraniekuplens knogle og den hårde hjernehinde. Sådanne såkaldte pseudohæmatomer opstår under branden ved, at blod koger ud af kranieknoglen. De kan let skelnes fra blodansamlinger opstået i levende live, idet disse modsat pseudohæmatomet altid er afgrænset af

*Figur 11.3
Luftrør og luftrørsforgreninger, som er opklippet ved obduktionen,
indeholder en del sort sod.*

kraniesømmene, hvortil den hårde hjernehinde er fast forbundet. Der var tydeligvis tale om en sygdomssvækket gammel mand. Der var for eksempel et indfaldent område i storhjernens venstre tindingelap, hvor vævet manglede (se figur 11.4). Vi kunne i vores kopi af hospitalsjournalen læse, at denne forandring var opstået fire år forinden som følge af en blodprop, der havde berøvet dette område af hjernen sin blodforsyning. Den gamle mand var derefter blevet tiltagende dement, og han var også blevet noget vrissen og vredladet. Obduktionen viste desuden svær åreforkalkning, både af pulsårene til hjernen og af de kranspulsårer, som forsyner hjertet med blod, og der var tegn på rygerlunger.

Der blev i forbindelse med obduktionen taget prøver til vævsmikroskopisk undersøgelse og til retskemiske undersøgelser for kulilte, alkohol, lægemidler og narkotika. Resultatet af disse undersøgelser forelå efter en uges tid. Blodet havde en kuliltemætning på 60 %, hvilket er dødeligt. Den

Figur 11.4

Storhjernen udtaget ved obduktionen. Der er en indtrækning af venstre halvdel, som er nedadtil på fotografiet.

gamle mand havde ikke været alkoholpåvirket, men der var en behandlingsmæssig koncentration af Cipramil, et antidepressivt lægemiddel, som han havde fået ordineret af sin praktiserende læge. De vævsmikroskopiske undersøgelser bekræftede, at der var sod i luftrørsforgreningerne. I mikroskopet kunne man desuden tydeligt se, at lungevævet var nedbrudt (lungeemfysem), hvilket er typisk for rygerlunger, og at der var en forøget mængde bindevæv i hjertemusklaturen, som det ses, når der er en dårlig blodforsyning til hjertet gennem de forkalkede og forsnævrede kranspulsårer. Senere på dagen ankom retsodontologen (retstandlægen). Han var ekspert i at identificere folk ved at undersøge deres tandsæt og kæber. I dette tilfælde manglede tænderne ganske vist, men den afdøde havde kort forinden fået taget aftryk til en ny tandprotese. Dette aftryk havde politiet fremskaffet fra tandteknikeren, og en sammenligning med et aftryk taget af den dødes kæber levnede ingen tvivl om, at de var identiske (se

*Figur 11.5
Aftryk af afdødes gane (til
venstre) og det ganeaftryk,
som politiet fik fra tandtekni-
keren. Ganefolderne er truk-
ket op med sort.*

figur 11.5). De små folder i ganen var ens i alle detaljer. Politiet vurderede herefter, at der var så mange overensstemmelser både ved obduktionen og ved tandundersøgelsen, at den gamle mand måtte anses for at være identificeret med tilstrækkelig sikkerhed.

Den kriminaltekniske undersøgelse af brandstedet

Den følgende dag var kriminalteknikerne blevet færdige med deres undersøgelser på brandstedet. En ekspert fra Dansk Brand- og sikringsteknisk Institut havde gennemgået de elektriske installationer uden at finde nogen fejl. Kriminalteknikerne fandt ikke tegn på, at branden var blevet påsat. Der var kun et enkelt arnested, og der var ingen tegn på brug af brandbar væske. Arnestedet er det sted, hvor branden er begyndt. Ved forsætlig ildspåsættelse vil der ofte være tegn på, at ilden er antændt flere steder samtidig. Arnestedet var formodentlig sengen, og det fandtes sandsynligt, at ilden var opstået som følge af tobaksrygning i sengen. Sønnen bekræftede, at faderen var storryger, og at han ofte havde brændt huller i lagnet, når han havde tabt cigaretter i sengen.

Dødsårsagen og døds måden

Samlet måtte det konkluderes, at dødsårsagen var røgforgiftning, og at døds måden måtte antages at være en ulykke ved rygning i sengen. Røgforgiftning skyldes indånding af brandrøg. Den vigtigste giftige luftart i røgen er kulilte. Kulilte binder sig flere hundrede gange så godt til blodets hæmoglobin som ilt. Herved blokeres blodets evne til at transportere ilt

rundt til vævene, så ofret dør af en form for indre kvælning. Kulilte opstår ved ufuldstændig forbrænding af kulstofholdigt materiale fra inventar og bygningsdele. Ved kulilteforgiftning antager ligpletterne, indre organer og muskulatur en karakteristisk lyserød farve, som skyldes kuliltehæmoglobins egen farve. Som tommelfingerregel regnes en kuliltehæmoglobinmætning på over 50 % for dødelig. Storrygere kan have en kuliltemætning i blodet på op til 10-15 %. Kuliltehæmoglobinmætningen kan stige meget hurtigt. Brandrøg med en kuliltekoncentration på 10 % kan forårsage en kuliltehæmoglobinmætning på 75 % på kun 30 sekunder ved normalt åndedræt. Hydrogencyanid (blåsyre), som er en hurtigt virkende gift, kan også forekomme i brandrøg og dannes blandt andet ved forbrænding af polyuretanskum, som anvendes til møbelpolstring og isolering.

Brand og drab

Sagen, som vi her har gennemgået i detaljer, er typisk for de undersøgelser, som myndighederne iværksætter, når en person omkommer ved en brand. Sådanne sager bør undersøges nøje, blandt andet fordi der kan være tale om drab.

Brand og drab forekommer sammen på flere forskellige måder. Selve begrebet *mordbrand* er egentlig ildspåsættelse med det formål at dræbe. Denne type drab kendes langt tilbage i historien. I den islandske saga “Njals Saga” beskrives, hvorledes Flose Tordarsøn i 1011 dræbte Njal og hans husstand ved at stikke ild på hans gård Bergthorsvol. Arkæologiske udgravninger har påvist brandlag på stedet, så beretningen har måske en kerne af historisk sandhed. Mordbrand er altid blevet betragtet med den største afsky, især i ældre tider, hvor der var stor risiko for, at branden kunne brede sig til andre huse. Vi ser undertiden mordbrande i nutidens Danmark, men heldigvis sjældent. En af de mest omtalte sager fandt sted i 1995 på Bornholm. En kvindelig læge havde haft en affære med en mand. Da han afbrød forholdet, rejste hun under falsk navn til Bornholm for at dræbe elskerens familie. Først dræbte hun konen med en morfinindsprøjtning, og derpå stak hun ild til huset flere steder, så det brændte ned til grunden. To børn på 4 og 8 år omkom, den ene efter en måneds hospitalsindlæggelse. Kvinden blev idømt fængsel på livstid.

Ildspåsættelse

Noget hyppigere forekommende er forskellige former for ildspåsættelse, hvor en eller flere personer omkommer, uden at det egentlig var hensigten. Forsætlig ildspåsættelse kan for eksempel ses ved forsikringssvindel. Motivet er at tilsvindle sig brandforsikringssummen, men ved et uheld kan branden komme til at koste menneskeliv. Det er ikke sjældent, at det går ud over ildspåsetteren selv, som bliver overrasket over den eksplosive effekt af brandbare væsker. Motivet for ildspåsættelse kan også være politisk, eller der kan være tale om hævn. Den typiske brandstifter er en umoden, enligt boende, socialt dårligt stillet mand med alkoholmisbrug. Mange har tidligere været dømt for brandstiftelse eller berigelseskriminallitet. Nogle anvender brandstiftelse som en afspændingshandling for ophobet vrede, ensomhed eller tristhed eller som et råb om hjælp. Egentlig pyromani med seksuelt motiv forekommer meget sjældent, men mange brandstiftere får diagnosticeret en personlighedsafvigelse ved den retspsykiatriske mentalobservation. Påsatte brande kan få meget alvorlige konsekvenser. Branden i 1973 på Hotel Hafnia i København kostede 35 mennesker livet og var antændt af en 38-årig evnesvag mand, som havde flere andre storbrande og et drab på samvittigheden. Branden i 1990 på færgen Scandinavian Star, som var på vej fra Oslo til Frederikshavn, og som kostede 158 mennesker livet, antages ligeledes at have været påsat.

En person, som mistænkes for ildspåsættelse, bør underkastes en retsmedicinsk personundersøgelse. Den pågældende får en grundig lægeundersøgelse fra “top til tå”, blandt andet for at påvise eventuelle brandsår og afsvedne hår. Beklædningen sikres til kriminalteknisk undersøgelse for sod, brandmærker og rester af brandbare væsker. Personens psykiske tilstand bliver også vurderet. Ved undersøgelsen udtages blodprøver til undersøgelse for alkohol og narkotikapåvirkning, og hvis det skønnes relevant, vil der også blive udtaget blodprøver til undersøgelse for kulilte og flygtige stoffer fra indånding af henholdsvis brandrøg og benzindampe eller andre brandbare væsker. Hår kan undersøges med mikroskop for tegn på varmepåvirkning. Hårenderne kan smelte eller forkulle, og der kan opstå bobler i hårstrået.

Drab kamufleret som brand

Undertiden bliver en brand antændt for at skjule sporene efter et drab. Som nævnt vil det sjældent lykkes at brænde liget fuldstændigt. Bløddele, indre organer og knogler er ofte så velbevarede, at skudsår, kraniebrud, stiklæsioner og læsioner af strubehovedet fra kværkning (kvælning med hænderne om ofrets hals) kan påvises. Det kræver specialviden at skelne følger af stump vold fra varmepåvirkningsfænomener, som kan medføre vævsprængninger og knoglebrud. På grund af varmen sprækker huden, især i hovedet og ved de større led. Sådanne varmebetingede vævsprængninger kan kendes på deres lokalisation og på fraværet af vital reaktion i form af blødning. Vital reaktion betyder vævsforandringer opstået i live, som for eksempel blødning eller forekomst af aktivt indåndet sod i luftvejene.

Det kan også forekomme, at en drabsmand forsøger at brænde liget af sit offer, simpelthen for at slippe af med det. Som regel bliver liget først parteret, da det ellers er for vanskeligt at brænde, og bagefter bliver de tilbageværende forkullede knogledele og eventuelle vævsrester begravet, indstøbt i cement eller bortskaffet på anden vis. Disse sager frembyder naturligt nok særlige retsmedicinske udfordringer. Knoglerne vil ofte være stærkt indskrumpede og fragmenterede. Der kan være savspor efter parteringen, som kan give et fingerpeg om, hvilket redskab der har været anvendt. I sådanne sager vil man have brug for retsantropologisk specialviden.

Konklusion

De retsmedicinske, kriminaltekniske og politimæssige undersøgelser i forbindelse med brandsager kræver først og fremmest systematik og omhu og dernæst indlevelsesevne og fantasi til at kunne forestille sig et hændelsesforløb ud fra de foreliggende spor. Der er tale om et tværfagligt samarbejde, hvor de involverede skal kunne videreformidle deres fund til samarbejdspartnerne. Det er vigtigt, at retsmedicineren kommer med ud på findestedet, og kriminalteknikerne og politiet bør så vidt muligt deltage i obduktionen. Den ordknappe, sure retsmediciner, som man undertiden ser i kriminalfilm, ville ikke kunne klare sig i virkelighedens verden.

MEDIEMORD

Indledning

*Lektor Karen Kliitgaard Povlsen,
Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet*

Sætter du dig foran dit tv-apparat eller din laptop i aften for at slappe lidt af, så kan du ikke zappe længe, før du støder på en krimi-serie, en krimi-film eller en krimi-dokumentar. Går du i en boghandel på nettet eller i byen, så er en af de første kategorier, du finder i butikken, kriminalromaner. Det er ofte dem, der fylder mest på de virkelige eller virtuelle hylder hos boghandleren. Og kommer du forbi spisesedlerne på frokostaviserne eller klikker ind på deres webudgaver, så er der stor sandsynlighed for, at den største overskrift er viet mord, drab, incest eller pædofili. Kriminaliteten er til stede overalt i medierne – mens der er langt imellem de kriminelle handlinger i den virkelighed, vi lever i her i Norden. I de sidste årtier er kriminaliteten – også den mest voldsomme som mord og drab – faldet, mens krimigenren er vokset i mediebildet.

Kriminalitet har altid været godt stof i medierne. Fra 15-1600-tallets flyveblade og viser om hekse og mordere til 1900-tallets morgen- og frokostaviser. Fra middelalderens fortællinger om drab i mørke kirke- og klostergange til Agatha Christies puslespilskrimier i hyggelige landsbyer i England i årtierne omkring Anden Verdenskrig eller til Raymond Chandlers hårdkogte krimier i amerikanske mørke storbyer, hvor regnen siler om kap med detektivens indtag af whisky. De steder, der med forkærlighed beskrives i krimier, er gerningssteder og findesteder. De ligger på landet eller i byen eller i familier, hvor kriminalfortællingen ofte kommer til at fokusere på de sociale og menneskelige relationer, som kan være med til at forklare baggrunden for den onde handling. Krimien har derfor ofte beskrevet samfund eller miljøer, som mange læsere eller seere ikke kender til fra deres egen dagligdag, men som de måske tror på, fordi krimien fortæller om steder og mennesker på en troværdig, detaljeret og realistisk

måde. Krimiens location er vigtig for den realismekontrakt, som krimien indgår med sin læser eller seer.

Da filmen kom til verden i 1890'erne, var nogle af de første film jalousi-dramaer, der kombinerede kærlighed og drab til en cocktail, der ofte trak stort publikum. Chandlers krimier blev filmatiseret i 1940'erne og 1950'erne i en mørk stil, der matchede hans mørke storbybeskrivelser, og disse film noir blev en vigtig inspiration for de moderne krimi-tv-serier og film, der fokuserer på mørke og menneskenes onde gerninger.

Et eksempel er de svenske tv-serier, der er bygget over Sjöwall og Wahlöös romaner om kriminalkommissær Martin Beck i Stockholm eller over Henning Mankells romaner om politiopdager Kurt Wallander i Ystad. Særlig popularitet – også internationalt – har danske tv-serier som *Forbrydelsen* og den dansk-svenske *Bron/Broen* fået med fine priser og flotte seertal i mange lande. Begge disse serier er fotograferet mørkt på den mørke årstid i et Skandinavien, som det meste af verden allerede kender for “det nordiske lys” med lyse somre og mørke vintre. I krimiserierne bliver det ofte til en “Nordic noir”, hvor de mørke nattebilleder giver plads til beskrivelser af samfundets udkanter såsom hjemløse eller illegale indvandrere eller “mørke” psykologier som onde seriemordere eller mærkelige detektiver som Lisbeth Salander (Stieg Larssons Millennium-trilogi) eller Saga Norén fra *Bron/Broen*. De nordiske krimier er kendte for deres samfundskritiske beskrivelser af de nordiske velfærdsstater, men også for deres tætte beskrivelser af neurotiske familierelationer og usædvanlige kønskonstellationer med frigjorte kvinder og bløde mænd – eller det omvendte.

Krimi-fiktioner, krimi-dokumentarer og kriminalreportager fylder godt i mediebildet. Faktisk fylder de så meget, at de er blevet en “naturlig” del af vores hverdagsunderholdning og medieafslapning. Måske derfor kan det være svært at analysere og opdage, hvad det er, der foregår, når *Ekstra Bladet* har pædofili i Tønder på forsiden, eller når *CSI* bryder de vante fortælle-mønstre og lader meget af plottet udspille sig i laboratorier og blandt teknikere. Den store genre “krimi” er blevet så omfattende, at man som regel må præcisere, hvad det er, vi læser eller ser: Er det en thriller om onde psykopater, en femikrimi om kloge kvinder og onde mænd, en puslespilskrimi à la Barnaby – eller noget helt fjerde. Det er ikke let, derfor skal vi i det følgende se forskellige måder at gribe sagen an på.

Krimi, krimi, krimi

*Lektor Karen Kliitgaard Povlsen,
Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet*

En kvinde findes myrdet midt på Øresundsbroen – lige på grænsen mellem Sverige og Danmark. Svensk og dansk politi er kaldt til gerningsstedet. Hvad der i første omgang synes at være ét mord, viser sig at være to. Kvindernes kroppe er brutalt skåret over i taljen og sat sammen til en. Dette spektakulære dobbeltdrab er blot begyndelsen på en bølge af vold, ingen har set før (dvd-omslagstekst 2011 til *Broen*)

Broen blev sendt i ti dele onsdag aften på DR1 i 2011 og blev hver gang set af knap en million danskere. Siden er den solgt til mange lande som serie og som koncept til at udvikle nye tv-serier om grænser, tunneller og broer mellem for eksempel Mexico og USA, Frankrig og England og øer i Japan. Serien har også fået priser for bedste internationale og bedste europæiske serie. *Broen* har altså fået stor succes. Det samme gælder *Forbrydelsen* i foreløbig 40 afsnit gennem tre sæsoner 2007-2012. Jussi Adler-Olsen og andre nordiske krimiforfattere er på mange landes bestsellerlister. Har man adgang til mere end ti tv-kanaler, kan man finde en krimiserie eller -film hver aften året rundt. Siden 2000 har antallet af krimitimer på tv været konstant stigende, især når der er tale om fiktion, altså film og tv-serier. Men også fakta-tv om kriminalitet tiltrækker seere. TV2's *Station 2* sendes på 18. sæson, og dokumentarer om seriemordere og krigsforbrydelser er ikke sjældne. Også på tryk og på nettet kan man finde samlinger af virkelige forbrydelser, retssager og forbryderbiografier. Kriminalromaner går som varmt brød i hele den vestlige verden, og forbrydelser trækker overskrifter både i trykte og elektroniske medier. Hvordan kan det være, at interessen for fiktioner om drab og vold er så stor? Lad os se nærmere på en serie som *Broen*.

Serien blev vist på DR1 og SVT1 en hverdagsaften i prime time fra 21-22 i efteråret 2011. Der har ellers ikke været tradition for at sende egenproducerede krimiserier hverdagsaftener på DR1, der som hovedregel og med stor succes har placeret drama-serier søndag aften mellem 20 og 21. Måske er serien blevet betragtet som mere eksperimenterende end søndagsserierne. Måske er det, fordi den er både dansk og svensk. Hovedpersonerne taler dansk eller svensk, og grænsetemaet, mødet på grænsen og overskridelsen af grænsen, også den moralske, spiller en stor rolle i serien med fundet af to halve kvindelig midt på *Bron/Broen*. Så nøjagtig midt på at grænsen ligger lige i snittet mellem ligets under- og overkrop.

Broen er et fiktionsdrama. Den handler om drab og om det danske og det svenske politikorps' opklaring af drabene. Subgenren er umiddelbart en politiserie – netop fordi to betjente og deres kolleger har hovedrollerne, men ser man på seriens fotografering og lyssætning med mange mørke billeder og stærke kontraster mellem lys og mørke, kan man argumentere for, at subgenren er en thriller i den hårdkogte noir-tradition. At fastslå en series genre er altså på den ene side let: Det er en krimi. På den anden side bliver det kompliceret, når vi ser på subgenrer: Det er en politiserie, en thriller og en hårdkogt nordisk noir.

Serien er elementært spændende. De to opdagere – den svenske krimi-nalkommissær Saga Norén og den danske ditto Martin Rohde – inkarnerer hver deres køn og kultur, men opbygger respekt for hinanden i løbet af serien og ender som venner – selv om begges liv og livsgrundlag har været truet i serien.

Martin Rohde og Saga Norén viser ikke bare et svensk politikorps,

Genre: en kategori for for eksempel litteratur, tv eller film. Storgenrer er drama, epik og lyrik. Kriminalromanen er episk, mens tv-serien er drama. Genrer, der går på tværs af medieformater og medieplatforme kan altså gå på tværs af storgenrerne – netop som krimier ofte gør, når de udkommer på tryk, på tv og som film, måske endda som spil. Desuden udvikler og blander genrer sig over tid, så der opstår **hybridgenrer** eller nye **subgenrer**, som for eksempel gyseren eller den gotiske roman fra 1700-tallet eller politiromanen fra slutningen af 1800-tallet og politi-tv-serien fra 1900-tallet.

Noir – en subgenre, der oversat fra fransk betyder "sort". Noir betegnede oprindeligt de franske oversættelser af de amerikanske hårdkogte forfattere men med tiden også franske krimiforfattere, der skrev i den tradition. **Film noir** betegner tilsvarende amerikanske krimifilm (noirs) og fra 1940'erne og 1950'erne amerikanske, hårdkogte kriminalromaner med vægt på sort-hvid-kontraster, regnvej, byens lys om natten, for eksempel set igennem vinduets persienner. Siden kom film fra den nye franske bølge til. De maskuline helte var hårdkogte og dog følsomme og dermed udsat for kvinder, der ofte indtog rollen som en farlig og seksuelt dragende kraft, en såkaldt femme fatale. Slutningen var oftest tragisk og grundsynet mørkt. Mange træk fra film noir bruges i dag, som vi har set med eksemplet *Broen* eller i *Forbrydelsen* i thriller-genren, der er blevet populær i stigende grad siden 1970'erne. Man taler også om neo-noir, som for eksempel *The Matrix* fra 1999.

der følger reglerne og et mere rodet og improviserende dansk politikorps. De fremviser også to kønsroller, der minder meget om journalisten og førsteelskeren Mikael Blomkvist og hans partner, den autistiske Lisbeth Salander, som vi kender dem fra Stieg Larssons *Millennium*-trilogi, der først blev en succes som romanserie. Siden blev serien re-medieret, dvs. overført eller adapteret til et nyt medie: en svensk-dansk film og tv-serie, der siden er kommet i en amerikansk film-version. Martin Rohde elsker også kvinder og går gerne i seng med dem, uanset om de er gift eller ej. Saga Norén er lidt autistisk og har det svært med følelser og small talk, men hun er skarp og dygtig til sit job – og til at stole på.

Mens Martin lader sig lede af sine følelser – og roder lidt – lader Saga sig lede af sit intellekt – hun er en stærk kvindefigur, som vi kender dem

Hårdkogt krimi: Subgenren opstår i USA i mellemkrigstiden. Den er præget af sortsyn og af krasse beskrivelser af de sociale vilkår i de amerikanske storbyer, der led under den økonomiske depression, men så fik begyndende velstand med en voldsom vandring fra land til by. Dashiell Hammett, James M. Cain og Raymond Chandler regnes som grundlæggere af en realistisk krimilitteratur, der diskuterer samtidens grundlæggende problemer med vækst i organiseret kriminalitet og mafia-strukturer.

Politikrimi: Efter Anden Verdenskrig begynder amerikanske og engelske forfattere at skrive krimier, hvor et efterforskningshold arbejder sammen. Det er en slags kollektive romaner, men som regel med en hovedfigur som for eksempel Colin Dexters Inspector Morse – eller Sjöwall og Wahlöös Martin Beck. Politi-tv-serien har været populær siden *Miami Vice* fra 1980'erne. Serier som *Forbrydelsen*, *Anna Pihl* og *Broen* er skrevet i den tradition.

fra de islandske sagaer. På den måde vender de to de traditionelle kønsroller om.

Broen er altså en tv-serie, der tydeligt lægger sig i forlængelse af den nordiske og samfundskritiske krimitradition, som blev grundlagt i tiåret 1965-1975 af svenskerne Maj Sjöwall og Per Wahlöö i deres ti bind lange serie om politikommissær Martin Beck. Romanerne er blevet re-medieret som film og tv-serier mange gange, ligesom Henning Mankells tibindsserie om politimanden Kurt Wallander fra Ystad er blevet det. De nordiske krimier har udviklet en tradition for at være kritiske i deres beskrivelser af politiets og andre offentlige ansattes vilkår i de nordiske velfærdsstater. Den melankolske grundtone er inspireret af den hårdkogte amerikanske krimis realisme med fokus på de tekniske aspekter i opklaringen og på virkelige steder og storbyer, som vi i dag stadig ser det i serier som CSI.

Både Sjöwall og Wahlöö og Henning Mankell bruger krimien til i detaljer at beskrive almindelige svenskeres hverdagsliv og dets udvikling over tid. På den måde er der basis for en stærk realismekontrakt mellem forfatter og læser: Vi tror på det, vi læser, fordi det også er vores egen virkelighed, der beskrives. Vi anfægtes af drab og mord, der rører ved vores eksistentielle angst for død og ødelæggelse.

Krimiens historie

Krimigenren er i dag populær i hele den vestlige verden. Men genrens historie går langt tilbage. Traditionelt har man peget på Edgar Allan Poe som den første krimiforfatter i moderne forstand. Poes noveller fra 1841 om mordene i Rue Morgue og detektiven Dupin er puslespilskrimier, hvor den intelligente læser måske selv kan regne ud, hvem morderen er. Det

Puslespilskrimi: En subgenre, der oftest refererer til den engelske kriminalromans guldalder med forfattere som Agatha Christie med debutromanen *De låsede døre* fra 1920 eller Dorothy L. Sayers *Mysteriet i Bellona-Klubben* fra 1928. Puslespilskrimien kulminerede i mellemkrigstiden i England, samtidig med at den hårdkogte krimi kulminerede i USA. I virkeligheden rækker puslespilskrimien – med en forbrydelse, som den kløgtige opdager kan finde gerningsmanden til – tilbage til Edgar Allan Poe og Arthur Conan Doyle. Men forfattere som Christie og Sayers forfinede den i beskrivelser af, hvor vigtige hverdagsrutiner er for opklaringen af forbrydelser, og så udviklede de meget komplicerede plots.

Detektiverne Poirot, Miss Marple, Lord Peter Wimsey og Harriet Vane færdes i et kriseramte engelsk aristokrati – og der går en lige linje fra dem til for eksempel den amerikanske forfatter Elizabeth George og hendes engelsk-aristokratiske Scotland Yard-opdager Lord Thomas Lynley.

samme gælder Arthur Conan Doyle og hans detektiv Sherlock Holmes, som omkring 1890 blev endnu mere populære end Poes noveller.

Moderne krimiforskning har sat spørgsmålstegn ved, om denne historik virkelig er sand. Ser vi for eksempel på dansk krimitradition er Steen Steensen Blichers kriminalnovelle *Præsten i Vejlbj* fra 1829, og Lauritz Kruse udgav en kriminalfortælling så langt tilbage som i 1801. Sandt er, at kriminalfortællingen blev populær i løbet af 1800-tallet, og ofte nævnes Palle Rosenkrantz' *Hvad Skovsøen gemte* fra 1903 som den første mere moderne danske kriminalfortælling. Sandt er også, at krimi-føljetonen – altså det at udgive kriminalromaner hæftevist eller i afsnit i en avis – blev en stor succes i løbet af 1800-tallet. Charles Dickens, E. Sue og mange andre populære forfattere udgav storsælgende kriminal-føljeton-serier

Plot: Betyder bare organisering af handlingen i for eksempel en berettermodel. I en krimi er plottet ofte et komplot, der fortælles med udsættelser og manipulationer, så afgørende viden bliver holdt tilbage for opdageren og/eller læseren og seeren. I krimien er fortællingen dobbelt: Der er en fortælling om drabet og en anden fortælling om opklaringen, der ofte baglæns fortæller historien om drabet. Plottet er organiseringen af de to fortællinger i én handling. Når vi læser efter plottet, læser vi efter opklaringen af gåden.

Suspense: Betyder spænding, en tilstand af usikkerhed, der udfries, når vi får løsningen på gåden og finder ud af, hvem morderen er. Suspense findes i mange fiktionsfortællinger, men mest udpræget i krimien.

både i aviser og som særlige hefter, der udkom ugentligt, og som til sidst kunne bindes ind som en bog.

Krimien egner sig godt til serieproduktion, fordi plottet er så stærkt og koncentreret om en forbrydelse og opklaring, der ofte trækker i langdrag og dermed skaber spænding eller suspense. Mange føljetoner dengang og tv-serier i dag arbejder desuden med cliff hangers. Altså at der sker noget voldsomt eller gådefuldt i slutningen af en episode, et kapitel eller et bind i en serie, så man opmuntres til at tage den næste med for at få løsningen. Det er ikke specifikt for krimigenren, men det er typisk for den.

Kriminelle intriger og plots med vægt på mord og drab og med en opklaring af, hvem morderen kunne være, går langt tilbage i historien. Litteraturforskeren Maurizio Ascari (2007) argumenterer for en krimi-historik, der lægger vægten på den periode, hvor fortællinger om synd og drab (som fortællingen om Adam og Eva) ikke længere havde Gud som en detektiv, der så alt, men hvor detektiven blev et menneske, der havde tilegnet sig en eller anden form for videnskabelig metode, der kunne producere beviser som grundlag for afsløringen af forbryderen. Den udvikling sker langsomt fra 1500-tallet frem til midten af 1700-tallet, hvor den tager fart, samtidig med at byerne vokser og medicin, kirurgi og anatomi udvikler sig til videnskaber, som vi forstår dem. I England udkommer fiktive biografier om forbrydere allerede fra 1720'erne som Daniel Defoes *Moll Flanders* fra 1722 eller *Colonel Jacque* fra 1723.

Krimien i moderne forstand er altså en sekulær genre, en ikke-religiøs baseret genre, der i løbet af 1800-tallet finder en grundform. Med tiden, med mediernes salgssucces og med den kommerzialisme, der følger med at ville sælge så mange eksemplarer som muligt, følger en tendens til at udgive i serier: serialisering. Føljetonromanen og føljeton-fortællingen blev populære i 1800-tallet. I dag er det tv-serier og tibindsromaner, der får os på krogen: Især når det gælder krimi.

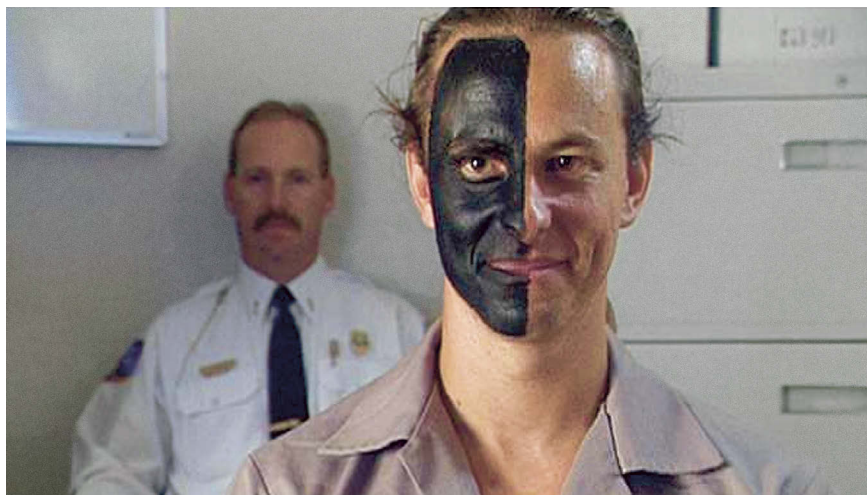
Faktuel krimi

Kriminalitet kender vi ikke kun fra fiktioner. Kriminalitet foregår hver dag i virkeligheden, og vi ser den i nyhedsudsendelser på tv, vi læser om den i avisen og på nettet. Kriminalitet har været godt stof i medierne siden de første flyveblade og skillingsviser. I Danmark udkom den tids sensationsblad *Politie-Vennen* hver uge fra 1798 frem til 1845 med beretninger om store og små forbrydelser, især i København, og i dag indgår kriminalstof som nyheder (især mord, incest og børnemishandling), notitser, reportager eller dokumentarer i mange medier.

Kriminelt faktastof er en særlig kategori i mange medier. Det kan fortælles forskelligt: for eksempel rekonstruktioner på tv, eller interviews og portrætter, hvis der er tale om 'berømte' kriminelle. Et eksempel på en "berømt" kriminel er Peter Lundin, der i juni 2000 dræbte sin samlever Marianne Pedersen og hendes to drenge i en villa i Rødovre. Det spektakulære tredobbelte drab førte til en livstidsdom i marts 2001. Men da var Peter Lundin allerede berøgt og havde en drabsdom bag sig. Han havde sammen med sin far dræbt sin mor i juni 1992 i USA.

Peter Lundin er et eksempel på en morder, der både bliver brugt af medierne, og som bruger medierne. TV2 interviewede i 1994 Peter Lundin i det amerikanske fængsel. Peter Lundin havde malet den ene side af sit ansigt sort, det andet hvidt som udtryk for sin onde og sin gode side. Det billede blev ofte brugt efter 2000 af de danske medier, mens opklaringen af drabssagen imod ham kørte. I 2004 skrev journalisten Kristian Ditlev Jensen i *Dagbladet Information* en lederartikel, blandt andet om Peter Lundin som en "klinisk psykopat". Det fik Peter Lundin til at anlægge sag mod Kristian Ditlev Jensen, ligesom han senere anlagde sag mod Pia Kjærsgaard, der i TV2's *Go' Morgen Danmark* kaldte ham afstumpet. Han tabte begge sager.

I 2001 havde *Ekstra Bladet* planer om at lade en af deres journalister samarbejde med Peter Lundin om at skrive en bog. Det vakte stor debat, og planerne blev opgivet. I 2009 udgav Peter Lundin så alligevel sammen med Kirsten Pedersen bogen *En morders bekendelser*, der solgte 5000 eksemplarer, på trods af at Palle Bruus Jensen allerede i 2003 havde udgivet bogen *Sagen Lundin: Forbrydelsen, opklaringen, medierne og ondskenen*. Alle

Figur 13.1

Peter Lundin havde malet den ene side af sit ansigt sort som udtryk for den onde del af sig selv, da han i 1994 lod sig interviewe af TV2 i et amerikansk fængsel. Senere dræbte han sin danske samlever og dennes to børn. I 2009 udgav han sammen med en journalist bogen En morders bekendelser. Han er et eksempel på en drabsmand, der bruger medierne til en selvscenesættelse ud over det almindelige. Foto fra dokumentarfilmen En morder vender hjem fra 2000. Gengivet med tilladelse fra fotograf Claus Bie.

de mange artikler, reportager, interviews og bøger, tv-udsendelser og Facebook-sider har produceret en stor fortælling om Peter Lundin. Men de enkelte bidrag har – uanset deres fakta-karakter – forskellige vinkler på både mennesket og de mord, han har begået. Vinklingen af fakta-stoffet betyder altid en formning af stoffet, noget der af og til kan betyde, at stil og tone nærmer sig fiktion.

Krimiens virkelighed

Mange krimiforfattere har en fortid som journalister. Det gjaldt Sjöwall og Wahlöö, det gjaldt Stieg Larsson, og det gælder den danske forfatter Elsebeth Egholm og andre, hvad enten de skriver romaner eller tv-scripts. Mange af de fiktionsskrivende journalister baserer deres plots på virkelige hændelser eller på dagsaktuelle temaer som trafficking – altså import og

salg af kvinder til prostitution, incest, pædofili osv. Den danske tv-serie *Rejseholdet* tog direkte udgangspunkt i gamle kriminalsager rundt omkring i Danmark og bearbejdede dem, så fortællingen passede ind i tv-serieformatet. Den tætte relation mellem fiktionen og virkeligheden er med til at etablere en stærk realismekontrakt mellem værket eller serien og læseren eller seeren.

Realismekontrakten betyder, at vi tror på fiktionen, men vi tror ikke, der er tale om fakta. Som regel kan vi skelne, blandt andet fordi både fiktion og fakta – uanset genre – giver os signaler om, at vi har at gøre med enten fiktion eller fakta. For eksempel er tids- og stedsangivelse vigtige både for krimifiktion og krimifakta. Men mens fiktioner ofte efterligner politirapportens markering af tid og sted (Aarhus den 7. september 2013) som overskrift, efterligner fakta sjældent fiktionens stemningsskabende beskrivelser af årstid, lys, landskab osv. – som en forfatter som Henning Mankell for eksempel er mester i. Realismekontrakten betyder, at vi er parate til i alt fald i nogen udstrækning at acceptere krimifiktioner som en slags vindue til virkeligheder, vi ikke selv har førstehåndskendskab til. Men der findes også enkelte eksempler på, at realismekontrakten bliver så stærk, at nogle læsere gør den til virkelighed.

Den svenske forfatter Åsa Larsson udgav i 2003 den senere filmatiserede og meget roste debutroman *Solstorm*. Seks måneder senere skete der et spektakulært mord i den svenske by Knutsby, som viste sig at være en minutøs kopiering af det fiktive forlæg. En frimenighedspræst, en barnepige og mange sms'er spiller en hovedrolle både i fiktionen og i den virkelige hændelse. Det rejste en debat i Sverige, hvor den debuterende forfatter var tæt på at blive gjort ansvarlig for det mord, der skete i virkeligheden, og mens hendes debut blev modtaget med begejstring og priser, var hun et halvt år senere i en periode en af Sveriges mest udkældte personer, fordi mange gav hende skylden for mordet i Knutsby.

De fleste af os kan efter børnehvealderen næsten intuitivt skelne mellem fakta- og fiktionsgenrer med et enkelt blik. Men ser man nærmere efter, er grænsen flydende. Også fakta-stof er vinklet og redigeret både på tryk og net og på tv og film eller video på for eksempel YouTube. Dokumentarfilm og reality-tv af enhver slags – også krimi – er genrer, der lægger sig i grænselandet mellem fiktion og fakta – en form for faktion.

Køn i kriminalitet og i krimier

Kriminalitetstatistikker viser, at det typiske volds- og mordoffer er en yngre mand. Det samme gælder gerningsmændene. Men i krimien – hvad enten vi taler om romaner, tv-serier eller film – er det typiske offer en kvinde, ung eller ældre. Samtidig overstiger antallet af kvindelige betjente og privatdetektiver i fiktionen langt den procentuelle andel af kvinder i virkelighedens politikorps og andelen af detektiver eller af kriminalreportere i medierne. Faktisk blev der udgivet en roman om den første kvindelige opdager i Scotland Yard i 1863, år før kvinder overhovedet fik adgang til korpset.

Mens den hårdkogte krimitradition var og er domineret af mandlige forfattere, var den engelske guldalder for puslespilskrimier i mellemkrigs-tiden samtidig et gennembrud for kvindelige krimiforfattere som Agatha Christie og Dorothy L. Sayers. Det betød et større fokus på hverdagens og hjemmets detaljer, en stilfærdig fremhævelse af kvinders intellektuelle evner. Og det betød meget mere kærlighed i krimien.

I 1970'erne begyndte nogle amerikanske krimiforfattere, for eksempel Marcia Muller og senere Sarah Paretsky, at skrive feministiske krimier med en klar samfundskritisk profil à la Sjöwall og Wahlöö. I Danmark kalder vi tendensen femikrimi, og da den først var introduceret i Norden af norske Kim Småge og Anne Holt, blev den basis for et nyt gennembrud for krimien. Den svenske forfatter Liza Marklund skabte sin hovedperson og detektiv Annika Bengtzon som feminist og journalist med et skarpt blik for enhver form for patriarkalsk undertrykkelse, hvad enten det er på arbejdspladsen, derhjemme med mand og børn – eller det er, når hun er detektiv i det kriminelle miljø i Stockholm eller andre steder i verden. Nyere og blidere feminist er den svenske forfatter Camilla Läckberg, der skriver om journalisten Erica Falck som opdager, og den danske forfatter Elsebeth Egholm, der lader sin hovedperson, journalisten Dicte Svendsen opklare aarhusianske drab. De to svenske forfatters romaner er adapteret til film og tv-serier, mens Egholm må nøjes med en tv-serie på TV2 fra 2013. Det upræcise begreb femikrimi betegner altså en feministisk, kvindelig forfatter, der skriver om en feministisk, kvindelig detektiv. I femikrimierne finder vi en hverdagsrealistisk krimitradition med stort fokus på følelser og mavefornemmelser. En tendens, som i dag præger

store dele af den nordiske krimi-noir – altså også de mandlige forfattere, deriblandt feminister som Henning Mankell og Stieg Larsson.

Læsere og seeres blik for krimi

Kvalitative interviews med danske krimilæsere og -seere tegner et ret entydigt billede af, at det er de kvindelige læsere og seere, der især er storforbrugere af fiktionskrimier på tryk og på tv. Men også mange mænd kan lide at sidde sammen med deres kærester foran tv'et – eller læse den roman, hun har anbefalet. Skal mændene imidlertid selv vælge, holder de mest af krimi-faktion: biografier, historiske fremstillinger eller samlinger af kriminalsager og dokumentarer på tv. Et magasinprogram som TV2's *Station 2* har langt flere mandlige seere end kvindelige. Men uanset om vi taler om fiktion eller fakta, fremhæver krimistoffet det blik ind i miljøer og psykologier, som vi ellers ikke selv har personlig erfaring med. Læsere og seere fremhæver også krimien som effektiv afslapning og underholdning, der på trods af de blodige plots får os til at glemme hverdagens problemer, fordi vi for en tid bliver optaget af andres konflikter, der ofte handler om liv eller død.

Hvor krimistoffet findes, kan vi se ved at analysere medier som aviser, blade, tv og internetsider. Hvordan det fortælles, kan vi se i en tekstanalyse. Men hvorfor det er så populært, og hvad brugerne synes om genren, kan vi kun finde ud af ved at spørge seere og læsere. Man kan spørge dem i et spørgeskema – spørger man mange nok, får man en kvantitativ undersøgelse. Men man kan også spørge individer og grupper ved at interviewe dem. Det tager tid, og som regel interviewer man ikke flere, end at der er tale om en kvalitativ undersøgelse. Den er sjældent repræsentativ for alle krimibrugere, men fortæller til gengæld ofte i dybden om enkelte personers oplevelser med krimigenren.

Broen tur/retur

En svensk-dansk tv-serie som *Broen* skriver sig ind i traditionen for den nordiske, samfundskritiske og hårdkogte krimi. I *Broen* er det Martins sans for at bolle udenom, der skaber ravagen, mens Sagas direkte seksuelle

initiativer over for mænd har mere positive virkninger. Det er typisk i den nordiske noir, at det er politiopdageren som privatperson, og hverdagen og privatlivet i det hele taget, der er det store reservoir for kriminalitet og for opklaringen af for eksempel drab. Men selv om vægten ligger på forholdet mellem kønnene, på hverdagsliv, børn og kærlighed, så giver serien alligevel et tydeligt billede af to nordiske landes politisystemer, mediernes rolle, holdningen over for indvandrere og de forskellige sociale vilkår for de mest udsatte og de mest velstillede. Ligheder og forskelle analyseres – mordene bliver opklaret, og opdagerne selv undgår næsten at blive flået i den kriminelle maskine, selv om de ofte har mere end en hånd i den.

Krimien som en moderne storgener, der findes både på tryk, på tv-skærmen og på pc'en, giver os med den realistiske beskrivelse i fiktionsform – og med mediernes dækning af virkelighedens kriminelle handlinger – ikke bare underholdning, men også indsigt i den verden, vi lever i. Indsigt ikke bare i forbrydelse og straf eller i ondskabens væsen, men også i steder, byer og sociale og psykiske vilkår, vi ikke selv har førstehåndserfaringer med. Det er netop denne indsigt i ukendte sociale miljøer og psykologier, som krimielkere fremhæver som det vigtigste for dem, når de interviewes. Krimigenren er blevet populær, fordi den kan beskrive en virkelighed, som vi tror på (realismekontrakten), hvad enten vi kender til den virkelighed eller ej.

Den journalistiske mordfortælling

*Lektor Ulrik Lehrmann,
Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet*

Er kriminaljournalistik overhovedet nyhedsjournalistik? Der er knyttet en stor aktualitetsværdi til journalistiske beretninger om aktuelle forbrydelser, det være sig mord, overfald, røveri m.m. Kriminaljournalistik er som megen anden journalistik beskrivelser af nyligt indtrufne begivenheder, der formodes at være vedkommende for læserne. Selv om megen kriminaljournalistik er af dagsaktuel karakter, skal man ikke være blind for, at journalistiske forbrydelsesfortællinger har et stort publikum, også når forbrydelserne ikke er højaktuelle.

Kriminaljournalistikken er altså andet og mere end aktuel nyhedsjournalistik, fordi kriminaljournalistikens stof er af en beskaffenhed, som kun for en meget overfladisk betragtning har lighedspunkter med for eksempel almindelig nyhedsjournalistik og sportsjournalistik med hensyn til aktualitetsværdi.

Kriminaljournalistikens stof er fatalt, i den forstand det handler om voldsomme overskridelser af kollektive normer (moral) og samfundslove (jura), og i sin mest radikale form handler kriminaljournalistikken om det uafvendelige og uoprettelige: døden.

Skillingsvisen som kriminaljournalistik

Fortællinger om mord og politiets opklaring heraf er omdrejningspunktet i kriminaljournalistik. I sidste halvdel af 1800-tallet, hvor en lang række af de genrer og skrivemåder, som fortsat er udbredte i den skrevne presse, først var ved at blive etableret, var det imidlertid langt fra indlysende, at detaljerede fremstillinger af kriminelle handlinger overhovedet var et

relevant offentligt anliggende. Alligevel fandt beretninger om mord og andre forbrydelser vej til den trykte presse, men ofte i såvel sprogligt som indholdsmæssigt særegne former. Omtaler af forbrydelser i dagspressen i 1800-tallets anden halvdel var endnu i vid udstrækning begrænset til domsreferater, der stort set uden journalistisk bearbejdning blev trykt ordret som mindre notitser.

Dagspressen var endnu på dette tidspunkt langt fra udviklet til den journalistiske standard og med de journalistiske genrer, vi i dag forbinder med moderne journalistik. Det er først i 1800-tallets sidste årti, konturerne af en moderne nyhedspresse, de grundlæggende journalistiske genrer samt en professionel journaliststand bliver synlige, så i det sene 1800-tal er det i lige så høj grad via et andet medie end avisen, den væsentlige underafdeling af kriminaljournalistikken, der handler om mord, mordfortællingen, formidles i det offentlige rum. Det drejer sig om et ofte overset medie, skillingstrykket, der var et lille firesidet blad på størrelse med et foldet A4-ark. Trykket rummer en forsideillustration i form af et primitivt træsnit, en såkaldt skillingsviser og – i tilfælde af at visen omhandler en aktuel begivenhed – en beretning i prosa, der på grundlag af avisomtaler gengiver sagsforløbet. Skillingsvisen har en lang historie inden for printkulturen, men får i Danmark sit sene klimaks i 1800-tallets anden halvdel med blandt andet visefabrikanten Julius Strandberg (1834-1903), hvis virke blev indledt 1861, lige før en moderne nyhedspresse og nyhedsjournalistik vinder frem.

Skillingsviserne om kontorbud Meyers forsvinden 1890

I januar 1890 forsvandt et ældre kontorbud, Meyer, pludseligt og sporløst. Der skulle gå tre måneder, før offentligheden fik kendskab til, hvad der var sket med Meyer. Politiets efterforskning afslørede, at han var blevet myrdet af en falleret sæbefabrikant Philipsen, som havde anbragt liget i en tønde med læsket kalk og sendt den til New York. Philipsen blev pågrebet af politiet efter en dramatisk flugt til Hamborg, hvor han havde planlagt at udvandre til USA. I aviserne blev denne mordhistorie dækket i form af diverse rygter i forbindelse med Meyers forsvinden, men selve mordhistorien udfoldes først, da Philipsen er blevet pågrebet og

har tilstået. Heri aftegner sig et grundlæggende vilkår for journalistiske mordfortællinger. Så længe mordet ikke er opklaret, kan den journalistiske fortælling kun løbende opdatere, hvor langt politiet er nået i dets opklaringsproces, mens arrestation og afhøring muliggør udfoldelsen af en sammenhængende historie.

Den løbende opdatering har således et tidsmæssigt “medsyn”, men ikke nødvendigvis nogen slutning. Fortællingen om den opklarede forbrydelse har et tidsmæssigt “bagudsyn” og en afslutning. Disse to vinkler på forbrydelsesfortællingen svarer til kriminalromanens dobbelt anlagte fortællestrategi, hvor detektiven i a) fortællingens nutid efterforsker en sag for b) at kunne rekonstruere en sammenhængende mordhistorie begået i fortællingens fortid. Hvor disse to lag er integreret i kriminalromanen, er de i journalistikken adskilt, og i journalistikken er der ingen garanti for, at den sammenhængende opklarelsesfortælling bliver fortalt.

Størst mediedækning fik mordet på Meyer i 1890 i kraft af ikke mindre end 11 skillingsviser, som ud over selve forbrydelsen også omhandlede arrestationen, tøndens hjemtransport og retssagen mod morderen Philipsen. Læst samlet er der tale om en form for føljeton, hvori forskellige synsvinkler på begivenheden brydes.

Det særlige ved skillingsvisernes mordfortællinger er, at visedelen forholder sig temmelig frit til beretningsdelen, hvor forbrydelsen fremstilles i nøgtern prosa. Viserne om mordet på Meyer er således moralske fortællinger, der vinkler mordet i forhold til forestillinger om skæbnens uberegnelighed og morderens moralske straf. Om tilværelsens pludselige forvandling står der i en af viserne:

Saaledes ruller Skæbnens Hjul,
I Morgenstunden gik
Han [Meyer] glad og fri som Skovens Fugl,
Med Frejdighed i Blik.
Nu er den ene kold og død,
Den anden [Philipsen] sidder nu
Og venter for hvad han forbrød
Den strænge Straf med gru.
("Ny Vise om Mordet paa Kontorbud Meyer")

Og om morderens bevidsthed står der i en anden vise:

Mon han tænker sin grumme Brøde,
– Man veed, han frygter at se den Døde,
Det er en Del af hans Straf, men se,
Usket bli'er ej, hvad han før lod ske.
[...]
Kun Morderen kan ej Freden fange,
I Fængslet stirrer ved Nat han bange
Paa Skrækkens Syner, som for ham staa,
Han sukker: "Hvordan skal Fred jeg faa?"
("Tønden med Meyers Lig")

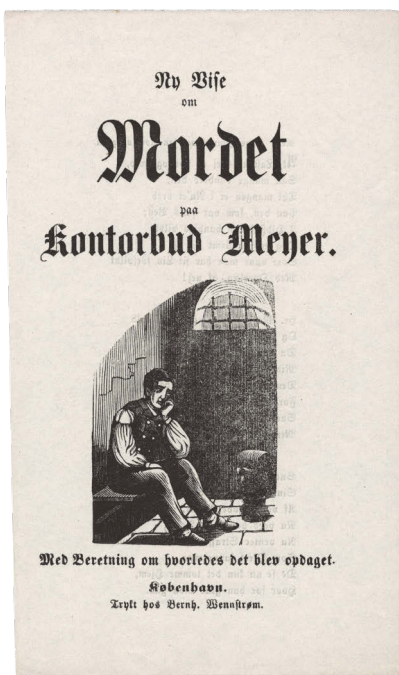
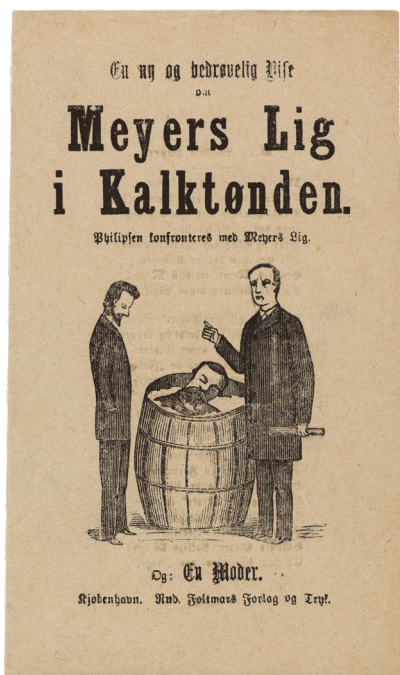
Tidlig aviskriminaljournalistik

Hvor skillingsviserne fokuserer på de moralske og eksistentielle aspekter af forbrydelsen, der bringer aviserne dramatiske fortællinger om selve hændelsesforløbet. I *Politiken* er det således tydeligvis politiets opdager Klein, fortællingen organiseres ud fra, idet læserne får adgang til hans indre tanker: "Straks da Overbetjent Klein fik dette at vide, *dæmrede en Mistanke hos ham* om, at det ikke stod rigtigt til med den Historie" (*Politiken* den 13. april 1890; min kursivering). Og fortællingen kulminerer med hensyn til dramatik i Kleins pågribelse af Philipsen på et udvandrerskib, der uheldigvis for Philipsen er stødt på grund ud for Hamborg:

Med bankende Hjærte spejdede den danske Opdager ud i Aftenens Mørke, om German [udvandrerskibet] skulde være i Sigte. Eller skulde det være kommen flot? Da pludselig skinner dets grønne Lanterner dem imøde – det er dér endnu. [...]

Da Bugsérdamperen lægger til ved det vældige Udvandrerskib, bliver der Røre på dettes Dæk. Nysgærrigt stimler Passagererne sammen for at se, hvem de Fremmede er.

Den tyske Opdager betræder Dækket. Forrest i Skaren staar der en lille spinkel mørk Herre. Klein hvisker: "Ham dér, den forreste!" – og i samme Nu griber Tyskeren Philipsen. (*Politiken* 13. april 1890)

Figur 14.1
 Eksempler på skillingstryk om kontorbuddet Meyers forsvinden. Gengivet
 med tilladelse fra Statsbiblioteket, Aarhus.

Læseren ser begivenheden med betjent Kleins øjne og bliver ad den vej gjort til en slags øjenvidne.

I både skillingsvisen og avisjournalistikken anvendes fremstillingsmæssigt dramatiserende greb (blandt andet gengivelse af tanker og replikker, brug af grammatisk nutid for at gøre læseroplevelsen samtidig med den beskrevne handling, spændingsopbygning: Vil det lykkes at pågribe morderen?) for at fange og fastholde læserens opmærksomhed. Der er dog den afgørende forskel, at appellen til læseren i journalistikken hovedsagelig tjener til at gøre hændelsesforløbet nærværende og anskueligt, hvorimod læserappellen i skillingsvisen tjener til at løfte visens begivenhed op i et mere alment (og sentimentalt) moralsk univers. Sat på spidsen kan man sige, at den journalistiske fremstilling er spændingsappellerende, mens skil-

FORTÆLLING, FAKTA OG FIKTION

Al formidling af information rummer et fortællingselement. Den mest elementære fortælling handler om forandring af en tilstand – for eksempel skildring af en situation, hvori en handling finder sted, hvilket forårsager en ændring af den pågældende situation for de involverede parter. Den del af kriminaljournalistikken, der handler om mord, handler således om den mest absolutte ændring, man kan tænke sig: forandringen fra at være i live til at være død.

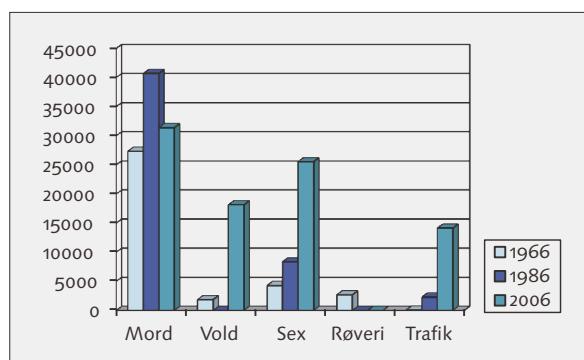
En journalistisk mordfortælling kan tilrettelægges på flere måder, og netop derfor er det vigtigt at gøre sig klart, hvilke strategier der er på spil i en given tekst. Det er for eksempel afgørende at kunne over- og afveje, hvorvidt en tekst i overvejende grad søger at kortlægge en begivenhed ved at beskrive dens forløb i tid og rum og med stadig reference til observerbare årsag-virkningsforhold, eller om der i højere grad er tale om en stemningsrapport, hvori dramatisk spændingsopbygning, overraskende chok og lignende forhold, der primært appellerer til læserens umiddelbare oplevelse, er betonet. I den mest radikale udformning kan man tale om et kontinuum med faktafremstilling som den ene pol og fiktionsfremstilling som den anden pol, men det er i så fald værd at understrege, at der er tale om et kontinuum med alle mulige afskygninger af "beskidte" blandformer; og at spørgsmålet om, hvilke blandformer der kan henregnes til henholdsvis fakta- og fiktionsfremstilling, ikke ligger fast en gang for alle, men til stadighed revideres.

lingsvisen er mere følelsesfremkaldende. Denne tvedeling er ikke mindst interessant i et historisk perspektiv, fordi det for kriminaljournalistikken generelt gælder, at dens fokus i løbet af 1900-tallet forskydes fra det faktisk dramatiske over imod det mere følelses- og oplevelsesbetonende.

Kriminaljournalistik: et eksistentielt anliggende?

De forbrydelser, der i dag finder vej til en tabloidavis som *Ekstra Bladets* (for)sider, er i overvejende grad spektakulære og voldsomme forbrydelser. Højt prioriteret er således mord, sexrelaterede forbrydelser (typisk voldtægt, pædofili) og i en vis udstrækning vold. Som det fremgår af tabel 14.1, er omfanget af journalistik omhandlende mord nogenlunde stabilt gennem de seneste 50 år, mens journalistik omhandlende vold og sexrelaterede forbrydelser er mere konjunkturfølsomt. Som noget nyt i perioden fremstår væksten i journalistik omhandlende trafikforbrydelser (typisk spritbilister og flugtbilister i dødsulykker).

De respektive kriminalitetsformer i kriminaljournalistikken viser her en overrepræsentation af bestemte forbrydelser. Det er derfor nærliggende at stille spørgsmålet om, i hvilken udstrækning kriminaljournalistikken omhandler aktuelle forbrydelser, eller om den snarere udgør et proportionsforvridende filter, der giver bestemte former for forbrydelse ekstra megen omtale, mens andre bliver næsten usynlige. Hvis det er tilfældet, er det nærliggende at forestille sig, at kriminaljournalistikken projicerer kulturelle stereotyper (fastlåste forestillingsbilleder om for eksempel narkomaner, indvandrere, socialt udsatte m.m.) og eksistentielle kriseerfarin-

Tabel 14.1
Ekstra Bladet
– Kriminal-
journalistik i
antal spalte-
millimeter.

Figur 14.2
Ekstra Bladets forsider fra
den 20. september 2009, den
21. september 2011 og den
8. december 2012. Gengivet
med tilladelse fra Ekstra Bladet.

ger (for eksempel forestillinger om død eller mere diffuse frygtoplevelser) op i stort format.

Det gennemgående tema i kriminaljournalistikken er ikke beskrivelsen af spændingen mellem individuel moral og samfundets krav i form af juridiske love, men fremstillingen af døden som en realitet og en pludseligt indbrydende kraft i livet. Svarende hertil er det bemærkelsesværdigt, at omtalen af trafikforbrydelser vokser i undersøgelsestidsrummet, mens antallet af (døds)ulykker i trafikken er faldende i det samme tidsrum. Spørgsmålet er derfor, om det ikke er fremstillingen af kropsbeskadeligser – og i sin yderste konsekvens: døden – der er kriminaljournalistikens omdrejningspunkt. Kriminaljournalistikken bidrager måske til at ryste hverdagsrutiner for at minde læserne om egen eksistens, udsathed og dødelighed. Tabloidpressens kriminaljournalistik er i lige så høj grad et eksistentielt anliggende som et spørgsmål om social moral og evt. dårlig smag.

Fra politiblikket til virkelighedens stemme

Den journalistiske form i *Ekstra Bladets* kriminaljournalistik forandres fra 1966 til 2006. I 1966 og i hovedtræk også i 1986 formidler *Ekstra Bladet*, hvad man kan kalde et politiblik på de begåede forbrydelser, hvorimod avisen i 2006 i langt højere grad bestræber sig for at formidle kriminalstoffet ved hjælp af de involverede eller berørtes egne udsagn og oplevelser, hvilket medvirker til at give kriminaljournalistikken en stærk følelsesmæssig appel (jf. ovenfor om tidlig kriminaljournalistik og skillingsviser).

I 1966 og 1986 er kriminalstoffet næsten udelukkende skrevet med politiet som hovedkilde. Heri er der for så vidt intet usædvanligt, men det bemærkelsesværdige er, at den journalistiske vinkel herved bindes til politiets og den politimæssige efterforsknings vinkel – undertiden i en sådan grad at journalistikken sprogligt tager farve af politirapportens sprog. Dette sammenløb af reportagejournalistik og politirapporten som grundskema i den journalistiske forbrydelsesfortælling er udviklet i løbet af 1900-tallets første halvdel. Det er eksempelvis meget tydeligt i denne redegørelse for omstændighederne i forbindelse med et mord i Lillerød

i 1935 (bemærk tidskoder, beregning af afstande, dokumentation ud fra vidneudsagn):

Kort efter var Andersen taget til Hillerød med en ung Pige, der tjente paa Nabogaarden, og ved 22-Tiden samme Aften var hans Kammerat gaaet til Ro. Ved 1-Tiden var Andersen vendt tilbage fra sin Hillerød-Tur, havde hyret en Bil ved Lillerød Station og havde taget Afsked med den unge Pige ved Gaarden. Derefter var han, saaledes som han selv havde udtalt overfor hende, gaaet hjem, og efter Beregningerne maa han altsaa have været paa Brønshøjgaard ved godt 1-Tiden Natten til i Gaar.

Ved 5 1/2-Tiden bankede Proprietær Bentsens Søn paa Døren til Karlekammeret i den Hensigt at kalde de to derinde op til Morgenmaden. Han fik ogsaa Svar paa sin Banken, idet Andersen som sædvanligt raabte: "Ja, nu kommer jeg", og kort efter var han ude i Stalden, hvor han som nævnt hjalp Fodermester Møller med at køre Gødning ud.

Sidst saa man Andersen ved godt 8-Tiden. (*Aftenbladet* den 2. november 1935)

I november 1966 blev to kvinder dræbt, og i begge tilfælde anvendte *Ekstra Bladet* politiblikket i sin fremstilling af forbrydelserne:

Sent i nat sagde man hos kriminalpolitiet i Sønderborg, at man er på bar bund i jagten på den 23-årige journalistelev Marie Engmarks morder. Hun blev i går eftermiddag fundet liggende død i et buskads på en øde landevej mellem Sønderborg og Kruså. (*Ekstra Bladet* den 12. november 1966; forsidehistorie)

Endnu i morges havde man intet spor af morderen. Men kriminalpolitiet efterlyser en mand, som i aftes mellem kl. 17.30 og kl. 18.30 gik rundt i ejendommen, hvor mordet er sket, for at sælge bladet "Tidens Tegn". I dette tidsrum gik fru Gregersen ned i kælderen for at stryge efter storvask – og hun blev sidst set i live ved 18.15-tiden, da hun vekslede nogle ord med en beboer nede i kælderen. (*Ekstra Bladet* den 16. november 1966)

I disse formuleringer kan man næsten høre politiets stemme og få et glimt af forbrydelsen formidlet gennem formuleringerne i politiets standardprocedurer. Beskrivelsen af den myrdede og mordstedet er også set gennem et nøgternt politiblik:

På cementgulvet i et tørrerum lå fru Ulla Gregersen livløs. Stramt om hendes hals var bundet en damestrømpe og en undertrøje – taget fra hendes eget vasketøj. [...]

Ved ligsynet [...] konstateredes det, at fru Ulla Gregersen ikke havde været udsat for voldtægt, og derfor er der næppe tale om et seksualmord. (*Ekstra Bladet* den 16. november 1966)

Denne måde at beskrive forbrydelser på rummer ikke megen journalistisk appelværdi. I stedet for en dramatisk orkestrering eller udpenslende detaljeringer er det eneste selvstændige journalistiske bidrag i 1966 baggrundsartikler om *generelle* tekniske aspekter vedrørende politiets arbejde (hvordan et hår i en bil kan blive et afgørende teknisk bevis; en psykologs beskrivelse af en voldtægtsmands mentale profil).

Ekstra Bladets kriminaljournalistik i 1966 og 1986 er organiseret ud fra politiblikket, selv om enkelte artikler i 1986 er på vej til at formidle en mere oplevelsesorienteret beskrivelse. I modsætning hertil fremstår kriminaljournalistikken i 2006 næsten, *som om det er virkeligheden selv, der taler direkte til læserne*. Det er selvfølgelig fortsat en journalist, der som den overordnede fortællende instans formidler stoffet, men man har som læser ikke længere fornemmelsen af hele tiden at kigge en nøgtern kriminalbejtjent over skulderen. Denne effekt opnås blandt andet ved, at der er færre referencer til udsagnenes kilder, og når den slags referencer anføres, er de nedtonede ved ikke at stå i artiklens indledning. Set fra et læserperspektiv giver det en langt større mulighed for at komme i et direkte forhold til de situationer, der skildres.

De tekstlige forandringer i fremstillingen af kriminalitet kan illustreres ved hjælp af dækningen af kriminalstof i *Ekstra Bladet* den 6. november 2006, hvor avisen bragte tre forskellige mordhistorier. For det første består overskrifterne af citater, hvilket giver en dramatisk og

fængende indledning, der simulerer et øjenvidnes direkte henvendelse til læseren:

Skudt ved fejl. Jordanske Tutu dræbt: – Han hadede ballade, siger ven om ofret på morgenværtshus. [...]

Hun kaldte mig en idiot. Jalousi-drab: – Det slog klik for mig, forklarede 21-årig mand, som dræbte sin ekskæreste med flere knivstik. [...]

Den dræbtes kone: Politiet gjorde det rigtige.

(Overskrifter i *Ekstra Bladet* den 6. november 2006)

For det andet er der en tydelig tendens til at indlede artiklerne med en situation, hvor de involverede forsynes med replikker, og hvor der er stærke følelser på spil. Ved at blive kastet direkte ind i forbrydelsens konfliktfyldte centrum tilbydes læseren en oplevelse af hele forløbet fra første række, hvilket letter læserens strukturering og identifikation i forhold til artiklens univers:

– Hun kaldte mig en idiot og svinede mig til. Jeg sagde, jeg ville begå selvmord. Men det var hun ligeglad med. [...] – Så gik der en sort klap ned. Jeg kan ikke huske, at jeg stak hende med kniven.

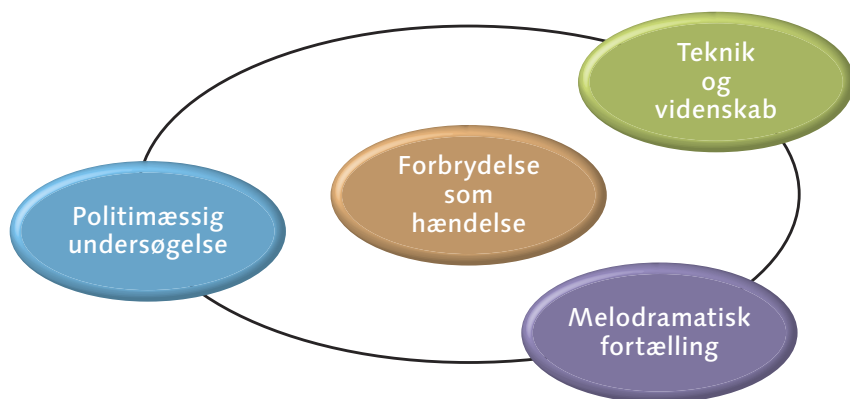
For det tredje bruges interviews til at dramatisere fremstillingen. Ofre, venner, familiemedlemmer, øjenvidner beskriver forbrydelsen, men først og fremmest bruges de til at fremstille deres egen følelsesmæssige involvering. I den forbindelse er det værd at bemærke, at når politiet inddrages, er det ikke som det overskuende politiblik, men som en dramatiseret interviewkilde blandt andre.

Endelig er det for det fjerde bemærkelsesværdigt, at mordene i hovedsagen fremstilles som tilfældige. Det er ikke planlagte forbrydelser, der er centrum for kriminaljournalistikken, men snarere en fremholdelse af tilværelsens ukontrollable voldsomme kræfter og den tynde grænse mellem disciplineret normalitet og eruptive vredeshandlinger.

Kriminaljournalistikkens fremstillingsstrategier

I skematisk form kan kriminaljournalistikkens elementer fremstilles som et solsystem, hvor den begåede forbrydelse udgør solen, hvorom der cirkulerer tre journalistiske planeter (fremstillingsstrategier): politiblikkets genfortælling af den politimæssige undersøgelse, teknisk og videnskabelig viden om, hvordan man afdækker en forbrydelse, og en melodramatisk farvet detaljeret situationsgengivelse.

De tre synsvinkler indgår i forskellige blandingsforhold, og alle er fortsat aktive, men der er en klar tendens til, at politiblikket i løbet af de seneste 40-50 år er blevet afløst af en mere melodramatisk og oplevelsesorienteret kriminaljournalistik. Ad den vej bliver mordfortællingen til en slags skæbnehistorie, hvor tilfældighedens tragik råder, og hvor igennem læseren udsættes for skildringer af voldsomme lidelser og uforudsigelighed. Det store spørgsmål er så, om tabloidpressens kriminaljournalistik af den grund kan siges at appellere til læsernes småsentimentale følelser, hvad visse kritikere vil kalde at spekulere i plat følelssporno? Det modsatrettede synspunkt er, at der i kriminaljournalistikken snarere er tale om en journalistisk brug af aktuelle forbrydelser til en langt dybere påmindelse om tilværelsen som en tragisk hverdagsfortælling og understregning af, hvor skrøbeligt og udsat læserens liv er. En oplevelsesdimension, som vi

Figur 14.3
Kriminaljournalistikkens registre

normalt i langt højere grad forbinder med at læse litteratur eller se en fiktionsfilm.

Hvad er et mord? Fortællingsjournalistik som moraldebat

Kan man forstå et mord? – og hvis man kan: Af hvilken karakter er så den forståelse? Sådanne spørgsmål formuleres sjældent direkte i kriminaljournalistikken, hvor det er selve mordhandlingen, retssagen og domfældelsen, der fokuseres på, selv om spørgsmålet om mordets mening berøres i evt. udredning af de involveredes motiver. Spørgsmålet om et mords mening udfordrer imidlertid gængse forestillinger, og på samme måde som et mord overskrider vedtagne moralnormer, så er det karakteristisk for refleksioner over mordhandlinger, at de bevæger sig på kanten af eller ud over tilvante forestillinger. Genremæssigt befinder den slags refleksioner sig på marginen af, hvad der kan rummes inden for traditionel journalistik, fordi der i højere grad er tale om, hvad man tidligere ville have betegnet som essayistik med et dagsaktuelt afsæt. Siden 1970'erne har en sådan journalistik med essayistiske islæt imidlertid vundet hævd og accepteres i dag under den brede genrebetegnelse “new journalism”.

I forbindelse med drabet på kontorbud Meyer i 1890 forsøgte *Social-Demokraten* at rejse en mere principiel debat om, hvad der skal forstås ved mord ved at betragte det kapitalistiske fabriksarbejde og krige som strukturelt betinget vold med døden til følge:

Det er bleven sagt offentligt, at *Philipsen* maatte være en mere end almindelig Usling, at han med kold Beregning kunne myrde netop denne gamle, rare, skikkelige, flittige og hæderlige Mand. [...] Men hvorfor bliver da Mænd, som med lige saa koldt Blod, i lige saa pengegrisk Hensigt, skiller lige saa brave, flittige og hæderlige Medborgere af med Livet, hvorfor bliver de hædret og æret iblandt os, pyntet med Titler og Ordener, naar dog deres Skyld er lige saa moralsk lav. [...]

Det er denne Lighed mellem Enkeltmordet og Massemordet, og denne Forskel i den almene Opfattelse af disse Forbrydelser vi vil have

frem. Er denne ene Morder Genstand for Folks Afsky og Lovens Straf, saa bør den anden ogsaa være det. Det maa komme dertil, at vor Moral udvikler sig saa vidt, at vi ikke længere jubler for og lovpriser dem, som slaar os ihjæl i store Skarer, naar vi fængsler og halshugger den, som dræber en enkelt Mand. ("Mord", *Social-Demokraten* den 23. april 1890)

Ved at udvide forståelsen af mordhandlingen fra en individualistisk forståelsesramme ("Enkeltmordet") til en strukturel og socialt kollektiv forståelsesramme ("Massemordet") udfordres tilvante tankemåder, og det er kendetegnende for en mere fortællingsbåret og reflektiv kriminaljournalistik, at perspektivet forskydes fra den kriminelle handling (beskrivelsen af mordet) til selve måden at betragte den kriminelle handling på.

Fortællingsjournalistik: "new journalism" og "narrative journalism"

Inden for den form for journalistik, der arbejder bevidst med fortællingselementer, kan man skelne mellem to historiske lag, der stammer fra henholdsvis 1960'erne/1970'erne og 1990'erne, og som betegnes som "new journalism" og "narrative journalism". I begge tilfælde drejer det sig om at bruge fortælle-måder og stilistiske greb, som traditionelt er blevet forbundet med realistisk litteratur, i journalistikken. Måden, det gøres på, er imidlertid ikke helt identisk.

Den amerikanske 'new journalism' kan i sit udspring ses som et forsøg på at fastholde den litterære realismes virkelighedsfremstilling i et journalistisk medie. Det er herved, new journalism's særlige blanding af fakta- og fiktionsfremstilling opstår.

New journalism's karakter af også at være et mediemæssigt forskudt litterært opgør tabes stort set på gulvet i den danske variant af new journalism, hvor new journalism bliver et mere renlivet journalistisk foretagende, en særlig journalistisk *teknik*. Ydermere sker der det i den danske forvaltning af new journalism, at new journalism af ulyksalige grunde især bliver forbundet med en meget subjektiv journalistik, den såkaldte gonzo-journalistik, der har Hunter S. Thompson som ophavsmand og i Danmark Morten Sabroe som discipel. Men new journalism

NEW JOURNALISM

Arven fra den litterære realisme

- **Scene-på-scene-konstruktion**
 - opløsning af lineær kronologi til fordel for montage af scener (filmisk effekt)
- **Brug af dialog**
 - replikindividualisering ('language listening')
- **Indre synsvinkel**
 - formidling af en scene fra involveret persons vinkel
- **Den distinktive detalje**
 - symbolsk brug af livsstilsdetaljer
- **Sproglig manierisme**
 - presse det sproglige udtryk til det yderste ved hjælp af tegnsætning, lydefterlignende ord, gennearbejdede billedplaner og lignende
 - synliggørelse af tekstens konstruktionsprincipper i form af en markeret og evt. reflekterende jeg-fortæller eller gennem indarbejdning af den journalistiske researchproces i artiklen

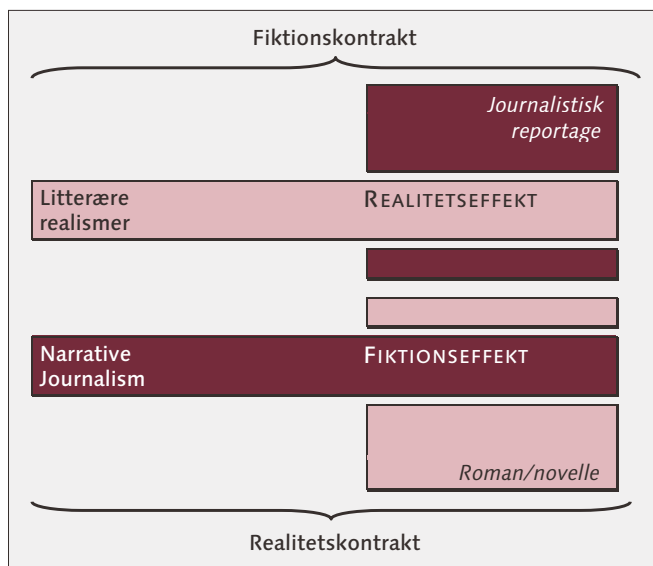
(Punkterne bygger på Tom Wolfes klassiske karakteristik af 'new journalism' i artiklen "The New Journalism", Tom Wolfe og E.W. Johnson (red.): The New Journalism. New York 1973).

behøver langt fra at være journalistik, hvor den skrivendes ego er på vej til at skygge for sit emne.

Den fortællende journalistik (narrative journalism) har new journalism som forudsætning. Den afgørende forskel mellem new journalism og narrative journalism er da, at i og med fortællingsdimensionen bliver det fremstillingsmæssige omdrejningspunkt i den fortællende journalistik, forsvinder den metajournalistiske dimension og den til tider manierede opmærksomhedspåkaldende sproglige stil. Vi følger ikke længere journalistens research og arbejde med at skrive artiklen. I stedet gør journalisten sig til en skjult, men vidende tredjepersonsfortæller og strukturerer sit

stof ved hjælp af fortælletekniske og sproglige greb, der er hentet fra fiktionslitteraturen: indre syn, dialoger, scener, brug af en fortællerstemme, der ikke nødvendigvis er identisk med journalisten.

I stærkt forenklet form kan man belyse forholdet mellem fiktionsfortællingen og den fortællende journalistik på følgende måde, hvor den afgørende dynamik udspringer af, hvilken læsereffekt, der ønskes fremmet, inden for rammerne af henholdsvis en fiktions- og realitetskontrakt i forhold til læseren:

Figur 14.4

Den fortællende journalistik sigter mod at udløse en fiktionseffekt, men er grundlæggende bundet af en realitetskontrakt: Selv om der arbejdes med fiktionens virkemidler, er journalistikken grundlæggende forpligtet på, at det fremstillede skal være sandt. I modsætning hertil sigter forskellige former for realistisk litteratur – spændende fra 1800-tallets realisme til 1990'ernes minimalisme – mod at udløse en realitetseffekt, men på basis af en fiktionskontrakt: Det fremstillede kunne være sandt. Det betyder samtidig, at den fortællende journalistik har romanen/novellens fremstillingsform som mere eller mindre skjult sparringspartner, mens realistisk litteratur spiller bold op ad reportagejournalistikkens fremstillingsformer. Målt alene på det sproglige udtryk kan det være vanskeligt at skelne

mellem litterær realisme, der stræber mod at udvirke en realitetseffekt, og en fortællende journalistik, som ønsker at udvirke en fiktionseffekt. For at kunne skelne kræves tillige en viden om den kommunikative kontekst, de respektive udtryk er en del af.

Et mord set gennem Truman Capotes briller

I moderne journalistik er fortællingsjournalistikken indeholdt i blandt andet new journalism, hvor skildringen af begivenheder ved hjælp af scener med dialog og undertiden også “indre syn” går hånd i hånd med synliggørelsen af den journalistiske research- og skriveproces. Et eksempel herpå inden for kriminaljournalistikken er Morten Sabroes artikel “Ondskabens nat” (*Information* den 22. juli 1988) om et finsk pars hærgen i 1988 ned gennem Sverige, hvor de dræber en familie på tre personer på en kirkegård i Åmsele. Artiklen indledes imidlertid ikke med skildringen af forbrydelsen, men med en manchete i form af et langt citat fra den amerikanske forfatter Truman Capotes *Med koldt blod*. I smuk symmetri hermed afsluttes artiklen med nok et langt citat fra Capotes bog, hvorved Åmsele-mordene får eksempelstatus i forhold til det perspektiv, der er indeholdt i Capote-indramningen – den aktuelle begivenhed løftes ud af sin aktualitet.

Capote-indramningen tjener til at udpege den ondskab, lidelse og gru, et mord indeholder, og som er svær at fatte og give mæle. Det finske par bliver redskaber i et stort meningstømt spil, hvor de konkrete mord fremstår som himmelråbende meningsløse, og hvor til gengæld artiklens Capote-indramning forsøger at give begivenheden et videre perspektiv: ondskabens, lidelsens og grusomhedens indbrud i hverdagsvirkeligheden som et tragisk vilkår, der i artiklens afsluttende citat fra Capotes roman bliver til en repetitiv sproglig stammen omkring et sugende meningshul: “At blive myrdet. At blive myrdet. Nej, nej. Der er intet, der er værre. Intet værre end det. Intet.”

Krimiens (å)steder

*Lektor Anne Marit Waade,
Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet*

Et åsted er det sted, hvor der er begået eller kommer til at blive begået en kriminel handling. Ordet har norrøn oprindelse og betyder "på stedet". Et åsted kan være et gerningssted, med andre ord et sted, hvor der er begået mord eller alvorligt overgreb. Åsted bruges også i sager, hvor der er tale om grænsetvister, dvs. at der er uenighed om grænserne mellem jordejendomme. I dette kapitel er det åsted som gerningssted, der vil være i fokus.

Åsteder i fakta og fiktion

Det er de færreste af os, der selv har oplevet et åsted på nært hold. Men til gengæld kender vi det godt fra for eksempel nyheder og dokumentarserier, hvor tv-hold og journalister opsøger åsteder, viser billeder herfra og redegør for kriminalsagens involverede personer og handling. Det er sjældent, at vi som seere og læsere får ligene at se, men til gengæld kan vi se åstedet, måske afgrænset med politiets karakteristiske gule tape, der markerer, at uvedkommende personer ikke har adgang til stedet.

Åsteder kender vi også fra fiktion, blandt andet politiserier og krimiserier. Vi genkender for eksempel de karakteristiske og dramatiske åbningsscener, hvor ugerningen finder sted, og hvor resten af filmen eller episoden går ud på at opklare sagens forløb og afsløre gerningsmændene. Åstederne kan også være en del af seriens spændingselement, hvor der for eksempel ved hjælp af krydsklipning mellem politiets ankomst til gerningsstedet og gerningsmandens mordhandling skabes dramatik. Nogle gange tilbageholder serien information over for seeren om, hvor åstedet faktisk er, og hvem morderen egentlig er, og seeren bliver sat på arbejde

ved at skulle gætte og afdække gerningssted og gerningsmand ligesom efterforskeren. Åstederne er med til at give krimiserierne billedstof og spænding. Og nogle gange er det netop det, som vi ikke ser, men derimod forestiller os er sket eller snart kommer til at ske på åstedet, der skaber spænding i krimiserien.

Stedernes dramaturgiske funktion i tv-serier

Det er selvsagt ikke kun åstederne, der er vigtige i en krimiserie. Der findes også andre steder eller locations, der karakteriserer genren, for eksempel politimandens hjem, politistationen, ofrets hjem eller morderens arbejdsplads. Når vi analyserer krimi som fortælling, er det traditionelt med udgangspunkt i handlingsforløb og karakterer. Krimifortællingen følger ofte den klassiske berettermodel og spændingskurve, hvor efterforskerens opklaringsarbejde og de dramatiske konflikter mellem offer, morder og politi udgør fortællingens primære fremdrift.

Figur 15.1

Aarhus som location i Dicte-serien. Avisredaktionens kontor er placeret i byens populære cafémiljø. Foto: Asbjørn Haslov/Filmby Aarhus.

Begrebet *location* bruges inden for film- og tv-produktion. Man taler om on-location-optagelser i modsætning til studio-optagelser, og man skelner mellem interiør- og eksteriør-locations. Man kan skelne mellem stederne som henholdsvis *miljø* og *filmisk landskab* i en filmfortælling. Miljøet omfatter kulisser og locations, der er motiveret i selve handlingen, for eksempel et sygehus, et fængsel eller Nanna Birk Larsens hjem i *Forbrydelsen I*. Det filmiske landskab derimod er de stedsbilleder, der fungerer som supplement til selve fortællingen, for eksempel panoramabilleder af Øresundsbroen i *Broen*, Storebæltsbroen i *Rejseholdet*, den islandske tundra i *Ørnen*, uhyggelige tågelandskaber i *Forbrydelsen* eller pittoreske motiver fra natur og kirker på Bornholm i *Rejseholdet*. Ideen om det filmiske landskab handler ikke kun om de forskellige landskabsmotiver, der bruges i film eller tv-serier (for eksempel by, natur eller kulturlandskaber), men også den måde, hvorpå seerne betragter disse landskaber, et særligt nydelsesfuldt landskabsblik, der er knyttet til landskabsmalerier, som vi kender dem fra den vestlige kulturs kunsthistorie. Disse stedsbilleder og landskaber er med til at tilføre filmfortællingen ekstra fortællelag og fængslende billedstof, der ligger ud over selve handlingen. Når der i tillæg er tale om steder, som findes i virkeligheden, og steder, som seeren kan genkende (for eksempel København eller Las Vegas), giver det fortællingen virkelighedseffekt og ekstra betydning, noget der ikke har en direkte funktion i forhold til krimiseriens plot.

Overordnet kan man sige, at steder og åsteder i krimiserier både har en dramaturgisk og en æstetisk funktion. Stedernes dramaturgiske funktion er knyttet til fortællingens plot og handling, mens stedernes æstetiske funktion omfatter tv-seriens filmiske stil og desuden kan være et supplement til selve fortællingen, jf. ideen om det filmiske landskab. Æstetik betyder her den måde, hvorpå stederne er gengivet som billedstof i serien, for eksempel brug af oversigtsbilleder, panoreringer, dvælende kameraindstillinger og bestemte kamerateknikker som high-angle-cam, hvor man med Guds øje kigger fra himmelen og ned på et sted (for eksempel slutbillede i *Breaking the Waves*), travel cam, der kører hen over et landskab (for eksempel tundraen i *Ørnen*) eller postkort-lignende motiver fra kendte steder og bygninger gengivet i stærke kontraster og klare farver (for eksempel *Rejseholdet* på Bornholm).

Stedernes æstetiske funktion handler også om, hvordan reallyd, effektivt lyd og underlægningsmusik er med til at fremhæve stemninger og associationer ved et bestemt sted, for eksempel trafiklarm, lyden af slag eller pulserende blod, fuglekvidren, drømmende eller uhyggelig musik. Den filmiske stil varierer efter, hvilken genre der er tale om, for eksempel er krydsklipning som spændingsopbygning typisk for krimigenren, mens brugen af mørke skygger og farver kendetegner *film noir* (se side 131). Stedernes æstetiske funktion er med til at underbygge seriens filmiske stil. Analyseeksemplerne illustrerer, hvordan stedernes dramaturgiske og æstetiske funktioner skaber betydning.

Rejseholdet: krimiseriens danmarksbilleder

DR's populære politiserie *Rejseholdet* (2000-2004) tog afsæt i faktiske kriminalsager og bearbejdede dem til dramaturgiske plots. Serien benyttede politiets daværende specialenhed Rejseholdet som titel, og den var konstrueret som en rundrejse i Danmark, hvor enheden blev sendt ud på opdrag, hvor de skulle samarbejde med det lokale politi om konkrete kriminalsager. I en specialbygget bus med alt nødvendigt kriminalteknisk udstyr tog efterforskerne ud til åsteder blandt andet i Esbjerg, i Nakskov, i Roskilde, på Fyn og på Bornholm. Seriens titelsekvens viste Storebæltsbroen set fra oven, og billedet symboliserede Rejseholdets kontakt til landets mange provinser og afkroge, med hovedstaden som base, hvor holdet vendte hjem til i slutningen af hver episode.

Danmarkskortet fungerer som seriens overordnede dramaturgiske princip, hvor centrum og periferi strukturerer episoderne. Den dramaturgiske grundformel hjem-ude-hjem, som vi kender fra blandt andet eventyr og fiktionsfilm, får dermed en meget konkret udformning i serien. *Rejseholdet* starter hver episode hjemme på politigården i København, de rejser ud til et nyt sted og vender hjem igen ved episodens slutning. Desuden er det faktiske steder, der bruges som location, og det danske tv-publikum nikkede genkendende til steder, hvor de selv havde været eller måske sågar selv boede.

Serien skabte en særlig realismekontrakt, hvor virkelighedens steder og sager blev brugt som dramaturgisk og visuelt stof i serien. Denne

realismekontrakt indeholdt tre forhold: for det første brugen af faktiske kriminalsager som udgangspunkt for seriens forskellige plots i hver episode, for det andet brugen af faktiske steder som location og sidst, men ikke mindst, krimigenrens generelle realistiske stil, hvor fortællingens tid og sted fremstilles som realistisk og genkendelig (modsat for eksempel science fiction, der foregår i fremtiden, eller fantasy- og gysergenren, der indeholder overnaturlige væsner og magi). Seriens brug af faktiske kriminalsager skabte en del debat i medierne, og der blev stillet spørgsmål ved, hvorvidt seerne kunne skelne mellem virkelighed og fakta, og om hensynet til de pårørende, der stadig levede, blev varetaget.

Det er ikke unikt for *Rejseholdet*, at de bruger faktiske sager som afsæt, eller faktiske steder som locations. Tv-serien illustrerer, hvordan steder og åsteder har en væsentlig funktion i krimiseriers dramaturgi og realismekontrakt. Serien ligner en almindelig krimiserie. Det, der er særligt i forhold til brugen af locations, er seriens visuelle æstetik, hvor landskaber og steder fremstilles i farverige og kontrastfyldte billeder og med kendte motiver fra de forskellige steder, der minder om postkort og turistbilleder. Episoden fra Bornholm illustrerer dette forhold godt. Det er en turistagtig filmisk stil, hvor ideen om det filmiske landskab er i spil. Kameraet viser oversigtsbilleder fra øens kystlinje og den barske natur, luftfotos fra Hammershus' imponerende ruin, øens karakteristiske kirker, små landsbyer og hyggelige brolagte gader. Disse smukke miljøer og landskabsbilleder skaber kontrast til handlingen, hvor en ung pige overfaldes og myrdes. Mistanken rettes først mod en seriemorder, men det er pigens stedfar, en forhenværende politimand, der er morderen. Flere gange i serien nævnes de myter og forestillinger om magi, der er knyttet til øen, om de underjordiske og om, hvordan naturen skjuler onde kræfter. Den billedskønne natur står dermed ikke kun som modsætning til krimifortællingens mord og konflikter, men også til øens mytiske og magiske ondskab. Det er med andre ord turistøen Bornholm, som mange seere primært kender fra geografitimerne, klasseture og ferierejserne, der bruges som billedmotiver og filmisk landskab i episoden.

Krimiserier viser ikke kun billeder af steder, men også kort over steder, for eksempel når efterforskerne undersøger områder og åsteder. Dette kartografiske blik er karakteristisk for genren, for eksempel også oversigts-

billeder filmet fra helikopter. Mens virkelighedens politi bruger helikopter og kort for at efterforske sager og åsteder, så udgør dette materiale vigtige visuelle elementer i krimigenren. Episoden fra Bornholm illustrerer godt, hvordan efterforskerne hele tiden bruger et kort over øen for at afdække pigens opholdssteder, den aften hun blev myrdet, og hvordan hun blev fragtet fra åstedet (gerningsstedet) til findestedet. Desuden er der brug af fly-cam, der viser øen set fra oven, samt en række fly-fotos af drivhuse på øen, der i sidste ende giver det afgørende bevismateriale og dermed afslører morderen.

CSI i Las Vegas

Den amerikanske CBS-serie *CSI – Crime Scene Investigation* blev lanceret i 2000 og består i dag af en række sæsoner og flere hundrede episoder. Politiserien, der har haft gode seertal og er solgt verden over, er videreudviklet i to nye søsterserier, *CSI N.Y.* og *CSI Miami*. Endvidere findes der spil til computer og playstation, merchandise, fansites, en egen hjemmeside og et eget museum, der er baseret på serien. *CSI* er et godt eksempel på subgenren *forensic crime*, hvor det ikke er spørgsmålet “whodunit”, der skaber fremdrift i fortællingen, og som er typisk for den britiske puslespilskrimi-tradition, men derimod “how is it done?”. I de retsmedicinske serier er der fokus på efterforskningsteknikerens og retsmedicinerens arbejde samt avanceret teknologisk software og udstyr, der er med til at afsløre, hvordan mordet er foregået. En del af handlingen foregår på det retsmedicinske laboratorium, og serien har udviklet en særlig visuel stil, hvor det kliniske blå lys, glas, der reflekterer lys, blanke metaloverflader, computere, mikroskoper og andre teknologiske hjælpemidler fremhæves i billedet.

I forhold til ideen om åsteder er der særlig to typer steder, der er vigtige i serien. Det ene er stedet for en kriminel handling, hvor seeren følger politiet, medicinerne og teknikerne ud på åstedet for at lave de første undersøgelser. Denne del af handlingen fortsætter inde på den retsmedicinske afdeling. Den anden type sted, der er i spil, er byen Las Vegas. Vi ser den kort som glimt i begyndelsen af episoden eller mellem scenerne, eller som baggrund (for eksempel ud ad vinduerne) i enkelte scener. Serien bærer titlen *Las Vegas*, ligesom Miami og New York frem-

hæves som locations i de andre to *CSI*-serier. Det er med andre ord ikke ligegyldigt, at handlingen foregår i Las Vegas. Byen er med til at forankre handlingen i en faktisk virkelighed, jf. ideen om krimiens realismekontrakt, men den fremstilles samtidig som et sted fyldt med kriminalitet og seksuelle overgreb, der gør byen som sådan til et åsted. Las Vegas er netop en by, mange kender godt fra medierne uden selv at have besøgt byen. Vi kender for eksempel byens farverige lysskilte, dens hovedgade *The Strip* og hotellet og kasinoet *Monte Carlo*, fordi vi har set det i film, tv-serier og reklamer. Disse billeder og myter bygger *CSI* videre på i serien. Serien er dog primært indspillet i Universal Studio i Californien samt på locations i Los Angeles, der minder om steder i Las Vegas.

Forbrydelsen: "nordisk noir"

Betegnelsen "nordisk noir" er dukket op i forbindelse med den skandinaviske krimis internationale popularitet. DR's krimiserie *Forbrydelsen* (tre sæsoner, 2007-2012) er en af de serier, der har fået store internationale seertal, og som desuden er indspillet i en amerikansk udgave, *The Killing*. Ideen om "nordisk noir" refererer til den historiske tradition for *film noir* (se side 131). I skandinavisk krimi er det ikke så meget lys og skygge, der er på spil, men derimod et særligt fokus på nordisk natur og miljø, klima- og lysforhold. *Death in a cold climate* er titlen på en engelsk bog af Andrew Forshaw (2012), der beskriver aktuelle skandinaviske krimier. Titlen illustrerer, hvordan netop locations, natur og klima er en vigtig del af dens popularitet.

Noir-betegnelsen er knyttet til det faktum, at skandinavisk krimi blander elementer fra melodrama, krimi og thriller på samme måde, som de historiske *noir*-film gjorde det. Desuden indeholder den skandinaviske krimi elementer af melankoli – noget, der både findes inden for *film noir*-traditionen, men også i nordisk litteratur og kunst. Denne melankoli kommer til udtryk blandt andet ved, at hovedpersonen har svært ved at håndtere eget liv, står i følelsesmæssige konflikter med andre, er ensom, alvorlig og tænksum. Der findes mange eksempler i de skandinaviske krimier på hovedpersoner, der netop kæmper med nære relationer og privatliv, oplever forliste ægteskaber, alkoholmisbrug og selv svigter fa-

Figur 15.2

Mindelunden som åsted i Forbrydelsen med skuespiller Morten Suurballe i rollen som drabschef Brix. Gengivet med tilladelse fra Danmarks Radio og Morten Suurballe. Fotograf Tine Harden.

milie og venner, mens de har travlt med at redde andre menneskers liv.

Sarah Lund i *Forbrydelsen I* er et godt eksempel på denne melankoli. Hun har en kæreste i Sverige ved seriens begyndelse og er på vej til at flytte til ham sammen med sin søn. Men 20 episoder efter er hun stadigvæk i København, og kæresteforholdet går i opløsning, fordi Sarah har for travlt med sit arbejde og aldrig får taget hånd om privatliv og familie. De gennemførte mørke farver og dunkle lysforhold samt de mange regntunge vinterscener understreger seriens filmiske stil. I tillæg indeholder seriens locations, der understreger skandinavisk natur, miljø samt klima- og lysforhold, alle elementer, der er med til at præge seriens æstetik. Andre nordiske bestseller-krimiserier som for eksempel *Millennium*, *Wallander* og *Harry Hole* indeholder de samme elementer og underbygger ideen om, at der findes en særlig nordisk noir. Det særligt nordiske i serien kommer også til udtryk i Sarah Lunds islandske sweater, som hun har på hele tiden. Da de lavede den amerikanske version af serien, brugte de en kvindelig

skuespiller, locations, der mindende meget om den danske original, og en islandsk sweater, der var blevet en del af seriens varemærke.

Plottet i de første to sæsoner af *Forbrydelsen* går ud på, at en ung gymnasiepige, Nanna Birk Larsen, er forsvundet, og Sarah Lund er sat på sagen for at opklare den. Det viser sig, at Nanna er myrdet, og vi følger familiens, lærernes og politiets ihærdige arbejde på at finde ud af, hvad der skete med Nanna. Undervejs i serien bliver der sået tvivl om alle personer, og det viser sig, at alle har et eller andet motiv for at dræbe Nanna. Denne tvetydighed i forhold til personerne, hvor vi ikke ved, om de er gode eller onde, er noget, vi genkender fra thriller-genren, og den er med til at skabe spænding og uhygge i serien.

Serien foregår i København. Christiansborg, Nannas hjem og politikontoret udgør de vigtigste steder i den første sæson. Sarahs eget hjem er i opløsning, og hendes søn har base hos Sarah mor. Desuden kan man følge personerne rundt i Københavns gader og kvarterer. I seriens første episode ses politiets søgning efter Nanna på en græsmark, det er tidlig forår og græsset er gult og vissent. Vi ved endnu ikke, om det er et åsted, et findested eller blot en mark. I sidste episode i sæson to (nummer 20), hvor Nannas morder endelig afsløres i fortællingens klimaks, foregår handlingen en mørk efterårsaften i en birkeskov, igen typisk nordisk natur. Med lommelygterne som eneste lyskilde følger vi jagten i skoven, hvor der krydsklippes mellem politiet, Nannas mor og morderen, der har taget Nannas far som gidsel, slået ham til blods og truer ham med et gevær. Scenen illustrerer åstedets dramaturgiske funktion i fortællingen, hvor nordisk natur, klima- og lysforhold spiller med i seriens locations og billedstof.

Dicte-serien

Dicte-serien er baseret på Elsebeth Egholms krimiserie med samme navn. I romanerne bor Dikte i landsbyen Kasted uden for Aarhus i det selvsamme hus, som forfatteren bor i. Dikte er journalist, og sammen med politiassistent John Wagner står hun i spidsen for at opklare sager om mordbrand, menneskehandel og grov vold. Serien illustrerer endnu et genretræk, hvor en journalist er hovedperson og fylder rollen som efterforsker, og

hvor lighederne i journalisternes og politietterforskernes arbejdsprocesser udfoldes. I tv-serien spiller Iben Hjejle rollen som Dicte, og handlingen foregår i Aarhus' gader – blandt andet i det populære cafémiljø ved åen, hvor avisredaktionen har kontor, havnens rå betonmiljø, arresthuset, byens kendte museum AROS, universitetets kantine samt Dictes karakteristiske gule hus på en mark lige uden for byen.

I Dicte-serien får locations endnu en betydning. Det handler ikke kun om åstederne og stederne som billedstof i serien, men også om, hvordan filmproduktionen samarbejder med byen, regionen samt lokale turist-aktører for at markedsføre byen som turistdestination og for at udvikle regionens filmproduktionsmiljø.

Åstedsturisme betegner de former for turisme, hvor man besøger steder, hvor der er foregået mord, dødelige uheld eller alvorlige overgreb. En anden betegnelse er *black spot*-turisme. Det kan være historiske steder som slagmarker, krigszoner, torturkamre, gaskamre, fængsler, gravpladser

Den klassiske **berettermodel** benyttes i de langt de fleste krimifortællinger samt film og tv-serier og betegner fortællingens struktur og spændingskurve bestående af: anslag, præsentation, uddybning, point of no return, konfliktoptrapning, klimaks og udtoning.

Dramaturgi betegner fortællingens handling, sted og karakterer, og hvordan centrale dramatiske konflikter (plot) og aktører (karakterer, der har forskellige roller i fortællingen, for eksempel modstander, helt, subjekt etc.) er afgørende for fortællingens fremdrift og spændingsopbygning.

Filmisk landskab beskriver en særlig æstetisk stil, hvor naturlandskaber og panoreringsbilleder præger filmen eller serien, uden at disse landskabsbilleder har væsentlig funktion ift. fortællingens handling eller karakterer.

Forensic crime (kriminalteknisk krimi) er en underkategori af krimigenren og betegner krimifortællinger, der tager afsæt i kriminalteknikernes arbejde, hvor en del af handlingen typisk foregår i retsmedicinsk laboratorium, hvor de blandt andet undersøger blodspor, sår, sæd, mærker på hud og krop efter slag og fald.

og mindesmærker, men også aktuelle steder, der er mærket af døden, for eksempel Ground Zero i New York eller den terrorramte Utøya i Norge. Krimiens åsteder bliver rejsemål for turister – for eksempel i Ystad, hvor man som turist kan deltage i byvandring eller downloade apps på mobiltelefonen, der viser vej til byens åsteder, som publikum kender fra krimiserierne om Wallander. Det samme gælder *Millennium* i Stockholm, *Rebus* og *Da Vinci Mysteriet* i Skotland og *Sherlock Holmes* i England. Denne form for turisme er også benævnt film- eller fiktionsturisme, hvor turisterne opsøger locations og studios fra film og tv-serier, som de kender godt, for eksempel *Ringenes Herre* på New Zealand, *Harry Potter* i London og *Sex and the City* i New York.

Dicte-serien er inspireret af disse former for åsteds- og filmturisme, og produktionen har som ambition at udnytte Aarhus både som location, billedstof og rejsemål i serien.

Eksemplerne viser, hvordan krimiens (å)steder fylder fire overordnede funktioner i krimiserierne, henholdsvis som a) dramaturgisk sted, b) filmisk stil, c) produktionskoncept og d) oplevelsesøkonomisk koncept. Åstedets dramaturgiske funktion omhandler, hvordan politiets opklaringsarbejde netop foregår på bestemte steder, og hvordan krimifortællingens spændingsopbygning og klimaks er koncentreret om disse steder (for eksempel *Rejseholdet*, *Forbrydelsen*). Åsteder og steder kan endvidere indeholde en særlig filmisk stil, for eksempel realisme, *forensic crime* og *nordic noir*, hvor de audiovisuelle virkemidler er med til at fremhæve bestemte karakteristika ved stederne og derigennem skabe en særlig stemning og æstetik. Stederne og åstederne kan desuden indgå i seriens særlige produktionskoncept, som tilfældet for eksempel er for *Rejseholdets* rundrejse i det danske land, samt *CSI's* forankring i kendte byer (Las Vegas, Miami etc.). Krimiseriernes steder kan tillige indeholde en oplevelsesøkonomisk funktion, som eksemplerne *Dicte* og *Wallander* illustrerer, hvor valg af locations i serien er forbundet med et ønske om at styrke filmturisme samt lokal film- og kulturproduktion.

Forbrydelsens ondskab

*Adjunkt Kim Toft Hansen,
Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet*

Drabet har gennem hele krimiens historie været den ultimativt mest anvendte forbrydelse. Det at tage et andet menneskes liv anses for at være noget af det ondeste, et menneske kan foretage sig. Hvordan mennesker har forklaret ondskaben, har dog ændret sig betragteligt gennem historien. Dette kapitel introducerer til, hvordan vi kan forstå ondskab i dag, og hvordan den kan analyseres i krimigenren.

Hvad er ondskab?

Begrebet “ondskab” stammer fra religiøse forestillinger om den onde modsætning til guderne. Personer, der begik onde handlinger, anså man for at stå i forbindelse med for eksempel djævelen. Han var et udtryk for den absolutte og rene ondskab. I takt med at religiøse forestillinger forsvinder fra indretningen af retssamfundet, dæmpes også denne udefrakommende idé om ondskab. Herefter bliver ondskab til en betegnelse for handlinger, som gerningsmanden selv skal tage ansvar for.

Et retssamfund baserer sig ikke på ufravigelige religiøse krav. Dette kaldes for et sekulært samfund. I stedet er retssamfundet interesseret i at sikre beviser og at placere et personligt ansvar. Retssamfundet omtaler dette som *skyld*. Nu kommer ondskaben indefra, nemlig fra gerningsmanden selv. I stedet for at give djævelen skylden for ugerningerne gives nu en socialpsykologisk forklaring på, hvorfor gerningsmanden kunne gå så langt som til at slå et andet menneske ihjel.

Socialpsykologien interesserer sig for forholdet mellem det enkelte individ og dets sociale miljø. Her er ondskab defineret som *en handling*,

der gør skade på et eller flere individer med vilje, uden at udøveren viser medfølelse for ofret i gerningsøjeblikket. Det betyder dog ikke, at alle lovovertrædelser bør betegnes som onde. Det er for eksempel ikke ondt alene at køre over for rødt. Men det er ondt, hvis man kører over for rødt for at køre en fodgænger ned. Det er ofte det, der populært kaldes *grove forbrydelser*, som regnes for at være onde. Det kan være drab, voldtægt eller grov vold, hvilket straffeloven kalder for “vold af særlig farlig karakter”.

Hvordan analyserer man ondskab i krimien?

Når den onde handling er udført med vilje af gerningsmanden, kan denne også have en bestemt hensigt med gerningen. Derfor er typen af ondskab, der er beskrevet i den enkelte krimi, ofte forbundet med et bestemt motiv. Et *motiv* er forbryderens vigtigste grund til at begå forbrydelsen. Efterforskeren leder ofte efter motivet, fordi dette hjælper efterforskeren til at forstå årsagen bag den kriminelle handling. Hvis et mord for eksempel handler om jalousi, er det oplagt at lede efter en gerningsmand, der havde årsag til at være jaloux. Det kan være en ægtemand, der vælger at slå en anden mand ihjel, fordi han har indledt et forhold til ægtemandens kone.

Motiverne kan være meget forskellige, men de kan generelt adskilles i to hovedtyper. Med *subjektive motiver* har gerningsmanden en personlig, egoistisk bevæggrund for handlingen. Det kan for eksempel være, at gerningsmanden dræber en person for at stjæle dennes penge. Dette kaldes også for et *rov mord*. Med *objektive motiver* mener forbryderen i stedet, at handlingen tjener almenvellet i stedet for ham selv. Det mest oplagte eksempel på dette er terroristen, der ofrer sit eget liv, fordi han mener, at handlingen tjener hans trofæller. Derfor skelnes der også mellem *subjektiv ondskab* og *objektiv ondskab*.

Den, der vil analysere ondskab i en krimi, skal derfor først og fremmest lede efter et motiv. Har man først fundet motivet, er man tættere på at finde ud af, hvilken type ondskab det drejer sig om. Ved hjælp af motivet for forbrydelsen kan vi stille yderligere spørgsmål til handlingen og til forfatterens hensigt med at bruge netop denne type ondskab. Forfatteren kan have en interesse i at fremhæve årsager til, at forbryderen ender med

Figur 16.1

at blive ond. Det kan være at beskrive, hvordan hævn er en drivkraft, der kan lede til et eller flere mord.

Det kan samles i fire spørgsmål, som kan bruges til at forstå krimiens brug af grove forbrydelser i handlingen:

Disse fire spørgsmål kan afdække den onde handling i krimien. Der er en naturlig progression fra spørgsmål 1 til 4.

1. I første spørgsmål skal du lede efter årsager til, at gerningsmanden begår forbrydelsen.
2. I andet spørgsmål skal du lægge mærke til, hvordan forbrydelsen er beskrevet. Det kan være sprogligt i en roman eller billedteknisk i film eller tv.
3. I tredje spørgsmål skal du ud fra motiv og karakteristik af onskaben bestemme, hvilken type onskab det drejer sig om.
4. I spørgsmål fire kan du overveje, hvad forfatteren ønsker at fortælle ved at bruge netop denne type onskab i en fortælling.

Afsnittene nedenfor viser, hvordan denne model kan bruges til at analysere onskab i krimien.

I krimien findes der hovedsageligt fire typer ondskab: *den idealistiske*, *den instrumentelle*, *den dæmoniske* og *den sociale ondskab*. Flere typer kan være til stede samtidig. I de korte analyser vil et nummer vise, hvilket spørgsmål i modellen, der er besvaret. Svarene kan naturligvis udbygges. Her fungerer de enkelte krimier som eksemplariske nedslag.

Den idealistiske ondskab

Det særlige kendetegn ved den idealistiske ondskab er, at gerningsmanden ikke selv anser gerningen som ond. Den onde gerning retfærdiggøres gennem en henvisning til et større, fælles gode. Når en politimand i nutidens Danmark for eksempel må skyde en gerningsmand for at redde et offer fra at blive dræbt, så anser vi det ikke for at være en ond handling. I stedet handler han godt, fordi han redder en anden person fra at blive slået ihjel.

Figur 16.2

Da den norske ekstremist Anders Behring Breivik dræbte 69 personer på sommerlejren for den norske ungdomsorganisation Arbeidernes Ungdomsfylking den 22. juni 2011, brugte mange medier ordet "ondskab" for at kunne beskrive en ubeskrivelig gerning. Her laver Breivik en hilsen efter at være ankommet til retten i Oslo fredag den 24. august 2012. Copyright AP/Heiko Jungo.

Dette er tilfældet, fordi han handler i overensstemmelse med den gængse moral såvel som lovgivningen i Danmark.

Men at for eksempel den norske terrorist Anders Behring Breivik i 2011 dræbte et antal personer, fordi han er uenig med det norske samfunds holdning til integration, kan beskrives som en ond handling. Man kan også sige, at terroristen dræber på baggrund af en ideologisk overbevisning. Den idealistiske ondskab er ofte knyttet til et forhold mellem “os” og “dem”, hvor “vi” er de gode, og “de” er de onde. Idealerne kan for eksempel være baseret på tro eller på politik. Muslimske terrorisme er baseret på tro, mens nazismens drab var baseret på politik. Disse handlinger retfærdiggøres gennem for dem objektive motiver og kan derfor betegnes objektiv ondskab.

Tv-serien *Livvagterne* (2008) handler blandt meget andet om terrorisme. I afsnit 11-12 impliceres PET-agenten Jasmina i et terrorangreb i Pakistan. (1) Motivet for denne handling er at udslette vestlige personer på et hotel, der hovedsageligt huser vestlige gæster. (2) På et tidspunkt siger politimesteren til PET-chefen: “Man forstår det simpelthen ikke.” PET-chefen siger: “Det behøver man vel heller ikke.” (3) Denne ondskab er *idealistisk* og beskrives på denne måde som en forbrydelse, der ligger så langt fra dansk moral, at man – ligesom PET-chefen – ikke behøver at vise forståelse for den. (4) Jasmina er i Pakistan for at beskytte en dansk politiker. Denne ønsker blandt andet at se en velfungerende pakistansk skole. Skole og uddannelse fremhæves som modsætning til terroristernes idealer, der på den måde kritisk karakteriseres som udannede.

Tv-serien *Broen* (2011) placerer derimod terrorismen i København og i Malmø. Her huserer en person, der bliver kaldt for sandhedsterroristen. (1) Denne myrder med det motiv at vise fem grundlæggende problemer, som de skandinaviske samfund ikke tager hånd om: a) ikke alle er lige for loven, b) hjemløshed, c) psykisk syge mangler hjælp, d) den mislykkede integration og e) børnearbejde. Morderen siger på et tidspunkt: “Vores verden ville være fantastisk, hvis vi løste problemerne.” Motivet til forbrydelserne er altså at gøre verden til et bedre sted. (2) Den svenske betjent Saga giver undervejs morderen ret i, at problemer findes. For eksempel siger hun om den mislykkede integration, at “det er, fordi vi ikke ønsker integration”. På den måde er sandhedsterroristens idealer karakteriseret med en større grad af forståelse end den muslimske terrorist i *Livvagterne*.

(3) Ondskabstypen er idealistisk. (4) Men selve idealismens objektive kritik af samfundet – i modsætning til terrorismen i *Livvagterne* – anses undervejs som korrekt, men forbryderens midler til at opnå målet accepteres ikke: Forfatterens hensigt med serien kan derfor være, at målet om et bedre samfund, hvor for eksempel børnearbejde ikke fandtes, er godt, men drab for at nå frem til dette samfund er ondt.

Den instrumentelle ondskab

I modsætning til den idealistiske ondskab er de næste tre typer ondskab baseret på gerningsmandens subjektive motiver. I den instrumentelle ondskab er hensigten stadigvæk at opnå noget godt, men det gode er kun for egen vindings skyld. Ofret er på den måde et *instrument*, som forbryderen bruger til at opnå et gode for sig selv. Målet helliger for gerningsmanden midlerne. Motivet kan være en hurtig økonomisk gevinst (for eksempel et bankrøveri) eller en fysisk gevinst (for eksempel voldtægt).

I tv-serien *Rejseholdet* (afsnit 15 fra 2001) efterforsker politiet et mord på en 10-årig dreng. Det viser sig, at han har været udsat for et pædofilt overgreb fra en voksen mand. (1) Motivet er altså en opnåelse af seksuel tilfredsstillelse hos gerningsmanden. (2) Pædofili beskrives ofte i dagspressen som ondskab, fordi det går ud over uskyldige børn. Dette afsnit af *Rejseholdet* er ikke anderledes end dagspressens holdning til pædofili. Særligt betjenten La Cour føler sig personligt berørt. Som et perspektiv på denne udvikling indleder La Cour afsnittet med at holde et oplæg om mordefterforskning for andre betjente. Her citerer han den tyske filosof Friedrich Nietzsche: “Den, der bekæmper et uhyre, skal passe på, han ikke selv bliver et uhyre.” Det antyder allerede fra starten, at vi i dette afsnit skal møde “et uhyre”, altså den pædofile. (3) Denne type forbrydelse kan beskrives som instrumentel ondskab, fordi den pædofile bruger drengen som instrument for at opnå personlig tilfredsstillelse af lyst. (4) Igennem dette citat skal vi tolke La Cours personlige udvikling gennem afsnittet. Han får undervejs mere udslet i ansigtet, hvilket er et fysisk symbol på hans forandring hen imod uhyret. I næste afsnit af serien peger flere beviser på, at La Cour selv har slået den pædofile ihjel. Han er – indtil det modsatte i afsnittet er bevist – angiveligt selv blevet til et

uhyre. Hensigten med dette kan være at skildre ondskabens afsmittende virkning på efterforskeren.

Tv-serien *Broen* handler ikke kun om den idealistiske ondskab. (1) Det går langsomt op for efterforskerne, at der ligger et personligt motiv til grund for forbrydelserne. Det viser sig, at morderen ønsker at hævne sin kones og sin søns ulykkelige død i et biluheld på Øresundsbroen. Derved ændrer forbryderens motiv sig undervejs fra at være objektivt til at være subjektivt. (2) Det ændrer også på efterforskernes holdning til morderen, hvor særligt den danske efterforsker Martin bliver stærkt indstillet på at fange ham – koste, hvad det vil. For Martin bliver det et personligt projekt. (3) Når motivet ændrer sig, så ændrer typen af ondskab sig også fra at være idealistisk til at være instrumentel. Gerningsmanden begår drab på en række personer for at opnå personlig hævn. (4) Hensigten kan være at skildre en efterforskning, der først er forblændet af efterforskerens idealisme. Først da politiet har indset, at idealerne var et bluffnummer, har de mulighed for at finde frem til morderens identitet. Samtidig er serien også et billede på, hvordan handlinger i fortiden kan få store konsekvenser i fremtiden: Morderen viser sig at gå meget direkte efter Martin, der indirekte kommer til at føle skyld.

Den dæmoniske ondskab

Den dæmoniske ondskab er en særlig ekstrem udgave af den instrumentelle ondskab. Her gør gerningsmanden noget ondt, fordi det er ondt. Denne type ondskab er spektakulær og meget forekommende i populærkulturen. Den kan også betegnes som *sensationel*, fordi det er meget sjældent, at den findes i virkeligheden. Den er en bestemt udgave af den instrumentelle ondskab, fordi gerningsmanden selv får noget godt ud af den onde handling. Det kan være et lystmord, hvor gerningsmanden slår ihjel, fordi han kan lide det. Et berømt virkeligt eksempel kunne være den amerikanske såkaldte “Zodiac Killer”, der i 1960’erne og 1970’erne stod bag en serie af mord, som stadig er uopklarede. Sagens sensationelle, dæmoniske karakter udspringer hovedsageligt af, at morderen “legede med” politiet gennem pressen, hvilket antyder, at han myrdede, fordi han syntes, det var sjovt. Denne sag er i øvrigt skildret i David Finchers film *Zodiac* (2007).

Den dæmoniske ondskab er også den type, der ligger tættest på den religiøse forestilling om det onde. Her *gør* gerningsmanden ikke kun noget ondt. Han *er* også ond ligesom djævelen. Det er dog svært at adskille den instrumentelle og den dæmoniske ondskab klart. Det drejer sig i stedet om gradsforskelle. Når krimien benytter sig af den dæmoniske ondskab, kan det derfor være nyttigt at undersøge, hvordan gerningsmanden i detaljer er beskrevet. Den dæmoniske gerningsmand er gerne meget udspekuleret i sin ondskab, mens offer eller efterforsker derfor kan bruge religiøse eller overnaturlige udtryk for at kunne beskrive forbrydelsen.

I Jussi Adler-Olsens roman *Kvinden i buret* (2008) holder forbrydere en politiker fanget i mange år i et rum, hvor hun udsættes for tortur. (1) Motivet er et personligt ønske om hævn. (2) Ofret, som vi følger undervejs gennem pinslerne, bruger derfor også et ekstremt ordforråd for at kunne beskrive sine oplevelser. Hun kalder gerningsmændene for “djævelske”, “onde” og beskriver på et tidspunkt en kvinde som “heksen”. (3) Disse

Figur 16.3

Ondskabens ansigt kan i film ofte aflæses på offeret; død eller levende. I filmatiseringen af Jussi Adler-Olsens *Kvinden i buret* spiller Sonja Richter den indespærrede politiker Merete Lynggaard, der på egen krop får ondskaben at føle. Gengivet med tilladelse fra Zentropa Productions, stillfotograf Christian Geisnæs og skuespiller Sonja Richter.

ord er hentet fra en religiøs kontekst, men bruges her til at beskrive en ekstrem, dæmonisk ondskab. Den metodiske pinsel, som forbryderne benytter, er så voldsom, planlagt og gennemtænkt, at det fremstår som ondt for det ondes egen skyld. (4) Hensigten fra forfatterens side kan være et ønske om at beskrive den radikale ondskab fra et offers synvinkel.

Når krimien bruger denne type ondskab, trækker den også på genretræk fra *gysergenren*. Gyseren kan også bruge opklaringsprocessen som et spændingsmoment. Det ser vi for eksempel i Carsten Myllerups film *Midsommer* (2003), hvor en pige, der er blevet dræbt, spøger i et sommerhus. Pigen ønsker hævn og opklaring, og først da det i filmen er afsløret, hvem de skyldige er, kan spøgelset finde ro. Forskellen på krimien og på gyseren er ofte, at krimien i modsætning til gyseren ikke handler om noget overnaturligt.

Den sociale ondskab

Krimien interesserer sig også ofte for sociale begrundelser for, hvorfor kriminalitet opstår. Selv om de øvrige typer ondskab også kan være samfundskritiske, så er det særligt denne type ondskab, der leder forfatteren til at påpege sociale problemer som årsag til for eksempel drab. Det diskuteres inden for socialpsykologien, om denne type ondskab overhovedet eksisterer. Problemet med typen, mener flere, er, at når man giver sociale omstændigheder skylden for ondskaben, så frikendes det enkelte individ for personligt ansvar.

Det er derfor almindeligt at forsøge at finde en mulighed for at beskrive de sociale omgivelser på den ene side og fastholde et personligt ansvar på den anden. Vi kan for eksempel godt forstå, at en socialt udsat narkoman kan være nødt til at overfalde en gammel dame for at få råd til stoffer. Samtidig kan vi ikke acceptere det, og narkomanen må derfor samtidig stå til regnskab for sin forbrydelse. Når vi beskæftiger os med social ondskab, skal vi derfor skelne mellem *forståelse* for handlingen og *accept* af den.

Den sociale ondskab kan finde årsagen til forbrydelsen mange forskellige steder. To vigtige eksempler er dog enten i forbryderens sociale nærhed eller i samfundets store system. Skal ondskaben begrundes i gerningsmandens *sociale nærhed*, kan det for eksempel være, at denne er

vokset op med en voldelig far, som ledte personen ind i stofmisbrug. For at få råd til at dække udgifter til stofmisbrug må gerningsmanden begå rovmord eller voldeligt bankrøveri. Skal ondskaben derimod forklares ud fra *samfundets system*, bliver det gerne til systemkritiske krimier. Hvis vi fastholder eksemplet med gerningsmanden med en voldelig far, kunne krimien derfor kritisere, at socialforsorgen ikke gjorde nok for at stoppe faderens vold. Den kunne også kritisere, at samfundet måske ikke tager hånd om svage stofmisbrugere.

Den norske krimiforfatter Gunnar Staalesen interesserer sig meget for social ondskab i sine fortællinger. I *Faldne engle* (1990) opdager romanens privatdetektiv en række mord, der er forklædt som ulykker. (1) Motivet bag disse mord viser sig at være hævn for en fars flerårige seksuelle misbrug af sin datter. Dette resulterede i en skæbnesvanger nat med et voldsomt overgreb begået af faderen sammen med flere andre mænd. Det er disse mænd, der en efter en myrdes i romanen. (2) Ondskaben har i romanen nærmest to ansigter. På den ene side har vi det seksuelle overgreb på en mindreårig, der beskrives uden forståelse som et “mørke”, man ikke vokser ud af. Faderens og de øvrige gerningsmænds overgreb er på den måde en instrumentel ondskab, fordi de sigter efter at opfylde deres subjektive seksuelle behov. På den anden side har vi mordene, som beskrives som et forståeligt resultat af det årelange seksuelle misbrug. (3) Derved henter romanen en begrundelse for mordene i den umiddelbare *sociale nærhed*, hvilket gør det til en social ondskab. (4) Den sociale ondskab bruges i romanen til at beskrive en anden og værre type ondskab, nemlig det instrumentelle misbrug af datteren. I romanens slutning fremtræder en vis *forståelse* for volden, fordi detektiven til sidst indser, hvem morderen reelt er, men ender med ikke at tage gerningsmanden med til politiet.

Henning Mankell har selv opfundet en betegnelse for de samfundsmæssige problemer, som han mener, der er i Sverige. Han kalder det for *den svenske uro*. I novellen “Kløften” fra samlingen *Pyramiden* (2000) kaldes politimanden Wallander ud til en butik, hvor ejeren har anmeldt en mystisk mand udenfor. Da Wallander kommer frem, finder han ejeren myrdet, hvorefter han selv slås ned. Da han vågner, er han taget til fange af morderen, der er en sydafrikansk flygtning. (1) Motivet for forbrydelsen er angiveligt penge, altså er det et rovmord. (2) Undervejs i gidselsituationen

fatter politimanden så meget sympati for flygtningen, at han må minde sig selv om, at han brutalt har myrdet en ældre kvinde. Men Wallander føler med de sociale problemer, som flygtningen måtte have, og viser derved en grad af *forståelse* for, hvorfor det kom så vidt. (3) Derved bliver onskaben socialt begrundet, men hos Wallander er det ikke nok med det. (4) Han spørger sig selv undervejs: “Hvad er det, der sker for tiden i Sverige?” Gennem en længere tankestrøm understreger Mankell sin interesse i store, globale problemer, der rammer Sverige som kriminalitet. Disse problemer opstår ikke kun i morderens nære sociale miljø, men han bliver på den måde et resultat af det sydafrikanske samfunds system, som i novellen er årsag til, at han måtte flygte fra sit hjemland.

Ondskab er mange ting

Det er ikke altid let at finde den rigtige type onskab, når man analyserer krimier. Den vigtigste årsag er, at gerningsmanden kan høre under flere forskellige typer. Det vil for eksempel være en fortolkning, om et mord eller vold hører under den instrumentelle eller den dæmoniske onskab. Der vil dog nok være én type onskab i krimien, der er den vigtigste. En fortælling kan også ændre fra en type onskab til en anden undervejs. Dette kan være en af udfordringerne for den, der vil analysere onskab i fortællinger om forbrydelser.

STRAFFESAGEN

Indledning

*Professor i strafferet og straffeprocess Gorm Toftegaard Nielsen,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet*

Hvad er drab?

Umiddelbart er der vel tale om et drab, hvis A foretager sig noget, som medfører, at B dør. Det afgørende er altså det rent objektive, at nogen dør som følge af handlingen. I straffeloven skelnes imidlertid mellem forskellige slags drab, fordi grovheden af drabet i meget høj grad afhænger af, hvilken subjektiv indstilling gerningsmanden havde til drabet. Groft sagt er der fire slags drab:

1. Forsætligt drab, hvor gerningsmanden har dræbt en person med forsæt til at dræbe. Udgangspunktet er her 12 års fængsel. Undertiden kaldes forsætligt drab for mord.
2. Farlig vold med døden til følge, hvor gerningsmanden har haft forsæt til farlig vold, for eksempel knivstik, men ikke havde forsæt til at dræbe. Voldsmanden dømmes dog kun for drabet, såfremt han burde have indset, at hans vold kunne få denne følge. Dette krav volder dog sjældent problemer. Den, der for eksempel stikker en anden i brystet med en kniv eller dræber en anden ved farlige spark i hovedet eller på kroppen, bør nok indse, at den angrebne kan miste livet. Udgangspunktet er her seks til syv års fængsel.
3. Uagtsomt drab, hvor gerningsmanden hverken har haft forsæt til drab eller vold, men har handlet så uagtsomt (uforsvarligt), at han burde have indset, at nogen kunne blive dræbt ved hans

handling, for eksempel vild kørsel, som ender med et trafikdrab. Her er straffen i de mildeste tilfælde bøde, for eksempel hvis en bilist har overset et rødt lys. I de værste tilfælde, for eksempel spirituskørsel eller kapkørsel med dødelig udgang, straffes med fængsel i et år eller mere.

4. Hændeligt drab, hvor ofret for eksempel er løbet lige ud foran en bil, hvis fører ikke har haft en chance for at undgå påkørslen. Her kan bilisten naturligvis ikke straffes.

I kriminalstatistikken, som blandt andet bruges i afsnittet om drab i retssociologien, er det afgørende, hvordan forholdene tager sig ud, når drabet opdages. Dette medfører, at antallet af manddrab typisk omfatter forsætlige drab og sager med farlig vold med døden som følge, hvorimod trafikdrab ikke medtages. At nogle af drabssagerne senere falder ud til farlig vold med døden til følge, medfører ingen ændring i statistikken.

Ofret eller de efterladtes rolle under sagen

*Professor i strafferet og straffeprocess Gorm Toftegaard Nielsen,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet*

Den kvinde, der er blevet voldtaget og anmelder sagen til politiet, vil nok typisk opfatte forholdet sådan, at det er “hendes sag”. Når hun møder op i retten, finder hun ud af, at hun alene er et vidne, og at det altså ikke er hende, der bestemmer, hvordan sagen skal behandles. Som vidne må hun ikke overvære sagens behandling, før hun selv bliver bedt om at komme ind i retslokalet. Og hun bliver først afhørt, når den tiltalte er afhørt. Hun må altså ikke overvære, at anklager og forsvarer afhører tiltalte. Når hun så endelig skal levere sit bidrag til sagen, opdager hun, at hun alene skal svare på de spørgsmål, anklageren og forsvareren stiller hende.

Spørgsmålene handler om, hvad der rent faktisk er foregået, og en del af især forsvarerens spørgsmål kan være meget nærgående. Forsvarerens opgave er jo gennem sine spørgsmål at sikre sig, at der virkelig er tale om en voldtægt, og at hans klient – den tiltalte – er skyldig. Forsvarerens spørgsmål vil ofte af den forurettede blive opfattet, som om forsvareren prøver at bevise, at hun lyver eller i hvert fald ikke fortæller den fulde og præcise sandhed. Mange, som har været afhørt som forurettet, har givet udtryk for, at det er en ubehagelig oplevelse at blive afhørt af forsvareren. Hvis den tiltalte bliver frifundet, vil hun naturligt føle, at dommerne har stemplet hende som en, der lyver. Dette er ikke rigtigt. Hvis dommerne for eksempel mener, at det er 80 % sandsynligt, at hun fortæller sandheden, og kun 20 % sandsynligt, at den tiltaltes forklaring er den rette, opfatter dommerne det som klart mest sandsynligt, at hun er voldtaget. Dommerne skal her alligevel frifinde den tiltalte, fordi de kun må kende ham skyldig, hvis det er hævet over enhver rimelig begrundet tvivl, at han er skyldig.

Man kan næppe bestride, at retssystemet herhjemme på mange måder har været mere optaget af at beskytte den tiltalte imod en uretfærdig behandling og en eventuel forkert domfældelse end af at give den forurettede en fair behandling. Retsstillingen er naturligvis udtryk for en meget lang udvikling og en udvikling, der for tiden er præget af en tendens til større interesse for at forbedre den forurettedes stilling under hele sagen.

Privat retsforfølgning

I dag anser vi det for statens opgave at beskytte sine borgere mod forbrydelser, men i tiden før egentlige statsdannelser måtte borgerne beskytte sig selv mod at blive udsat for forbrydelser, og borgerne måtte også selv tage sig selv til rette, hvis de havde været udsat for en forbrydelse.

Det er i Norden velkendt fra de islandske sagaer, hvordan slægtsfejderne hærgede Island i vikingetiden. Når en mand blev dræbt, kunne han naturligvis ikke selv hævne drabet. Det påhvilede mændene i hans slægt at hævne drabet ved at dræbe drabsmanden. Hvis det lykkedes, ville striden fortsætte med, at den senest dræbtes slægt hævnedes drabet ved endnu et drab. Dette system medførte et stort tab af de mænd, der havde styrke til at udvikle samfundet. Udviklingen ville ødelægge samfundet. Man blev derfor enige om, at hævndrabene skulle afløses af en mandebod, som skulle betales af drabsmandens slægt til den dræbtes slægt. Bodene var både, hvad vi i dag vil kalde en bøde, og en erstatning for tab af forsørger. Der var tale om et privat straffesystem.

Oplysningstiden

Hovedproblemet ved det private hævnssystem var, at mange borgere ikke havde ressourcer til at gennemføre et retsopgør. Mange borgere havde således ikke nogen reel beskyttelse i dette system. Oplysningstidens filosoffer, for eksempel John Locke, Jean-Jacques Rousseau og Montesquieu, argumenterede for, at borgerne skulle afgive noget af deres selvbestemmelse til en suveræn eller et statsorgan, som skulle beskytte borgerne mod at blive udsat for forbrydelser. Suverænen skulle sørge for, at forbryderne blev straffet.

Filosofferne var naturligt optaget af, at den, der fik magten, ikke måtte misbruge den og præciserede, at nogle skulle give loven, og at andre – de uafhængige domstole – skulle dømme, om nogen havde begået en forbrydelse, og at et tredje organ (det executive, dvs. udøvende) skulle sørge for, at dommene blev eksekveret. Oplysningsfilosofferne skrev i en periode med enevælde, altså et samfund, hvor monarken havde den ubegrænsede magt. Filosofferne var derfor naturligt optaget af at beskytte borgerne mod, at monarken misbrugte sin magt til at straffe folk. Under enevælden var en af de forbrydelser, der blev straffet hårdest, forbrydelser mod staten (højforræderi mv.). Monarkerne havde en tilbøjelighed til at søge kritikere af deres styre straffet. Fristelsen var (og er stadig) stor til at stemple sine kritikere som forbrydere. Og oplysningsfilosofferne havde et meget vågent øje for dette. Derfor interesserede de sig meget for beskyttelsen af dem, der blev beskyldt for forbrydelser.

Udviklingen herhjemme

Allerede efter indførelsen af reformationen var kongen begyndt at kræve sin del af bøderne under påberåbelse af, at han var samfundets fredsskaber. I en århundreder lang udvikling overtog kongen (staten) en større og større rolle i straffesagerne. I grundloven fra 1849, som markerede overgangen fra enevælde til demokrati, var det bestemt, at Rigsdagen skulle vedtage en lov om både civile sagers og straffesagers behandling. Denne lov – retsplejeloven – blev først vedtaget i 1916.

Efter denne lov kunne alene staten påtale forbrydelser. Dog var der en lille gruppe mindre alvorlige forbrydelser, herunder injurier, som staten ikke ønskede at påtale. Det var altså op til de injurierede selv at rejse disse sager. I de sager, som staten behandlede, havde ofret ikke krav på nogen bestemmende rolle. Hvis staten ikke fandt mistanken tilstrækkelig begrundet og derfor ikke ville rejse sagen, havde ofret ingen ret til selv at føre sagen. Ofret kunne alene klage til anklagemyndigheden. Forurettede fik dog en rettighed. Ofte har den forurettede et erstatningskrav mod tiltalte. Hvis forurettede ville have dom for sit erstatningskrav, måtte forurettede selv anlægge en sag mod tiltalte. Loven bestemte – og gør det stadig – imidlertid, at da forurettede ikke er part i straffesagen,

kan anklageren påstå erstatning på forurettedes vegne, således at straffedommen også indeholder en afgørelse af forurettedes erstatningskrav. Dette ligner en service for den forurettede, men motivet var, at man ville undgå, at forurettede fik mulighed for at blande sig i sagen, og også ville undgå, at forurettede anlagde sin egen sag. Det ville give dobbeltarbejde til domstolene.

Loven indeholder dog en bestemmelse om, at dommeren kan afvise at behandle erstatningskravet, hvis det vil volde "væsentlig ulempe". Med andre ord: Retten skal ikke bruge væsentlige ressourcer på forurettedes krav. Det siger vist sig selv, at den, der har været udsat for en forbrydelse, vil undre sig, hvis dommeren siger, at hendes erstatningskrav er for kompliceret til, at retten vil behandle det nu. Som regel formuleres det sådan, at forurettede ikke fuldt ud fatter, at det er det, der er tilfældet.

Menneskerettighederne

Efter Anden Verdenskrig var sejrherrener naturligt optaget af, hvordan man forhindrede de uhyrligheder, man havde set under nazismen i Tyskland, ikke mindst statens forfølgelse af jøderne. USA var den stærke part og ønskede, at Tyskland skulle have en ny forfatning, men ønskede også at binde det tyske folk til en forsvarlig menneskeretsstandard. De vest-europæiske lande vedtog derfor Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. Landene forpligtede sig her over for hinanden til at holde en vis standard. Der blev fastsat bindende minimumsstandards for, hvilke love de enkelte landes parlamenter kunne vedtage. Når man læser konventionen, er det tydeligt, at den er skrevet for at beskytte borgerne mod statsmagten. Og her spiller det en væsentlig rolle at sikre, at den, der er mistænkt for en forbrydelse, får en fair behandling. Ligesom det var vigtigt, at staterne ikke måtte forfølge borgerne på grund af race, seksuel orientering osv. Da tanken var at beskytte mod statsmagtens overgreb, spillede beskyttelsen af borgerne mod at blive udsat for forbrydelser og hele beskyttelsen af ofre ingen rolle. Det er jo umuligt for en stat helt at forhindre forbrydelser, så det kan vanskeligt blive et menneskeretligt krav at blive fri for forbrydelser.

Retsplejeloven og forurettede

Endnu i 1970'erne var kriminalpolitikken i den vestlige verden nok i høj grad fokuseret på at give de kriminelle en rimelig behandling. Interessen for at beskytte ofre var begrænset, men i 1976 fik de imidlertid en meget væsentlig forbedring. Der blev vedtaget en lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser, så de forurettede kan få erstatning for personskaade ved vold, men ikke for eksempel tab ved tyveri. Medens situationen ofte vil være den, at en dom til forbryderen om erstatning ikke er noget værd, da man ikke kan plukke håret af en skaldet, giver offererstatsloven ofret en reel kompensation. Loven ligner derfor en klar opprioritering af hensynet til de forurettede. Ved vedtagelsen blev det imidlertid afvist, at loven kunne begrundes med, "at samfundet har pligt til at beskytte borgerne mod strafbare handlinger". Begrundelsen var i stedet:

I kriminalpolitisk henseende vil en statslig erstatningsordning muligvis bevirke en øget forståelse hos befolkningen for en moderne kriminalpolitik, derved at offentligheden snarere accepterer en human kriminalpolitik, herunder kortere frihedsstraffe og øget anvendelse af kriminalforsorg i frihed, når ofret i alle tilfælde er sikret erstatning.

Men i 1980 blev der af hensyn til ofre indført en forbedring af deres retsstilling, idet der i retsplejeloven blev indført mulighed for, at retten kunne beskikke en advokat for den forurettede, en såkaldt bistandsadvokat. Oprindeligt vedrørte ordningen kun voldtægt, men den kan nu anvendes ved alle lovovertrædelser, "når særlige omstændigheder taler for det".

Ved ordningens indførelse blev det fremhævet, at

den forurettedes advokat ikke bør kunne virke som yderligere anklager i sagen. Advokaten bør derfor ikke have adgang til at procedere skyldspørgsmålet og strafudmålingen. Derimod vil det være rimeligt, at advokaten får adgang til at procedere med hensyn til en række andre spørgsmål. Det gælder eksempelvis, såfremt der opstår spørgsmål om at behandle sagen for lukkede døre, om afhøring af den forurettede uden tiltaltes

tilstedeværelse eller lignende. Er der spørgsmål om erstatning til den forurettede, bør den beskikkede advokat naturligvis også have adgang til at procedere spørgsmålet om erstatningens opgørelse.

Kort sagt: Bistandsadvokaten havde ingen beføjelser til at påvirke selve sagens afgørelse, bortset fra spørgsmålet om erstatningens størrelse. Reelt var (og er endnu) de fleste af bistandsadvokatens opgaver det, der i forslaget kaldes “af almen karakter”, og ordningen ligner i ret høj grad en statsbetalt socialrådgiverservice til advokattakst.

En række højt estimerede forsvarsadvokater, dommere og anklagere afgav i 1993 en rapport om etiske problemer ved behandlingen af straffesager. Arbejdsgruppen skrev blandt andet “om forholdet mellem på den ene side dommernes uvildighed og pligten til under sagens gang at virke upartisk, og på den anden side ønsket om at træffe materielt rigtige afgørelser”. Arbejdsgruppen anfører:

1. “En dommer bør ikke gribe ind i bevisførelsen, medmindre der er fare for, at omstændigheder, som kan føre til frifindelse eller mildere straf, ellers ikke bliver afdækket.”
2. “En dommer bør hverken tilskynde til eller iværksætte bevisførelse, som kan belaste tiltalte.”

Det anføres, at mens “en anklagervendig holdning på dommersædet vil støde mange, er det formentlig lettere at acceptere, at dommeren er lidt flink ved tiltalte.” Endvidere anføres, at “statsmagten selv må bære risikoen for, at anklagemyndighedens repræsentanter er tilstrækkeligt velforberejede og kvalificerede.” Det er åbenbart, at arbejdsgruppen ikke tænkte på, at loven pålagde dommerne også at stille afklarende spørgsmål, selv om det kunne være til skade for den tiltalte.

Skiftet i holdningen hos politikerne

1990’erne var præget af politikernes ønske om kraftig skærpelse af straffene. Dette gjaldt for store dele af Vesteuropa, uafhængigt af hvilke partier

der havde magten. I starten blev kursen begrundet med, at skærperne ville medføre en reduktion i antallet af forbrydelser. Da denne påstand bevisligt ikke var holdbar, begyndte politikerne at begrunde skærperne med hensynet til retsfølelsen og hensynet specielt til ofrene. Der er ikke tvivl om, at nogle af dem, der har været udsat for en forbrydelse, ønsker bål og brand over synderen, men det er ikke noget entydigt billede.

I 2007 blev indført flere forbedringer af ofrenes stilling. De fik blandt andet bedre mulighed for at overvære retssagerne, også når disse blev holdt for lukkede døre, således at offentligheden ikke har adgang. I drabssager har det særlig betydning, at der er mulighed for at beskikke en bistandsadvokat for de pårørende. Forud for lovændringen havde der været en vis diskussion om den forurettede skulle betragtes som part i sagen og have mulighed for – via sin bistandsadvokat – at spille en mere aktiv rolle. Denne konstruktion blev afvist ret kategorisk, blandt andet med henvisning til at ofret er partisk.

Udviklingen er gået i retning af en forbedring af ofrets retsstilling og et sagkyndigt råd under Justitsministeriet foreslog i 2010 efter norsk forbillede, at retssagerne normalt indledes med afhøring af ofret, sådan at retten straks får et billede af forbrydelsen, og sådan at ofret kan få lov at overvære også afhøringen af den tiltalte. Det blev også foreslået, at bistandsadvokaten kan deltage i afhøringerne i retten. S-R-SF-regeringen tilkendegav ved sin tiltræden, at den ville sørge for udarbejdelsen af et forslag i denne retning.

Norge og Sverige

I Norden har ofrene klart den mest fremtrædende rolle i Sverige. I meget lang tid har ofrene i Sverige heddet *målsäganden* (den, der ejer sagen) og i betydelig grad haft partsbeføjelser. Blandt andet har ofret i retten ret til at fortælle, hvad forbrydelsen har betydet for hende. I en meget omtalt sag mod en kriminel, der havde dræbt en politimand, benyttede politimandens enke denne ret til at fremføre en så kraftig fordømmelse af forbrydelsen, at dommeren beklagede episoden. Der har i Sverige også i mange år været en statslig offerstøtte-institution. Forholdene i Norge har lignet Danmark meget, bortset fra at Norge har haft en vis tradition for

konfliktråd, hvor forbryderen og ofret taler om forbrydelsen. Den norske tradition skyldes nok i betydeligt omfang sociolog og samfundsdebattør Nils Christie, der har arbejdet meget med tanken om at give konflikten tilbage til parterne. I øvrigt har Norge i de seneste år revideret sin lovgivning med inspiration fra det svenske system, og vi er så ved at ændre vores med inspiration fra Norge.

Retssagen

*Professor i strafferet og straffeprocess Gorm Toftegaard Nielsen,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet*

Det er politiet, der efterforsker mordsagerne. Når politiet er færdig med sin efterforskning, overgives hele sagen til en anklager. Anklagerens opgave er i første omgang at finde ud af, om der i sagen er tilstrækkeligt bevismateriale til at rejse tiltale mod en eller flere mistænkte. Anklagemyndigheden rejser kun tiltale, hvis den finder, at beviserne er så sikre, at der er en rimelig udsigt til, at de mistænkte vil blive dømt, fordi der ikke er nogen berettiget tvivl om deres skyld.

Hvis anklageren har besluttet, at der er grundlag for at rejse tiltale for drab, er næste spørgsmål, hvordan sagen skal behandles. I mange tilfælde har den mistænkte (sigtede) over for politiet tilstået at have begået drabet forsætligt. Hvis denne tilståelse er underbygget af andre oplysninger i sagen, vil sagen kunne behandles som tilståelsessag. En almindelig drabssag behandles i byretten som nævningsag af tre dommere og seks nævninge. Nævningesager anvendes som en særlig beskyttelse af de tiltalte, som risikerer mindst fire års fængsel. Tankegangen er den enkle, at i de alvorligste sager skal tiltalte have den største retssikkerhed, som samfundet kan tilbyde. Derfor skal spørgsmålet om hans skyld afgøres af nævninge og dommere. Den tiltalte kan dog fravælge nævningebehandling, så sagen i stedet afgøres af en dommer og to domsmænd, som i for eksempel almindelige voldssager, hvor den tiltalte nægter sig skyldig.

Tilståelsessagen

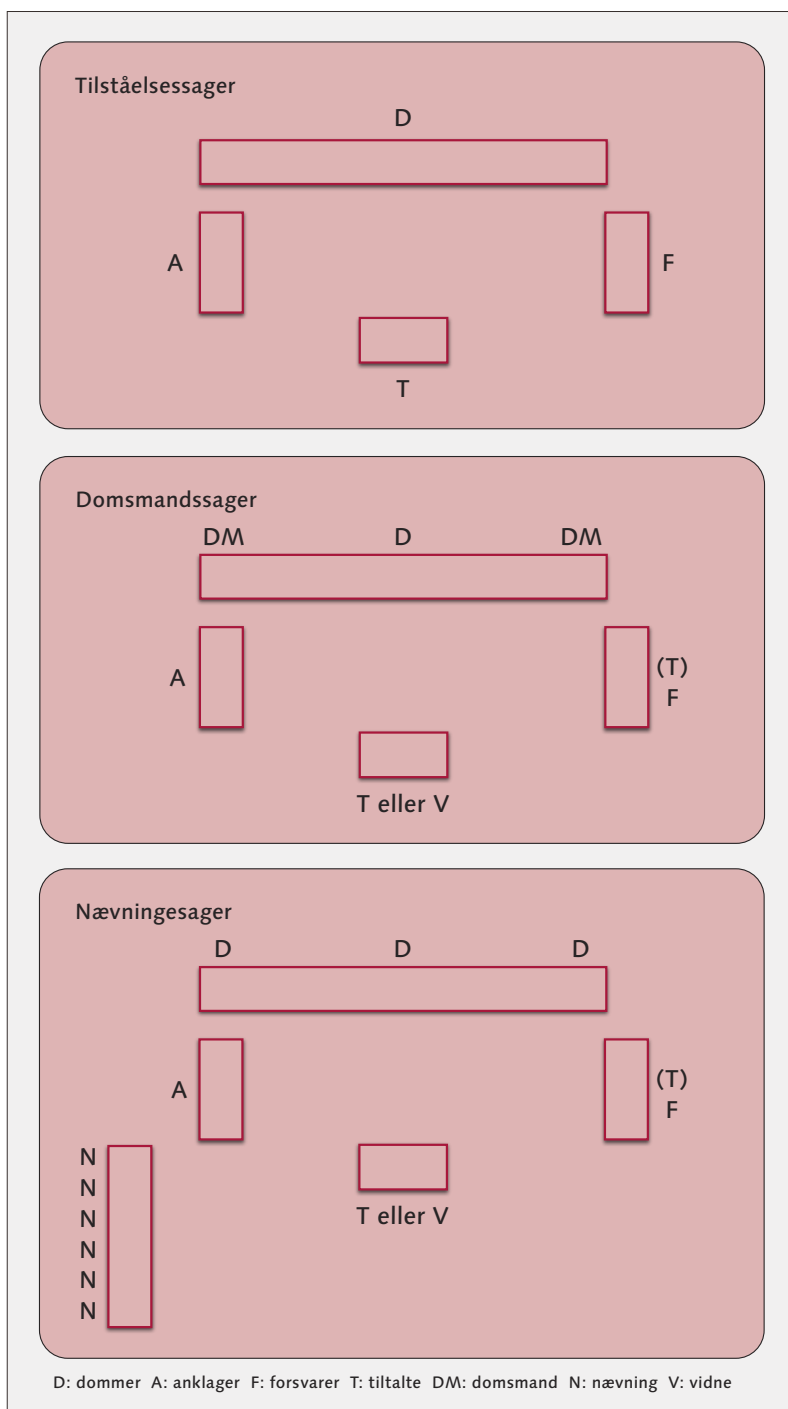
Hvis den tiltalte ønsker det, kan hans sag som nævnt behandles som tilståelsessag af en enkelt dommer i et enkelt retsmøde, hvor anklageren afhø-

rer den sigtede, og hvor forsvareren stiller nogle supplerende spørgsmål (se figur 19.1). Hvis sigtede tilstår og ønsker sagen afgjort på dette grundlag, og anklageren er enig, kan sagen afgøres uden yderligere retsmøder. Anklageren og forsvareren vil typisk komme med nogle korte bemærkninger om den straf, de hver især synes er passende. Derefter afsiger dommeren sin dom. Tilståelsesproceduren er – i hvert fald i forhold til nævningsagsbehandlingen – formløs og hurtig. Det kan for den sigtede være en fordel.

I nogle tilfælde vil den mistænkte måske nægte, at han havde forset til drab, men nok erkende, at han udøvede farlig vold og derved dræbte afdøde. Muligvis kommer denne delvise tilståelse i håbet om, at anklagemyndigheden så vil køre sagen som tilståelsessag med den noget mindre straf i forhold til et forsætligt drab. Hvis anklagemyndigheden mener, at det er meget sandsynligt, at en nævningsag alene vil få samme resultat, kan den vælge også at afgøre denne sag som tilståelsessag og altså spare ressourcerne i forhold til en nævningsag. I amerikanske film ser man ofte forhandlinger mellem anklageren og den sigtede eller hans forsvarer. Forhandlingerne er almindelige i USA og kaldes *“plea bargaining”* (*plea*: tiltale, *bargaining*: forhandling, altså forhandling om tiltalen). Anklagemyndighedens interesse i disse forhandlinger skyldes, at det i USA er vanskeligt at forudsige resultatet af en nævningsag med en lang række formelle retssikkerhedsgarantier. Polemisk kan man anføre, at det amerikanske jury-system er så retssikkert, at anklagemyndigheden ofte forhandler sig uden om systemet for at få en overskuelig tilståelsessag.

Forberedelse af nævningsagen

Hvis drabssagen skal behandles som nævningsag, skriver anklagemyndigheden et anklageskrift. Anklageskriftet beskriver, hvem der er tiltalt, og hvad han er tiltalt for, her drab efter straffelovens § 237. Det indeholder en beskrivelse af drabet: tidspunktet, stedet, drabsmetoden etc. Anklageskriftet er den formelle ramme for sagen. Retten kan kun dømme en tiltalt for den forbrydelse, der er nævnt i anklageskriftet eller en mindre forbrydelse, for eksempel farlig vold med døden til følge. Og det er anklagerens opgave at bevise, at de forhold, som er nævnt i anklageskriftet, er begået som beskrevet.

Figur 19.1

Anklagemyndigheden udarbejder en materialesamling (“ekstrakt”) til hver af dommerne og nævningene. I denne findes det materiale, politiet har skaffet, altså en række politirapporter med referat af den mistænkte og vidnernes forklaringer, redegørelser for diverse undersøgelser både foretaget af politiet og for eksempel retsmedicinere. Det, der står i materialesamlingen, kan alene bruges som bevis, hvis det har været oplæst eller forevist i retten. Materialesamlingen tjener altså ikke direkte som bevis, men når både dommerne og nævningene har et eksemplar, medfører det, at det er lettere at følge anklagerens eller forsvarerens oplæsning fra samlingen.

Endelig udarbejder anklageren en bevisfortegnelse, hvor han anfører, hvilke vidner han ønsker at føre, og hvilke andre beviser han vil påberåbe sig. Anklageskriftet, bevisfortegnelsen og ekstrakten sendes direkte til forsvareren og retten. Forsvareren kan så tilføje de yderligere beviser, han ønsker at bruge, herunder yderligere vidner.

Indledning af nævningesagen

Nævningesager tager typisk flere dage. Sagerne behandles i offentlige retsmøder. Oprindeligt var formålet med, at befolkningen skal kunne følge retssagerne, at sikre, at tiltalte får en fair behandling. I dag føler mange tiltalte nok ikke offentlighedens interesse som en beskyttelse, men som en særlig belastning. Ikke mange tiltalte er interesserede i at få deres ugeringer belyst på tv og i den skrevne presse. Det offentlige har en interesse i presseomtalen, fordi den giver befolkningen oplysning om, hvordan straffesystemet fungerer. Fra et strafferetligt synspunkt er det væsentligt, at befolkningen får viden om, hvad domstolene straffer for, og hvilke straffe der idømmes. Meningen er jo, at straffene skal afholde andre fra at begå forbrydelser.

I retslokalet sidder de tre juridiske dommere øverst på et let forhøjet podie (se figur 19.1). Dommeren i midten er retsformanden, som leder forhandlingerne. Sådan betegner man typisk det, der foregår i retten, selv om det ikke er nogen egentlig forhandling. Neden for podiet, ude i den ene side, sidder de seks nævninge. De sidder altså adskilt fra dommerne, mens domsmænd i for eksempel en almindelig voldssag sidder oppe ved siden af dommeren eller dommerne. Forskellen viser, at nævningene har en mere selvstændig stilling end domsmændene. Foran podiet sid-

der i hver sin side anklageren og forsvareren med ansigtet vendt mod hinanden. Når tiltalte ikke afhøres, sidder han ved siden af sin forsvarer. Mellem anklager og forsvarer er en stol og evt. et bord, som benyttes af den person, der afhøres. I langt de fleste drabssager har tiltalte i længere tid været varetægtsfængslet. I disse tilfælde er der vagtpersonale til stede for at forhindre, at tiltalte flygter.

Sagen indledes med, at anklageren uddeler ekstrakten og oplæser anklageskriftet. Den tiltalte spørges af retsformanden, om han kan erkende sig skyldig eller nægter sig skyldig. Da det er en nævnings sag, ved retten godt, at tiltalte ikke kan erkende sig skyldig, men tiltaltes svar – evt. suppleret af hans forsvarer – vil ofte oplyse, hvorfor tiltalte påstår frifindelse, hvilket oftest er afgørende for bevisførelsen.

Retsformanden fortæller nævningene, at de ikke må snakke om sagen med andre, og at de i retslokalet alene må tale med dommerne. Nævningene afgiver nu én for én stående et løfte om, at de vil følge med i sagen og dømme, som de finder rigtigt efter loven og beviserne.

Dernæst kommer anklageren med sin forelæggelse af sagen. Dette skal være en objektiv redegørelse for sagen. Typisk indledes den med, “at politiet den ... kl. ... blev alarmeret om et drab” eller lignende. Dernæst fremstilles sagen kronologisk, således at anklageren fortæller, hvilke undersøgelser politiet har lavet eller fået lavet. De væsentligste beviser fremhæves, og anklageren redegør for den planlagte bevisførelse og forklarer i denne sammenhæng, hvad tiltalte og anklageren er enige om, og hvad de er uenige om, således at rettens medlemmer får et klart indtryk af, hvad det er, der skal bevises. Hvis tiltalte benægter overhovedet at have noget med drabet at gøre og måske påberåber sig et alibi på drabstidspunktet, er det én bevissituation. Erkender tiltalte omvendt at have begået drabet, men at det var et uheld, er det en anden bevissituation. Som et tredje typeeksempel kan nævnes, at tiltalte erkender at have begået drabet forsætligt, men at der var tale om lovlig nødværge (selvforsvar).

Bevisførelsen

Efter redegørelsen starter bevisførelsen. Som nævnt består denne dels i afhøring af tiltalte og vidner, dels i anden bevisførelse, for eksempel op-

læsning af erklæringer, forevisning af drabsvåbnet eller dokumentation af mobiltelefoners placeringer på gerningstidspunktet. Retsplejeloven indeholder regler om afhøring af tiltalte og vidner og om oplæsning af tekster, men ellers er bevisførelsen i Danmark fri.

Bevisførelsen indledes med anklagerens afhøring af tiltalte. En tiltalt har ikke pligt til at fortælle om sin forbrydelse. Dette udtrykkes ofte med, at han ikke har pligt til at inkriminere sig selv. Dommeren indleder derfor afhøringen med at fortælle den tiltalte, at han ikke har pligt til at udtale sig. Hvis tiltalte udtaler sig og lyver, kan han ikke – som vidner kan – straffes for falsk forklaring for retten. Man kan måske undre sig over, at en tiltalt bare kan prøve at lyve sig fra sin skyld, men dels er der noget etisk betænkeligt ved det modsatte resultat, dels vil en pligt til at tale sandhed næppe have den store effekt. I amerikanske kriminalfilm ser man imidlertid, at den tiltalte vælger at afgive sin forklaring under ed, således at han kan straffes, hvis han lyver. Denne mulighed findes ikke i dansk ret, hvor vi tværtimod undrer os over, at man i USA øjensynligt tror, at en trussel om straf for falsk forklaring har betydning for en person, der, hvis han fortæller sandheden, står til dødsstraf.

Det andet punkt, hvor afhøringen af tiltalte adskiller sig fra mønstret i diverse amerikanske kriminalfilm, er, at afhøringsformen i Danmark er mere rolig end den amerikanske *cross-examination*. Tonen i en dansk retssal er så langt som muligt rimelig høflig. Det skyldes også, at en god anklager er klar over, at specielt afhøringen af tiltalte er meget væsentlig for sagens udfald. Hvis den tiltalte efter afhøringen fremtræder som den mest troværdige, er resten af anklagerens opgave op ad bakke, især hvis nævningene og dommerne synes, at anklageren har været for grov under sin afhøring. Det er forbudt at snyde tiltalte ved for eksempel urigtigt at fortælle ham, at en medsigtet har tilstået, at de sammen har begået drabet.

Undertiden ser man, at anklageren foreholder den tiltalte hans forklaring i et tidligere retsmøde eller til politiet. Den tiltalte er typisk afhørt flere gange i retten i forbindelse med grundlovsforhør og senere retsmøder i forbindelse med varetægtsfængsling. Hvis han under selve nævningesagen afgiver en anden forklaring, er der en risiko for, at han prøver at pynte på sin adfærd, og i disse tilfælde vil anklageren ofte spørge den tiltalte, om det ikke er rigtigt, at han på et tidligere tidspunkt har

forklaret det modsatte. Nogle anklagere er mere tilbøjelige end andre til at bruge denne afhørings teknik. Det hænger givetvis sammen med, at mange jurister mener, at en ændret forklaring er et klart indicium for, at den afhørte lyver. Opfattelsen holder næppe i alle tilfælde.

Efter anklagerens afhøring af tiltalte overtager forsvareren afhøringen. For at sikre sammenhæng i afhøringen kommer forsvarerens spørgsmål ofte undervejs i anklagerens afhøring. For både anklagerens og forsvarerens afhøring gælder, at afhøringen naturligvis styrer den afhørtes udtalelser, men den afhørte skal have mulighed for at afgive en rimeligt sammenhængende forklaring, men på de for beviset mest relevante punkter vil afhøringen ofte blive skarp.

Efter afhøringen af tiltalte afhøres vidner. Det kan være særligt sagkyndige vidner som for eksempel en retsmediciner, der afhøres om dødsårsagen eller det formodede dødstidspunkt. Andre vidner afhøres for eksempel om, hvad de har hørt eller set på gerningstidspunktet. Hvilke vidner der indkaldes, afhænger i høj grad af politiets efterforskning, og antallet varierer meget fra sag til sag. Vidnerne afhøres af både anklager og forsvarer.

Procedure og votering

Efter bevisførelsen procederer først anklageren og dernæst forsvareren. Proceduren er en redegørelse for, hvordan bevisførelsen skal bedømmes, og hvorfor tiltalte er skyldig eller ikke skyldig i det drab, han er tiltalt for. Proceduren afhænger naturligvis i meget høj grad af bevisproblemerne i den enkelte sag. Det er svært at sige noget generelt om den. Efter loven har anklageren dog pligt til at være objektiv. Det er et smukt og rigtig mål, men den anklager, der har været med til at rejse tiltalen, som typisk har fået tiltalte fængslet, og som har været igennem den bevisførelse, han har valgt for at få tiltalte dømt, er naturligvis præget af dette.

Det vil være naivt at lytte til anklagerens procedure som en nøgtern og objektiv redegørelse. Noget af det svære ved proceduren er for mange anklagere – især de yngre – at holde proceduren i et for nævningene forståeligt sprog, der ikke er præget af fine fagudtryk. På det punkt kan man godt have en vis beundring for de engelske og amerikanske proce-

dører, som man oplever på film. De har en ganske særlig evne til at tale i et for juryen forståeligt sprog præget af en del sund fornuft (*common sense*). Forsvareren har ikke under sin procedure – lige så lidt som under de tidligere faser i sagen – nogen pligt til at være objektiv. Forsvarerens opgave er at forsvare den tiltalte og forklare retten, hvorfor der ikke er ført tilstrækkeligt bevis til at erklære tiltalte skyldig. Anklageren har mulighed for at svare på forsvarrets procedure, og forsvareren har samme ret. Efter proceduren spørges tiltalte, om han har noget at tilføje til det, hans forsvarer har sagt. Det er en formel høflighedsfrase, da det absolut ikke er meningen, at tiltalte skal komme med nye oplysninger, som kan nødvendiggøre yderligere bevisførelse eller procedure. Typisk siger den tiltalte da heller intet af betydning for afgørelsen af sagen.

Efter proceduren trækker de tre dommere og de seks nævninge sig tilbage for bag lukkede døre at votere skyldsspørgsmålet. Tidligere blev dette afgjort af nævningene alene som en afsondret gruppe. Nu drøftes det af dommerne og nævningene sammen. Det mest centrale princip er, at enhver berettiget tvivl skal komme den tiltalte til gode. Selv om det er klart mere sandsynligt, at tiltalte er skyldig end uskyldig, skal han ofte ikke dømmes. Man kan ikke sætte procenter på kravene til bevisets styrke, men der skal meget til. Når der stemmes, skal der være fire af de seks nævninge og to af de tre dommere, der stemmer for skyld. Er dette krav ikke opfyldt, skal tiltalte straks frifindes, og sagen er afsluttet, medmindre anklagemyndigheden beslutter at anke afgørelsen til landsretten.

Hvis tiltalte omvendt erklæres skyldig, skal både anklager og forsvarer procedere, hvilken straf de hver især finder passende. Loven siger alene, at straffen er mindst fem års fængsel og højest fængsel på livstid, men Højesteret har fastsat, at udgangspunktet og dermed normalstraffen for drab er 12 års fængsel. Anklageren kan så procedere på, at der er skærpende omstændigheder, for eksempel at flere er dræbt, eller at drabet har været særligt bestialsk, og forsvareren på, at afdøde havde provokeret tiltalte. Ved afstemningen om straffen har nævningene tilsammen lige så mange stemmer som de tre dommere tilsammen. Afgørende er, hvilken straf der er flertal for. Ved stemmelighed idømmes den mildeste straf.

Drab i retssociologisk belysning

*Forskningschef Britta Kyvsgaard,
Justitsministeriet*

Der er mange grunde til, at kriminologer og andre forskere i særlig grad er interesseret i drab. Ud over, at drab er den alvorligste forbrydelse, der findes, skyldes interessen også, at udviklingen i drabsforbrydelsen kan ses som et spejl, der viser os udviklingen for andre voldsforbrydelser, ligesom den viser os noget om samfundsudviklingen generelt.

Når netop drab anvendes til at reflektere udviklingen på andre områder, hænger det sammen med, at det er den forbrydelse, vi har de mest sikre tal for. Der er ikke på drabsområdet, som tilfældet er for megen anden kriminalitet, et stort mørketal, dvs. andelen af forbrydelser, der ikke er kendt og registreret af politiet, fordi ingen har opdaget det, eller fordi ingen har anmeldt det til politiet. Det hører således givetvis til sjældenhederne, at et dødsfald ikke registreres. Og politiet er meget omhyggelige med at efterforske alle dødsfald, der kan skabe mistanke om, at der har fundet en forbrydelse sted. Sådan er det i dag, og sådan har det været længe. Vi kan derfor gå ud fra, at statistikken viser ret præcist, hvor mange drab der bliver begået de enkelte år.

Sådan er det ikke for andre voldsforbrydelser. Især for den mindre alvorlige vold er mørketallet stort og varierer over tid. Vi er i dag mere tilbøjelige til at anmelde mindre alvorlige voldshændelser til politiet, end vi var for bare 10-20 år siden. Dertil kommer, at vi også er mere tilbøjelige til at betragte aggressive episoder som vold. De slagsmål, som før i tiden var en helt forventelig, accepteret og underholdende afslutning på en fest i den nærliggende kro, betragtes i dag som vold, der kræver politiets indblanding. Tendensen er den samme for de slåskampe, der tidligere var et almindeligt indslag i frikvartererne. Der er dog fortsat mange volds-

episoder, der ikke anmeldes til politiet. Vold i familien kommer givetvis sjældent til politiets kundskab. Det samme kan gælde vold, der er begået af en anden, man kender. Samlet set betyder det, at statistikken over den registrerede vold hverken giver os et klart billede af det årlige omfang af aggressive handlinger i samfundet eller af udviklingen heri. Det anser vi derimod, at drabstallene gør, for drab er den ultimative voldshandling.

Drab som afspejling af en civilisationsproces

Drab forekom meget hyppigere før i tiden, end det gør i dag. De, der har studeret drab, har fundet frem til, at der antagelig var 25-40 drab per 100.000 indbyggere i middelalderen, men at dette antal er mindsket til omkring 15-20 drab per 100.000 i det 16. århundrede, til ca. 10 per 100.000 i det 17. århundrede og til 3 per 100.000 i det 18. århundrede. I dag ligger antallet i de fleste vesteuropæiske lande på lige omkring 1 per 100.000 indbyggere.

Hvordan skal denne meget kraftige nedgang i omfanget af personkonflikter og aggressive handlinger forklares? Den vigtigste forklaring er sikkert civilisationsprocessen. Det er en proces, der er foregået over flere hundrede år, og som langsomt har omformet vores personlighed. Processen har indebåret, at vi er blevet bedre til at kontrollere vrede og andre sindsbevægelser, at vi er mere reflekterende og følsomme i forhold til indre psykologiske tilstande, at vores impulsivitet er mindsket, og at vi i højere og højere grad planlægger langsigtet og lever rationelt. Der er altså tale om en øget selvkontrol, som inden for kriminologien netop anses for at være af betydning for forekomsten af kriminalitet: Lav selvkontrol øger denne risiko, mens høj selvkontrol mindsker den.

Civilisationsprocessen menes at hænge sammen med, at vi igennem historien i stigende grad er blevet gensidigt afhængige af hinanden og har skullet interagere mere og mere, hvorfor vi har måttet lære at kontrollere vore impulser og handlinger i dette sociale samspil. Det har så at sige været en fordel for den enkelte, at vedkommende har kunnet beherske følelsesudbrud og har kunnet handle rationelt.

Udviklingen i statsdannelser, som har fået voldsmonopol, menes også at have betydning herfor, ligesom udviklingen af markedsøkonomien,

som har øget interaktionen og afhængigheden mellem mennesker, gør det. Historisk set er drabstallene i de nordeuropæiske lande mindsket noget tidligere, end tilfældet er i de sydeuropæiske lande, hvilket kan hænge sammen med, at statsdannelserne i det nordlige Europa tidligere har opnået en høj grad af legitimitet blandt borgerne, og at den kulturelle betydning af de enkelte borgers ære hurtigere er aftaget i de nordlige end i de sydlige lande. Det har dermed ikke i samme grad længere været nødvendigt at forsvare sin ære ved eksempelvis drab på krænkeren.

Drab som afspejling af familieforhold

Fra en ældre dansk undersøgelse ved vi, at det før i tiden var ret almindeligt, at gerningsmanden til drab bagefter begik selvmord. Det er den type situationer, der kaldes *udvidede selvmord*, fordi gerningsmanden som udgangspunkt har ønsket at begå selvmord, men har ment, at de efterladte – typisk børnene, men eventuelt også ægtefællen – ikke har kunnet klare sig og derfor forinden har dræbt dem. De udvidede selvmord forekommer ofte i drabssager, hvor familiedramaer anses for at være drabsmotivet.

I begyndelsen af 1950'erne var andelen af drabsmænd, der efterfølgende begik selvmord, meget stor, nemlig på over 40 %. I slutningen af 1960'erne var denne andel faldet til 16 %, og siden da endnu mere, så at andelen af drabsmændene, som efterfølgende har begået selvmord, de sidste 20 år har været på 7 %.

Tidligere var det især ret mange af de kvindelige drabsmænd, der begik selvmord. Næsten halvdelen af kvinderne mod godt en femtedel af mændene begik selvmord efter drabet eller drabene. I dag er det ca. 7 % af de mandlige og ca. 3 % af de kvindelige drabsmænd, der efterfølgende begår selvmord. Ganske ofte var og er ofrene i disse sager børn. Fra slutningen af Anden Verdenskrig frem til 1970 var 42 % af alle ofre for drab børn under 15 år. I dag er denne andel på omkring 10 %.

At antallet af sager, der kan karakteriseres som udvidede selvmord, er faldet, kan bunde i forbedrede vilkår for kvinderne og de enlige forsørgere. Men den store mindskning i disse sager er antagelig også forbundet med en mindre udbredelse af den giftige husholdningsgas. For det var en enkel og ganske smertefri måde at begå drab (og selvmord) på, og tidligere var

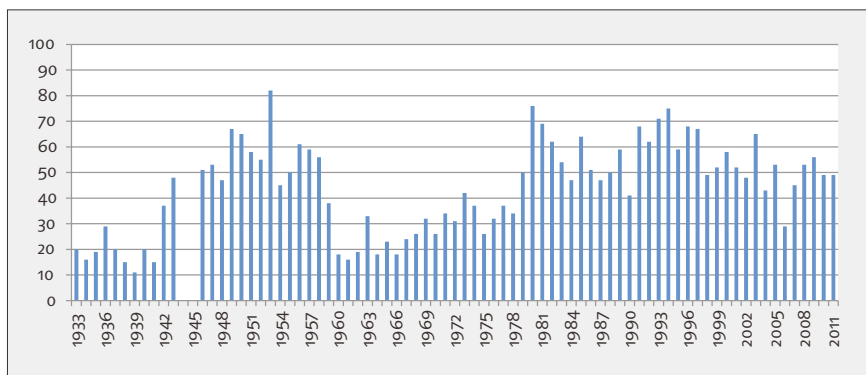
de familierelaterede drab netop karakteriseret ved at foregå på en ikke-voldelig måde. Sådan forholder det sig muligvis ikke længere. De seneste år har i hvert fald budt på drabssager, hvor fædre har slået deres børn ihjel på en ret voldsom måde.

En 41-årig dansker blev i maj 2012 i landsretten i Tyskland idømt livsvarigt fængsel for drab på sine to døtre. Han havde taget døtrene med på en kort biltur til Tyskland. På en rasteplads satte han ild til bilen, så pigerne brændte ihjel. Pigerne havde fået sovemedicin før branden. Manden oplyste, at han havde forsøgt selvmord og ville tage pigerne med. Han overlevede, da han hurtigt efter brandens opståen forlod bilen og anmeldte branden som et uheld. Manden havde været deprimeret efter sin skilsmisse og striden om pigerne.

Udviklingen i drab i Danmark

I Danmark indeholder kriminalstatistikken oplysninger om antallet af manddrab siden 1933, dog med undtagelse af de to krigsår 1944-45, hvor politiet var afsat.

Som figur 20.1 viser, var der relativt få drabssager i 1930'erne – i gennemsnit knap 20 årligt fra 1933 til 1939. Mønstret er det samme de første krigsår, men fra 1942 og frem til 1960 er det årlige antal drab betydeligt

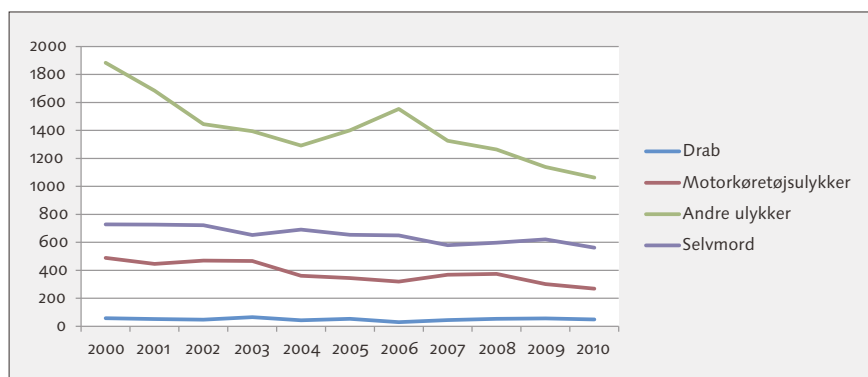
Figur 20.1

Antallet af politiregistrerede manddrab 1933 til 2011.

højere, nemlig i gennemsnit 55 drab årligt. Vi ved ikke, hvad forklaringen er på dette ret høje tal i forhold til det lave antal drab i 1930'erne. Der er dog næppe tvivl om, at en del af drabene i krigsårene relaterer sig til selve besættelsen, og at de mange våben i omløb efter krigen kan have haft en betydning for drabstallene i den periode. Desuden ser der ud til at have været færre udvidede selvmord og drab i forlængelse af familiedramaer i 1930'erne, idet andelen af drabsmænd, der begik selvmord, og andelen af kvindelige drabsmænd var forholdsvis lav i den periode.

Figur 20.1 viser videre, at der siden 1960 og frem til 1990'erne har været en stigning i antallet af drab i Danmark. Fra 1960 og frem til 1980'erne blev der årligt begået omkring 30 drab i Danmark, mens antallet de efterfølgende 20 år har ligget på ca. 60 årligt. Efter årtusindeskiftet er der årligt begået ca. 50 drab årligt. Det svarer til lidt under 1 per 100.000 indbyggere.

50 drab om året er naturligvis 50 drab for meget. Sandsynligheden for at dø som følge af drab er dog betydeligt ringere end sandsynligheden for at dø som følge af en bilulykke eller anden form for ulykke. Det ses af figur 20.2. Fra 2000 til 2010 er det omkring otte gange så mange, der er døde på grund af en trafikulykke, og mere end 25 gange så mange, der døde på grund af andre ulykker, for eksempel fald, drukneulykker eller arbejdsulykker. Figur 20.2 indeholder også oplysning om årlige antal selvmord. Antallet af selvmord er mere end ti gange så stort som antallet af drab.

Figur 20.2
Antallet af døde som følge af drab, motorkøretøjsulykker, andre ulykker og selvmord, 2000-2010.

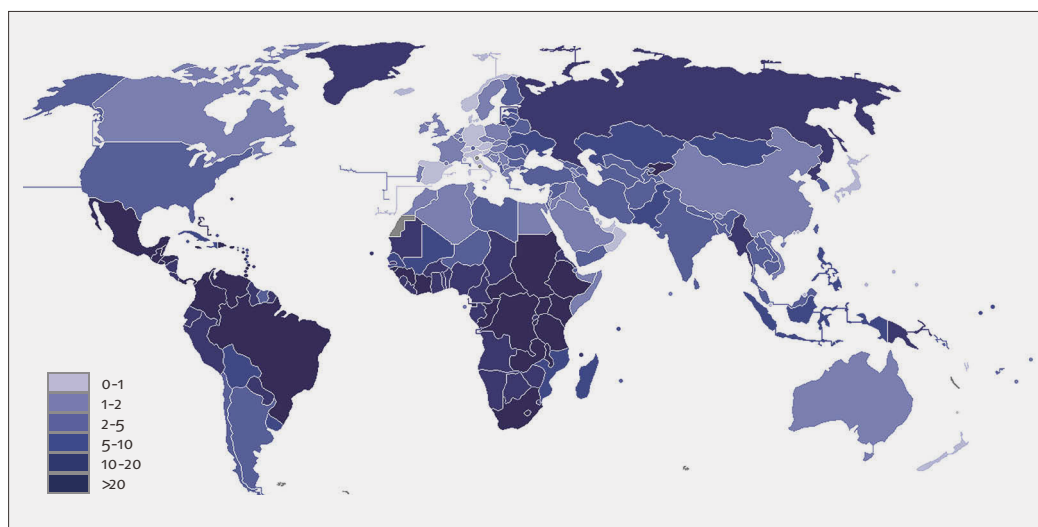
Danmark i verden

I dag tilhører Danmark den lille gruppe lande med et drabstal, der ligger under 1 per 100.000 indbyggere. Som figur 20.3 viser, er vi i så henseende i selskab med nogle andre vesteuropæiske lande, men uden for denne region er der meget få lande med så lav en drabsrate.

Mange af de lande, der har den højeste drabsrate – over 20 per 100.000 indbyggere – ligger i Afrika og Mellemamerika. Dertil kommer nogle af de sydamerikanske lande. I Europa og Nordamerika er der ingen lande med så høje drabstal.

Grønland afviger betydeligt fra de øvrige nordiske lande – med en drabsrate på over 10 per 100.000. Gennemsnittet for 1996 til 2009 var 18 drab per 100.000. Da indbyggertallet i Grønland er lige godt 50.000, er det jo let at beregne, hvor mange det drejer sig om. De forklaringer, der er givet på den store drabsrate i Grønland, angår både kulturelle og sociale forhold samt en let adgang til våben.

I USA foregår der konstant en debat om netop adgangen til skydevåben og drabstallene, hvilket hænger sammen med, at langt de fleste drab

Figur 20.3

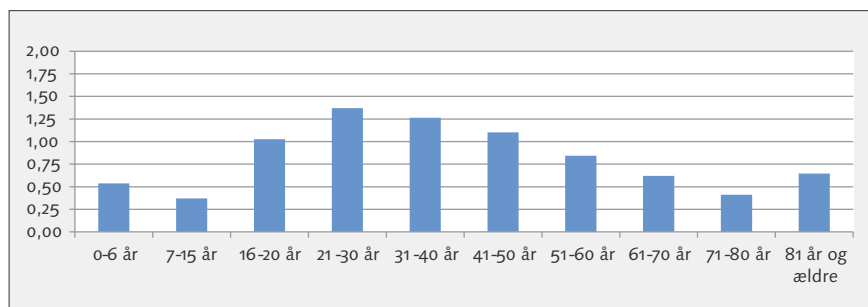
Antal drab per 100.000. FN-statistik fra 2012.

i USA bliver begået med skydevåben. Selv om der næppe er tvivl om, at adgangen til våben spiller en rolle for omfanget af drab, så er det tilsyneladende vanskeligt at gøre noget ved, for mange amerikanere anser det at eje våben og kunne beskytte sig selv og deres ejendom som et væsentligt symbol på den personlige frihed. I øvrigt er det bemærkelsesværdigt, at drabsrisikoen er seks til otte gange så stor for den sorte som for den hvide befolkning i USA.

Karakteristika ved drab i dagens Danmark

Risikoen for at blive udsat for drab varierer med alderen, hvilket ses af figur 20.4. Størst er risikoen for aldersgruppen 21-30 år, hvorefter risikoen falder med stigende alder, og for de 71-80-årige er den under en tredjedel af de 21-30-åriges. Risikoen for de 71-80-årige svarer nogenlunde til den, der er for børn i alderen 7-15 år. Både for de mindste børn (under syv år) og for de meget gamle (over 80 år) er risikoen for at blive dræbt lidt større.

En mand blev straffet med otte års fængsel for flere alvorlige voldsforhold over for sin samlevers tre et halvt-årige barn. Forholdene kulminerede med, at manden slog barnet, der sad på en stol i kælderen, så det faldt ned på kældergulvet. Han beordrede barnet til igen at sætte sig op på stolen og slog det igen, så det faldt ned på gulvet. Barnet fik et kraniebrud og døde dagen efter. Moderen blev idømt halvandet års

Figur 20.4
Antal ofre for drab per 100.000 i aldersgrupperne, gennemsnit 2000-2011.

fængsel for medvirken til volden. Retten fandt, at moderen efter det første voldsforhold burde have beskyttet sin datter, evt. ved at flytte tilbage til sin lejlighed. Hendes passivitet måtte betragtes som en accept af samleverens vold.

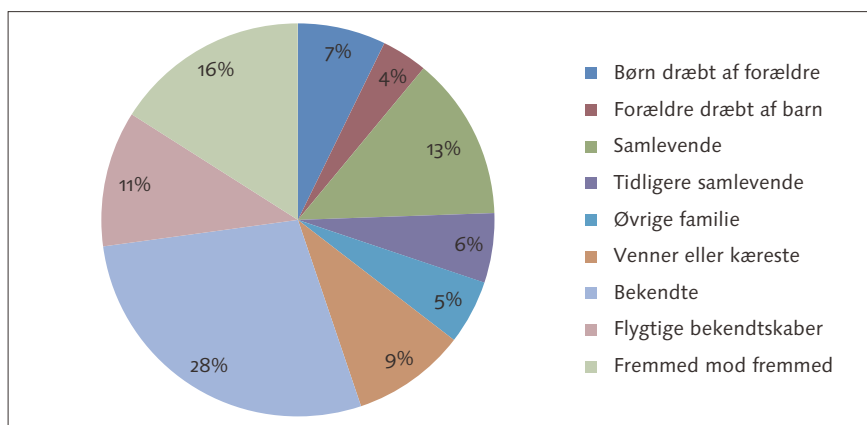
Der er lidt flere af ofrene, der er drenge eller mænd frem for piger eller kvinder: Seks ud af ti af ofrene er af hankøn.

De, der begår drab, er i meget større udstrækning mænd. Godt ni ud af ti er mænd. Det er meget sjældent, at børn og unge begår drab. Siden 2000 er der registreret tre tilfælde, hvor et barn under 15 år har begået drab, mens otte af dem, der i den periode blev dømt for drab, var i alderen 15-17 år og 24 i alderen 18-20 år. De fleste drabsmænd er mellem 21 og 40 år, og kun 2 % af drabsmændene er over 70 år.

Som statistikker over ulykker viser, er hjemmet det farligste sted at opholde sig. Det gælder også med hensyn til risikoen for drab. Mere end to tredjedele af drabene er begået i private hjem, typisk i ofrets hjem. Kun omkring hvert femte drab er begået udendørs, på gaden, i parker eller lignende steder.

Gerningsstedets karakter røber noget om forholdet mellem ofret og gerningsmanden. I og med at drabet i så mange tilfælde er foregået i private hjem, må det betyde, at gerningsmand og offer i de fleste tilfælde har kendt hinanden inden drabet. Der forekommer selvfølgelig tilfælde, hvor en ukendt person trænger ind i et privat hjem – typisk for at frarøve ofret penge og lignende – og situationen eskalerer og ender med drab. Sådanne situationer er imidlertid sjældne, men findes altså: Flere mænd brød om natten ind i et ældre ægtepars hjem for at stjæle. Forholdet udviklede sig sådan, at de bandt arme og ben sammen på de ældre mennesker, som lå og sov, ligesom indbrudstyvene sparkede de ældre mennesker på kroppen og i hovedet. Volden medførte sammenstyrtning af den ældre mands brystkasse, og han døde kort efter. Mændene gennemrodede huset og tog et tv, nogle smykker og et mindre pengebeløb. De mænd, som havde været med inde i huset, blev dømt for røveri og farlig vold med døden til følge og fik mindst otte års fængsel. En tiltalt, som alene havde været chauffør og kørt de tiltalte til det planlagte tyveri, der uden hans viden udviklede sig til røveri, fik to års fængsel for tyveri.

Som det ses af figur 20.5, er gerningsmand og offer helt ukendte for

Figur 20.5
Relationen mellem offer og gerningsmand, gennemsnit 2000-2011.

hinanden i 16 % af drabssagerne, og langt de fleste af disse tilfælde foregår uden for hjemmets fire vægge. Omfanget af disse såkaldte fjerndrab har været ret stabilt over de seneste 20 år, men var tidligere sjældnere.

Det ses også af figuren, at der i godt en tiendedel af drabssagerne har været et mere flygtigt bekendtskab mellem ofret eller gerningsmanden. Det kan for eksempel dreje sig om drab af en rival. I alle øvrige drabssager er der et nærmere bekendtskab eller tættere bånd mellem offer og gerningsmand. I godt hver tredje drabssag er de to i familie med hinanden eller har i hvert fald boet sammen. De fleste af disse situationer angår ægtefæller, nuværende eller tidligere samlevende, men det forekommer som nævnt også, at en forælder dræber sit barn eller – mere sjældent – et (voksnet) barn dræber en forælder.

Det er imidlertid også en stor del af drabene, der er begået mellem bekendte. Vi ved ikke præcis, hvad der karakteriserer disse drab, men der findes episoder, hvor bekendte gennem længere tid sammen har drukket tæt, og hvor en mindre uoverensstemmelse har resulteret i et drab.

De fleste drab – nemlig to tredjedele – foregår ved brug af en form for våben. I de fleste tilfælde er det en kniv eller andet stikvåben, og i ca. en fjerdedel af alle drabssager er der anvendt skydevåben. I nogen færre tilfælde er der anvendt et slagvåben, for eksempel et bat eller anden

tung genstand. Når der ikke er anvendt våben, er drabet primært sket ved kvælning eller kværkning, mens ca. hvert tiende drab er et resultat af vold uden brug af våben. I de seneste år har der været meget fokus på udbredelsen af knive blandt unge i nattelivet, men andelen af drab, der er foregået med brug af kniv, har dog været ret konstant over de seneste 20 år. Det samme gælder skydevåben.

Det kan være svært præcist at afgøre, hvad motivet til et drab er. Det betyder også, at de oplysninger, vi har herom, er lidt usikre. Det kan dog med rimelighed slås fast, at en ganske stor del af de drabssager, der foregår i familien, mellem ægtefæller, nuværende eller tidligere samlevende, skyldes familiedramaer og/eller jalousi. Generelt er det følelserne, der spiller ind, når mennesker begår denne voldsomme forbrydelse, i modsætning til ønsket om økonomisk vinding. Det antages, at berigelse er motivet i omkring en tiendedel af drabssagerne. Det er de sager, der undertiden kaldes rovmord. Ca. hvert tiende drab skyldes psykisk sygdom hos drabsmanden eller er af seksuel karakter, mens ca. hvert halvtredsindstyvende drab kan karakteriseres som æresdrab. Det vil sige sager, hvor for eksempel en far dræber en datter, fordi hun har opført sig på en måde, som efter faderens opfattelse krænker familiens ære. Som beskrevet ovenfor, forekom æresdrab hyppigere før i tiden.

Et eksempel på æresdrab er følgende: En 62-årig herboende tyrkisk statsborger forsøgte med en kniv at dræbe sin 32-årige datter og hendes kæreste. Datteren var blevet skilt fra den tyrkiske mand, som hun havde indgået et arrangeret ægteskab med. Hun ønskede nu at gifte sig med en anden herboende tyrkisk mand. Faderen var i gerningsøjeblikket utilregnelig på grund af sindssygdom og blev derfor ikke straffet, men dømt til anbringelse på en psykiatrisk afdeling og udvist for bestandig, trods 34 års ophold her.

Den forskning, der er gennemført i Danmark og i andre nordiske lande tyder på, at drab i stigende grad bliver begået af og mod socialt marginaliserede personer. Det vil sige arbejdsløse og mennesker, der længe har været uden for arbejdsmarkedet og lever af overførselsindkomster. De nordiske undersøgelser viser også, at der i stigende grad er alkohol involveret i drabssituationen.

Den angrende eller den iskolde drabsmand?

Drabsmænd af Anders Behring Breiviks og Peter Lundins type er – heldigvis – ret sjældne. De er sjældne både med hensyn til omfanget af deres forbrydelser og med hensyn til den koldblodighed, de fremtræder med. Der er tilsyneladende ingen anger eller skyldfølelse over de forfærdelige handlinger, de har begået. For mange år siden interviewede jeg en drabsmand, som heller ikke viste megen anger. Det fremgår af citatet nedenfor. Selv om han nævner ordet samvittighed, gav han ikke på nogen måde indtryk af at føle skam eller fortrydelse i forhold til sin gerning. For ham var drabet at ligne ved enhver anden handling – man køber en liter mælk, den betaler man for. På samme måde med et drab.

"Jeg er sat i spjældet, og jeg har fået 14 år. Jeg har begået mord. Det var et teknisk uheld – det ser man jo så tit i fjernsynet. Men man betaler jo licens alligevel. Og jeg betaler min straf herinde. Og så renses min samvittighed samtidig. Har jeg fået 14 år, så tager jeg mine 14 år – færdigt arbejde! Hvad koster en liter sødmælk – 6,50 kr.? Det må man jo også betale."

Interview med yngre mand, der afsonede straf for drab på et helt ukendt offer

Helt, helt anderledes var det for en anden drabsmand, jeg har interviewet, jf. citatet på næste side. En mere angrende lovovertræder har jeg aldrig mødt. Han var konstant plaget af sin gerning, havde forsøgt at finde trøst i Bibelen og i samtaler med fængselspræsten, men ingenting hjalp. For ham ville samvittigheden ikke være ren, når straffen var afsonet.

Og sådan vil det givetvis være for mange drabsmænd: Soningen af deres forbrydelse vil være en proces, som fortsætter, længe efter afsoningen af straffen er afsluttet.

"Sådan noget med penge og den slags, underslæb og hvad det nu er, der mener jeg, de med nogen ret kan sige 'Nu er jeg færdig med det. Nu har jeg afsonet min straf.' Men det kan jeg jo ikke, fordi ... Det [drabet] kommer man aldrig over. Det kommer man aldrig uden om. De kan spærre én inde, men det har slet ikke noget med det at gøre. Det hedder, at man 'afsoner', men det kan slet ikke lade sig gøre. Man kan afsone en fængselsstraf, men man kan ikke sone det, man har gjort. Det kan ikke laves om. Og alene det, det er sandelig en stor belastning. Der er nogen, der bruger den her gamle forslidte: 'Tiden læger alle sår'. Men det er noget vrøvl! Jeg har tidligere tænkt, at de måske kunne mildnes, men nu tror jeg ikke på det. Det er ikke blevet bedre, og det bliver det aldrig!"

Interview med ældre mand, der afsonede straf for drab på en nær slægtning

DRABSEFTERFORSKNING I DEN VIRKELIGE VERDEN

Politiarbejdet i drabssager

*Kurt Kragh, pensioneret efterforskningsleder
for Rigspolitiets Rejsehold, foredragsholder*

Der begås årligt 50-70 drab i Danmark. De fleste bliver opklaret inden for de første 24 timer og kræver derfor ikke de store ressourcer eller særlig ekspertise. Problemerne opstår først, når der er tale om et såkaldt “fjern-drab” (hvor der ikke er relationer mellem gerningsmand og offer), eller hvor man skal efterforske i lukkede kulturer eller miljøer.

I disse sager er det vigtigt, at efterforskningen baseres på en kombination af en efterforskningsleder med stor viden og erfaring inden for drabsområdet og en række specialuddannede efterforskere. Denne kombination fandtes før politireformen i København og Århus og i det nu nedlagte Rejsehold. I de 12 nye politikredse vil der være flere kredse, der grundet for få sager ikke vil være i stand til at opbygge de fornødne kompetencer til at kunne efterforske en længerevarende tung sag.

Opstart af en drabsefterforskning tager som regel udgangspunkt i:

- a. Fund af et lig på et gerningssted, hvor omstændighederne giver anledning til mistanke om, at en forbrydelse har fundet sted.
- b. Obduktion, hvor døds måde og dødsårsag angiver, at der er tale om drab, eller hvis der findes indikationer, der, sammenholdt med de øvrige omstændigheder, giver anledning til mistanke om, at en forbrydelse har fundet sted.
- c. Forsvunden person, (for eksempel et barn) hvor der ikke findes nogen plausibel forklaring på dets forsvinden, eller hvor oplysningerne i øvrigt giver anledning til mistanke om, at en forbrydelse har fundet sted.

“Uopsættelige skridt”

Når man har besluttet sig for at igangsætte en drabsefterforskning, er der en række “uopsættelige” skridt, der *skal* iværksættes, før man opstarter den tidskrævende og mere tunge efterforskning. Tidsfaktoren, der indebærer, at ting går tabt over ofte meget kort tid, må aldrig overses.

- a. Både det “indre” og “ydre” gerningssted skal afspærres effektivt, sådan at man ikke får ødelagt vigtige spor (DNA, fingeraftryk, sålaftryk etc.). *Ingen*, heller ikke politiets egne ledere, må ud over kriminalteknikerne få adgang til gerningsstedet, før det er grundigt undersøgt.
- b. “Første mand på gerningsstedet”, hvilket som regel er de først ankomne politifolk, optager fotos eller video (også gerne undervejs til gerningsstedet).
- c. Identiteten på eventuelle vidner sikres med henblik på en senere afhøring.
- d. Videooptagelser sikres fra døgnkiosker, tankstationer, butikcentre, banker etc. (gerningsmanden har ofte været her før drabet).
- e. Sikring af affaldssække, evt. affaldscontainere i nærområdet, men også fra for eksempel rastepladser på formodede flugtruter (ofte smider gerningsmanden gerningsvåben eller beklædning væk under sin flugt fra gerningsstedet).
- f. Indhentning af historiske teleoplysninger fra den dræbtes teleselskab.

Udvælgelse af personale og etablering af “Førerbunker”

Politikredsens ledelse udvælger en efterforskningsleder, en “læsemand” (souschef i sagen) og en journalfører med de fornødne kompetencer og erfaring inden for drabsområdet. Den daglige ledelse og kontakt til pressen varetages af efterforskningslederen og helst uden indblanding fra politikredsens ledelse.

Der udvælges egnede og sammenhængende kontorer, mødelokale og "Førerbunker". Det er vigtigt, at efterforskningslederen, "læsemanden" og journalføreren sidder på samme kontor, sådan at der opstår en løbende dialog omkring sagens forløb.

"Læsemanden" og journalføreren går straks i gang med at opdele sagen i grupper og opdatere sagens faktainformationer i it-systemet POLSAS og efterforskningssystemet "Ped Point".

Typisk vil en gruppering se således ud:

- A. Anmeldelsen, første dispositioner.
- B. Tekniske undersøgelser m.v. (kun gerningsstedet).
- C. Lægelige undersøgelser (obduktion m.v. – kun ofret).
- D. Alt om dræbte, familie, venner etc.
- E. Afhøring omkring gerningsstedet.
- F. Afhøringer – andre lokaliteter.
- G. Teleoplysninger.
- H. Sigtede.
- I. Andre strafbare forhold.
- J. Anmodninger til retten.
- O. "Fiduser" /mistænkte.

I samarbejde med politikredsens øvrige afdelingsledere udvælges medarbejdere, der har de specialkompetencer, der er nødvendige i den specifikke drabssag. Der er stor forskel på, om man skal efterforske en sag i et landbo-, indvandrer- eller narkomiljø eller inden for den mere grænseoverskridende og organiserede kriminelle verden. Der lægges ved udvælgelsen vægt på, at efterforskerne har den fornødne viden og indsigt om:

- Kriminaltekniske metoder.
- Retsmedicin og retsgenetik.
- Seksuelle adfærdsformer.
- Psykologi, herunder viden om sindssyge, psykopater etc.
- Etniske grupper, religioner og kulturer.
- Rabiater politisk orienterede grupper.
- Rabiater religiøse fanatikere.

- Telekommunikation.
- Politiets it-systemer.
- Nationalt Efterforskningscenter (NEC), PET, Europol, Interpol m.fl.
- Informationsindhentning – “Open source”-søgninger på internettet.
- Afhørings teknik (kognitiv afhøring).
- Psykologisk gerningsmandsprofilering.

For 20 år siden bestod et efterforskningshold af omkring 20 efterforskere. I dag vil der alt efter sagens karakter være maksimalt ti mand. Undtagelsen er drab på børn, hvor man grundet mediernes og befolkningens store interesse i den indledende fase vil have næsten ubegrænsede ressourcer til rådighed.

Der etableres tomandshold, der typisk vil have ansvaret for:

1. Gerningsstedet, kontakt til Kriminalteknisk Center, Retsmedicinsk Institut, Retsgenetisk Afdeling, Danmarks Teknologiske Institut eller andre eksterne samarbejdspartnere. Holdet registrerer effekter fundet på gerningsstedet og ved ransagninger hos mistænkte og sørger for at sende effekter til undersøgelse.
2. Historiske tele- og datainformationer. Holdet skriver anmodninger til retten om kendelser, kontakter teleselskaberne, bearbejder oplysningerne i Excel eller Analyst's Notebook.
3. Dræbtes familie, omgangskreds og arbejdskolleger.
4. Forhør omkring gerningsstedet.
5. Forhør på værtshuse, taxafirmaer etc.
6. Mistænkte (fiduser).

Hurtigst muligt afholdes der en indledende briefing, hvori der også indgår orientering om krav til kvalitet i efterforskningen, rapportdisciplin, arbejdsgange m.v. Der opfordres til selvstændig og kreativ tænkning, således at alle føler sig inddraget i processen og er bevidste om, at de er ansvarlige for det arbejdsområde og den kurs, der bliver lagt for efterforskningen.

Der orienteres om, at der hver morgen holdes morgenparole, hvor politikredsens øvrige medarbejdere som hovedregel er indbudt til at deltage. Hvert hold gør rede for det relevante fra gårsdagens arbejde. Personalebehovet bliver løbende justeret både op og ned under hensyntagen til det aktuelle behov, nye drabssager, ferier m.v.

Sagen klassificeres

Udgangspunktet for efterforskningen vil altid være “modus operandi”. Det vil sige gerningsmandens adfærd, før, under og efter udøvelsen af den kriminelle handling.

For at undgå, at man spilder ressourcer og tid ved at gå i en forkert retning, er det derfor vigtigt, at efterforskningslederen har den fornødne viden omkring psykologisk gerningsmandsprofilering, sådan at han er i stand til at klassificere sagen og finde frem til et plausibelt motiv. Han bør derfor hurtigst muligt sammenholde modus på gerningsstedet og de foreløbige tekniske fund af spor med de øvrige informationer fra Retsmedicinsk Institut og troværdige vidner. I processen opstilles der tre hovedspørgsmål:

- Hvad er der sket på gerningsstedet? Gennemgang af alle detaljer herfra. Hvor og hvordan er gerningsmanden kommet ind. Er han blevet lukket ind af ofret. Har han medbragt gerningsvåbnet eller fundet det på gerningsstedet. Vidner handlingen om affekt eller vrede?
- Hvorfor er det sket? Detaljerne gennemgås og sammenholdes med viden om offer, (enlig, fraskilt, seksuel observans, prostitueret, alder) drabsvåben, effekter, foreløbige tekniske undersøgelser, obduktionserklæring og viden om gerningsstedet før drabet.
- Hvem kan have gjort det og hvorfor? (motiv og karakteristika for gerningsmanden).

Ved de indledende møder i efterforskningsgruppen bør dette indgå som et fast punkt på dagsordenen, således at man kan nå frem til et godt bud på et eller flere af de syv hovedmotiver:

1. Berigelse, for eksempel røveri.
2. Jalousi.
3. Begær (sædelighedsforbrydelse).
4. Hævn (hænger ofte sammen med jalousi).
5. Udstødelse (rockergrupper, subkulturer).
6. Religiøs eller kulturel fanatisme (terror, “æresdrab”, subkulturer).
7. Spænding (typisk seriemorder).

Psykisk syge personer har ofte ikke noget forståeligt motiv.

Efterforskningen igangsættes

Efterforskningslederen og “læsemanden” står for den daglige ledelse og målretter efterforskningen. De varetager kontakten til juristerne og den øverste ledelse i politikredsen. Efterforskningslederen er i kraft af sine personlige og faglige kvalifikationer og med baggrund i moderne ledelsesprincipper i stand til på en synlig og positiv måde at motivere medarbejderne til at tage ansvar og indgå i den kreative proces. Det er af største vigtighed, at efterforskningslederen har en daglig og professionel kontakt til medierne og forstår værdien af at bruge medierne som et efterforskningsværktøj.

Journalførers funktion i efterforskningsforløbet, og ikke mindst i opstarten af en drabssag, er – uden at overdrive – fundamental og uundværlig. Hans ekspertise og erfaring gør, at han hurtigt får overblik over sagens bilag og kommer med forslag til sagens struktur. For efterforskningslederen og “læsemanden” er journalføreren en uundværlig daglig sparringspartner, der leverer data og fakta i form af tidsudskrifter, personrelaterede oplysninger m.m. Journalføreren kontrollerer løbende rapportmaterialets basale indhold, såsom dato, underskrift og rapporttekniske fejl, der kan give misforståelser. Journalføreren underviser desuden og hjælper nyt personale i brugen af PED Point. Derudover har han styr på logistikken, herunder arrestanter, forsvarere, holdlister, ferie, fridage m.v. (kun i relation til sagen).

Hold 1

Holdets primære opgave er at forbinde og formidle informationer fra efterforskningen og de kriminaltekniske undersøgelser. De kriminaltekniske undersøgelser på gerningsstedet er grundlaget for efterforskningens videre forløb. En gerningsmand vil altid efterlade sig spor, måske kun mikroskopiske, men de er der. For at de ikke skal gå tabt eller forurenes med for eksempel spyt fra en kriminaltekniker, iklæder kriminalteknikerne sig beskyttelsesdragter, masker m.v.

Man indleder med at gå ind på gerningsstedet og videofilme det via en indgangsvej, som formodes ikke at være benyttet af gerningsmanden. Især hvis gerningsstedet er i det fri, er det vigtigt, at man nærmer sig liget og gerningsstedet uden at træde i spor og effekter efterladt af gerningsmanden. Herefter undersøger man minutiøst hver eneste centimeter for blod, fingeraftryk, spyt, hår og effekter tabt af gerningsmanden. Hvis der findes blodstænk, bliver særlige specialister tilkaldt, der ved at analysere stænkenes størrelse og retning, er i stand til at fastlægge, hvor det nøjagtige gerningssted er, og hvorvidt der er tale om dryp, sprøjt fra for eksempel et slag med en jernstang, stænk fra en kniv eller sprøjt fra et skudsår. Mobiltelefoner, fakturaer fra teleselskaber, pc'er m.m. undersøges for spor og overdrages derefter til hold 2 (telekommunikation), der foretager de videre undersøgelser.

En undersøgelse af for eksempel en 60 kvadratmeter lejlighed kan nemt tage op til to dage og ofte med mange supplerende undersøgelser. Det er ikke ualmindeligt, at man først frigiver gerningsstedet efter en måned, således at man er helt sikker på, at alt er undersøgt. Er der tale om et rovmord, vil der også ske en omfattende registrering af boet og eventuelle værdifulde effekter, for at man sammen med den nærmeste familie kan finde frem til, hvad der er medtaget af gerningsmanden. Det overvejes, om fotos og informationer vedrørende stjålne effekter, skal offentliggøres i medierne (offentliggørelse kan føre til, at gerningsmanden skaffer sig af med effekten, men omvendt vil gerningsmandens nærmeste måske reagere). Som regel er det også relevant at tilkalde Politihundeafdelingen for at få afsøgt det ydre gerningssted eller flugtruten.

Findestedsundersøgelsen og obduktion

Det er af stor vigtighed for retsmedicinerne, at de bliver tilkaldt til findestedet og her foretager en undersøgelse af liget. Hold 1 deltager sammen med kriminalteknikerne og koncentrerer sig i denne indledende fase om at sammenholde informationer fra findestedet/gerningsstedet med den foreløbige viden om ofret og efterforskningen. Kriminalteknikerne optager fotos under retsmedicinerens undersøgelse og sikrer eventuelle biologiske spor på ofret. Det kan være jord, sand, sten, kviste, blade, mos eller afsmitninger fra ting eller underlag, som ofret har været i berøring med før, under eller efter drabshandlingen.

Det er ikke altid, at findestedet er identisk med gerningsstedet. Liget kan være transporteret fra gerningsstedet og efterladt for eksempel i en skov eller en grøft. Hvis det er tilfældet, kan det være en indikator for, at der er en eller anden form for relation mellem gerningsmand og offer. Gerningsmanden kan jo ikke efterlade liget et sted, hvor han selv færdes, eller hvortil han har relationer.

Ved obduktionen, der finder sted inden for det nærmeste døgn på Retsmedicinsk Institut, deltager hold 1 igen og stiller her spørgsmål til obducenten, herunder om døds måde og dødsårsag. Hvis ikke der nås frem til en konklusion, hvoraf det klart fremgår, at der er tale om drab, vil grundlaget for en sigtelse og senere tiltalerejsning smuldre.

Kriminalteknikerne optager fotos under hele obduktionen og sikrer den dræbtes tøj, effekter og, vigtigst af alt, alle former for biologiske spor. Alt bliver registreret og separeret i særlig emballage, evt. tørret efterfølgende for at sikre, at for eksempel et DNA-spor ikke går til.

Hold 2

Holdets primære arbejdsopgave er så hurtigt som muligt at sikre historiske teleoplysninger og datakommunikation, der relaterer sig til ofret. Derfor er der altid et meget tæt samarbejde med hold 1, der fra gerningsstedet har sikret sig ofrets kommunikationsmidler.

Der skrives en anmodning til retten om, at man ønsker at få informationer fra de relevante teleselskaber vedrørende den dræbtes data- og

mobiltelefoni. Anmodningen afleveres til politiets jurister, der går i retten. Som regel tager det kun et par timer, inden kendelsen bliver afsagt og informationerne foreligger. Informationerne bearbejdes i Excel og bliver senere visualiseret i Analyst's Notebook. Det største arbejde ligger i at få identificeret, hvem ofret har kommunikeret med. Ikke alle står registreret med rette navn hos teleselskaberne, og mange bruger et såkaldt "taletidskort". Ofrets mobiltelefon og computer tappes for informationer.

Efterhånden som efterforskningen skrider frem, vil der tilgå holdet informationer om personer, der kan have særlig interesse. Enten fordi de af familiemæssige årsager har haft tæt kontakt til ofret, men også hvis der opstår en mere målrettet mistanke. Efterhånden som teleinformationerne bliver bearbejdet, vil man i Analyst's Notebook kunne visualisere offer, vidner og mistænkte færden. Kombinationen af identificerede telefonnumre og masteoplysninger giver et historisk billede af ikke blot offer, vidner og mistænkte samtaler (ikke indhold), men også deres færden op til drabet.

Såfremt der opstår en konkret og begrundet mistanke mod en bestemt person, er det også hold 2, der igen skriver en anmodning til juristerne/retten gående ud på, at man for eksempel ønsker den mistænkte telefon aflyttet og løbende sporet. I særlige tilfælde anmoder man om at få etableret en rumaflytning.

Hold 3

Holdet henter informationer fra Det Centrale Personregister (CPR-registeret) om de personer, der skal afhøres. Man afhører først dem, der er helt tæt på, og som har haft kontakt til ofret i tiden op til drabet. Det er af største vigtighed, at afhøringerne bliver gennemført hurtigt, men samtidig også grundigt, og helst efter de kognitive principper (se boks), sådan at man kan få et klart billede af ofrets liv og færden. For alle de afhørte gælder det, at man skal lave alibiafhøringer i tilknytning til afhøringen. Alle er i princippet mistænkt, indtil sagen er opklaret.

Det sker jævnligt, at et vidne afgiver en forklaring med et indhold, som kan få afgørende betydning for sagens forløb i retten. Hvis der samtidig er en risiko for, at vidnet rejser ud af landet, eller grundet trusler trækker

Kognitiv afhøring: baseret på viden om menneskets evne til at opfatte, lagre og gengive information ved brug af sine sanser. Afhøringen gennemføres ved at lade den afhørte afgive en "fri forklaring" uden at blive afbrudt af ledende og "forurende" spørgsmål. De mest erfarne efterforskere optager afhøringen, således at de kan udskrive forklaringen med detaljer og citater (retsplejeloven § 751).

sin forklaring tilbage, overvejes det, hvorvidt man skal lade ham afhøre ved et foreløbigt retsmøde. Her vil der være en forsvarsadvokat til stede, således at forklaringen til retsbogen vil kunne bruges under sagens senere forløb i retten (såkaldt anticiperet bevisførelse).

Hold 4

Holdet henter informationer fra CPR-registret og starter systematisk med at afhøre dem, der bor tættest på gerningsstedet, for derefter at bevæge sig udad. De skal også forhøre langs en eventuel flugtrute. Forhørene bliver ofte fejlagtigt lavt prioriteret. Det er her, man kan finde øjenvidner, der kan have den største betydning for sagen, og der er mange eksempler på, at man i forhørsfasen har talt med den, der senere viste sig at være gerningsmanden.

Der sker mange andre fejl i forhørsprocessen. Man glemmer, at ikke alle er tilmeldt den rigtige adresse i CPR. Der stilles spørgsmål som: "Har du set noget mistænkeligt?", hvilket virker både passificerende og kan lukke anden vigtig information ude. Man kan jo sagtens have set noget "ikke mistænkeligt", som senere viser sig at have væsentlig betydning. Derfor bruges i stedet spørgsmål som: "Hvor var du i går omkring kl. 20.30?, hvem var du sammen med?, hvad foretog du/I jer?, hvordan var du klædt?, brugte du et transportmiddel?" og "og hvad har du ellers oplevet i dag?".

Hold 5

Hold 5 arbejder stort set som hold 4, men man løber her ind i andre typer problemer. For eksempel husker gæster på værtshuse grundet alkoholpåvirkning generelt dårligt, og for stamgæsters vedkommende ligner dagene hinanden.

Hold 6

I alle drabssager er der en del henvendelser fra borgere, der ønsker at hjælpe politiet. I sager, hvor ofret er et barn, kan der komme flere hundrede henvendelser inden for det første døgn. Informationerne bliver skrevet i såkaldte “fidusrapporter” og bliver af efterforskningsledelsen forsøgt prioriteret. Det er en næsten umulig opgave, fordi en tilsyneladende ligegyldig henvendelse kan dække over lige nøjagtig den information, der får puslespillet til at gå op. Alle “fiduser” bør derfor tages dybt seriøst, ligegyldigt hvor tåbelige de lyder. I flere sager har det vist sig, at vigtige informationer om gerningsmanden har ligget begravet i en af de første henvendelser. Intuition er en god egenskab at have, men de fleste erfarne kriminalfolk forsøger at indtage en helt professionel holdning til en mistænkt.

Anholdelse af den mistænkte/gerningsmanden

Efterforskningsgruppens primære opgave er at opklare sagen og finde frem til gerningsmanden. Derfor bliver stort set alle som udgangspunkt betragtet som mulige gerningsmænd, indtil motiv og alibi er lagt nogenlunde fast. Denne grundlæggende mistanke forsøger man naturligvis at nedtone til en formalitet, men der vil næsten altid blive stillet spørgsmål, der omhandler alibi, økonomi, sexliv eller andre meget private ting. Det sker, at især de nærmeste pårørende til offeret føler sig krænket over sådanne spørgsmål og den mistænkeliggørelse, der ligger i dem.

Informationerne om den mistænkte kan gå ad mange veje. De kan komme som en anonym henvendelse eller fra en bekendt eller et familie-medlem til den mistænkte, men de kan også komme fra Kriminalteknisk

Center (fingeraftryk) eller Retsgenetisk afdeling (DNA).

Den mest spændende og udfordrende vej til den mistænkte er der, hvor mistanken bliver sammenstykket af efterforskningsgruppen gennem grundlæggende og kreativt efterforskningsarbejde. Et efterforsknings-skridt undervejs kan være, at retten anmodes om at afsige en kendelse om, at der må foretages telefon- og rumaflytning hos den mistænkte, og at der kan hentes historiske teleinformationer (informationer om teleforbindelser, som har været anvendt). Er der mistanke om, at gerningsmanden er flygtet til udlandet eller er udlænding, vil der via Nationens Efterretningstjeneste (NEC), Interpol, Europol, Eurojust m.fl. blive etableret et samarbejde med andre landes myndigheder.

Sager, der hører under kategorien “fjerndrab”, er de absolut sværeste at opklare. “Fjerndrab” omfatter sager, hvor der ingen relation er mellem gerningsmand og offer. For eksempel hvor en pædofil lokker et barn ind i sin bil og efterfølgende udlever sine voldelige seksuelle drifter og fantasier. Det er her af største betydning, at medierne bruges optimalt, og at der skabes et tillidsvækkende forhold mellem efterforskningslederen og de personer, der kunne ligge inde med viden om gerningsmanden.

Den optimale information er naturligvis, når Retsgenetisk afdeling finder en DNA-profil fra gerningsmanden, hvilket bestemt ikke det samme som, at sagen er opklaret, og at arbejdet er fuldført. Er den fundne DNA-profil ikke registreret i politiets centrale DNA-profil-register, skal man fortsætte med at efterforske sig frem til identiteten på den mistænkte. Kan man ikke koble efterforskningsmaterialet sammen med en mistænkt, eller er han ikke bosiddende i Danmark, står man over for en større udfordring. Selv om en DNA-profil bliver lagt fast på en identificeret person, vil den aldrig kunne stå alene. Den mistænkte motiv og færdens skal altid forsøges fastlagt.

En anholdelse og sigtelse af en mistænkt i en drabssag vil altid hænge nøje sammen med et efterfølgende grundlovsforhør, hvor anklageren skal forsøge at overbevise dommeren om, at der er en begrundet mistanke om, at den anholdte er gerningsmanden, og at han derfor bør varetægtsfængsles. Hvis dommeren vælger at løslade den anholdte, skal politiet finde væsentlige nye belastende informationer, før det kan blive aktuelt at anholde ham igen. Derfor er det vigtigt, at man før en anholdelse af en mistænkt

sammen med anklageren gennemgår bevis- eller indiciematerialet for at sikre sig, at det kan føre til en varetægtsfængsling.

Når en mistænkt anholdes, skal han gøres bekendt med sigtelsen og tidspunktet for anholdelsen. Ved den efterfølgende afhøring skal han ud over sigtelsen også gøres bekendt med, at han ikke har pligt til at udtale sig til politiet, og at han kan få beskikket en forsvarer, der kan være til stede under afhøringen.

Hvis det lykkes at få den anholdte varetægtsfængslet, begynder en større og mere målrettet efterforskning. Alle ressourcer bliver brugt på at få “bygget” sagen op og finde de løse ender og samtidig være opmærksom på den objektive forpligtelse, politiet har til også at efterforske informationer, der måske kan afkræfte mistanken mod den varetægtsfængslede.

I princippet er en sag først opklaret, når den mistænkte er dømt, men ofte er bevis- og indiciematerialet så omfattende, at efterforskerne ikke er i tvivl om, at det er den rigtige mand mistanken er rettet mod. Den sigtedes eventuelle tilståelse vil naturligvis også have stor betydning, selv om den ikke er afgørende.